

Użytkowanie nieruchomości w gospodarstwach rolnych położonych na obszarach chronionych w latach 2013–2015

Use of real estate in farms located in protected areas in 2013–2015

Teodor Skotarczak, Małgorzata Blaszkę

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie,
Wydział Ekonomiczny

Streszczenie. W opracowaniu przedstawiono wyniki badań struktury użytków rolnych i obrotu nieruchomościami rolnymi w gospodarstwach rolnych. Badano gospodarstwa rolne z terenu województwa zachodniopomorskiego, usytuowane na obszarach przyrodniczo chronionych. Wykazano wpływ ograniczeń przyrodniczych na malejący popyt na rynku nieruchomości rolnych i dominujący ekstensywny sposób użytkowania gruntów w gospodarstwach rolnych. Wykazano także, iż świadomość ochrony przyrodniczej na gruntach rolnych wywołuje subiektywne odczucie obciążeń, których rolnicy nie potrafią egzemplifikować ani wykazać ich wpływu na sposób użytkowania gruntów.

Słowa kluczowe: nieruchomość rolna, obszary chronione, użytkowanie gruntów

Abstract. The study presents the results of research on the structure of agricultural land and trade in agricultural real estate on farms. Agricultural farms from the West Pomeranian region were surveyed, located in nature-protected areas. The influence of natural constraints on the declining demand on the agricultural real estate market and the dominant extensive land use in farms has been demonstrated. It was also shown that the awareness of nature protection on arable land induces a subjective feeling of burden, which farmers are unable to exemplify or demonstrate their impact on the way land is used.

Keywords: agricultural real estate, protected areas, land use

Wstęp

Ochrona przyrody jest działalnością człowieka polegającą na zapobieganiu niszczeniu lub uszkodzeniu wszelkich elementów przyrody żywej, zapewnianiu im odpowiednich warunków życia oraz naturalnego rozwoju i odtwarzania (Radziejowski, 2011). Cel ochrony jest osiągany poprzez tworzenie obszarów chronionych z wykorzystaniem odpowiednich przepisów prawa. Ochronie podlegają również tereny, których obecny stan zawdzięczamy ingerencji człowieka, w wyniku czego powstały krajobrazy historyczne, jako rezultat wzajemnego oddziaływania sił przyrody i czynników antropogenicznych. Powszechnie ustanawianymi formami ochrony przyrody w Polsce są parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты przyrody, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, obszary krajobrazowo-przyrodnicze, użytki ekologiczne i inne. Warunkiem utworzenia każdej z tych form, oprócz spełniania przez dany teren określonych kryteriów przyrodniczych, jest także potrzeba uzyskania przychylności lokalnych społeczności, właścicieli nieruchomości oraz zgoda organów administracji. Objęcie ochroną nie może kolidować z innymi funkcjami terenów, interesami właścicieli terenów i społeczności lokalnych. Niestety pogodzenie coraz większej ekspansji człowieka z zachowaniem dóbr i walorów przyrody stanowi wyzwanie, a osiągnięcie kompromisu nie jest proste, nie obywa się bez konfliktów i problemów w czasie pertraktacji. Powyższy problem najlepiej opisują słowa Krajewskiej „to co bowiem z jednej strony wymaga zachowania różnorodności gatunkowej, zachowania i przywracania do stanu właściwego zasobów i składników przyrody, z drugiej prowadzić może do ograniczenia praw własności, aktywności gospodarczej itp. W konsekwencji wystąpić może faktyczna niezgodność potrzeb, celów i interesów podmiotów zainteresowanych wykorzystaniem walorów przestrzeni” (Krajewska, 2002).

Tworząc określoną formę ochrony przyrody na danym terenie, należy liczyć się nie tylko z zapewnieniem odpowiednich warunków dla ochrony przyrody, lecz także z przesłankami gospodarczymi, społecznymi, kulturowymi i innymi. W wielu przypadkach mamy do czynienia z terenami, które odgrywają poważną rolę w funkcjonowaniu społeczności lokalnych. Wiele obszarów chronionych, a w szczególności parków krajobrazowych, lokalizowano na terenach wcześniej użytkowanych gospodarczo. Może to rodzić konflikty funkcji i użytkowania. Ponadlokalne znaczenie obszaru (zachowanie środowiska przyrodniczego) stoi wtedy w opozycji do zamierzeń właścicieli gruntów.

Działalność człowieka na obszarach chronionych, jak na przykład chęć dalszego użytkowania terenów, rozwój osadnictwa oraz towarzyszącej mu infrastruktury często nie jest zgodna z celami utworzenia obszarów. Jednakże „nadrzędnym celem wszelkiej działalności na obszarach chronionych jest jej podporządkowanie ochronie przyrody i krajobrazu”. Wprowadzanie do polskiego systemu prawnego m.in. odpowiednich zapisów prawnych czy wykup terenów przez Skarb Państwa ma na celu ograniczenie bądź zniwelowanie zasięgu konfliktu. Jednakże, w opinii Bołtromiuka, akceptacja obszaru chronionego na poziomie lokalnym jest możliwa jedynie wówczas, gdy w opinii mieszkańców obszar ten nie spowoduje pogorszenia standardu życia i będzie zbieżny z interesem społeczności (Bołtromiuk, 2001). Ze względu na znaczny udział powierzchni Polski objętej różnymi formami ochrony przyrody, obszary chronione

mają coraz większy wpływ na rozwój regionalny i kierunki polityki przestrzennej, stając się ich stymulatorami, a niekiedy też barierami pewnych typów rozwoju.

Obecnie nieruchomości rolne nie służą tylko prowadzeniu działalności wytwórczej w rolnictwie, lecz stały się również formą lokaty kapitału. Inwestycje w grunty rolne, z uwagi na obserwowane od lat tendencje wzrostowe cen, przynosiły i będą przynosić dużo większe zyski niż na przykład lokaty bankowe czy zakup obligacji (Kalasińska, 2008).

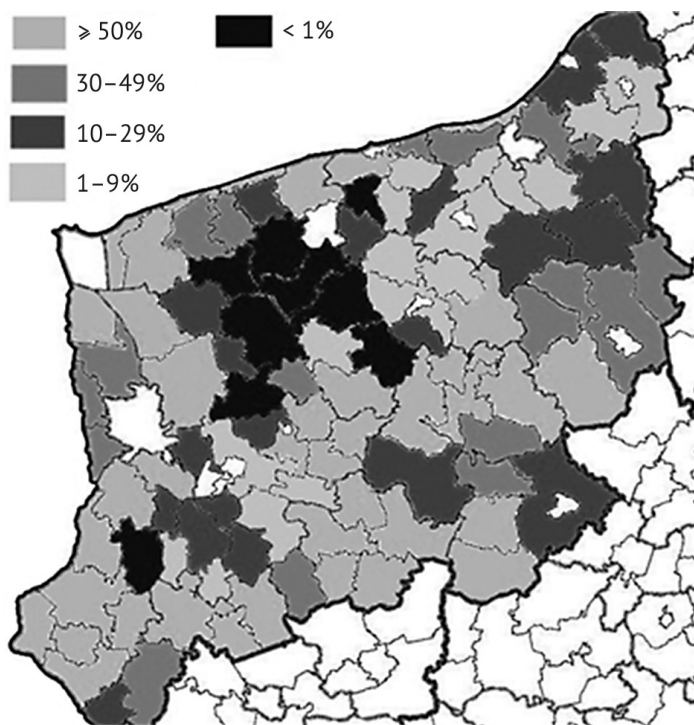
Uwagi metodyczne

Głównym celem opracowania była ocena sposobów wykorzystania nieruchomości rolnych położonych na obszarach chronionych wchodzących w skład gospodarstw rolnych. W celu poznania opinii użytkowników nieruchomości rolnych położonych na obszarach chronionych przeprowadzono sondaż diagnostyczny. Badania objęły lata 2010–2015 z uwagi na zmianę przepisów o kształtowaniu ustroju rolnego, które praktycznie wyłączyły nieruchomości rolne z obrotu i późniejsze dane zamazywałyby istotę przeprowadzonych badań. W obrębie sondażu diagnostycznego zastosowano kwestionariusz ankiety, który przesłano drogą elektroniczną bądź pocztową do grupy 1680 osób, które w okresie od 1 stycznia 2010 r. do 31 grudnia 2015 r. nabyły prawo własności bądź prawo użytkowania wieczystego nieruchomości rolnej położonej na obszarach chronionych. Zakres przestrzenny badania obejmował województwo zachodniopomorskie. Zamierzeniem autorów było przeprowadzenie badania pełnego. Stopień zwrotu ankiet wyniósł 55% (zwrócono 921 ankiet, z których do analizy przyjęto 860 – 51% ze wszystkich wysłanych). W celu przedstawienia wyników wykorzystano metody opisowe, graficzne oraz tabelaryczne.

W odniesieniu do obszarów chronionych Główny Urząd Statystyczny corocznie w swoich opracowaniach oraz w Banku Danych Lokalnych publikuje podstawowe informacje dotyczące form ochrony przyrody ustanowionych na danym terenie, takich jak powierzchnia oraz formy użytkowania w ujęciu ogólnym dla całego kraju lub w podziale na województwa, powiaty i niekiedy gminy. Jednakże nie podaje informacji dotyczących wzajemnego pokrywania się poszczególnych form ochrony przyrody oraz ich przestrzennego rozmieszczenia, które w przypadku niniejszej pracy były niezbędne. W związku z tym analizy przestrzennego rozmieszczenia i zróżnicowania obszarów chronionych w województwie zachodniopomorskim dokonano z wykorzystaniem danych udostępnionych przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska (poszczególne formy ochrony przyrody), Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej (jednostki podziału terytorialnego kraju), natomiast dane o charakterze katastralnym w podziale na powiaty z Systemu Identyfikacji Działek Rolnych. W niniejszym opracowaniu wykorzystano również dane pochodzące z Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody prowadzonego przez Generalną Dyрекcję Ochrony Środowiska oraz Banku Danych Lokalnych udostępnionych przez Główny Urząd Statystyczny.

Struktura użytków rolnych i obrót gruntami rolnymi położonymi na obszarach chronionych wchodzącymi w skład gospodarstw rolnych

Charakterystycznym składnikiem krajobrazu województwa zachodniopomorskiego są obszary objęte różnymi formami ochrony przyrody. Walory te powodowały, iż grunty rolne mogły być wykorzystywane na cele inne niż rolnicze. Łączna powierzchnia wszystkich wymienionych form ochrony przyrody ustanowionych na terenie województwa zachodniopomorskiego wynosi 493968,69 ha, co stanowi około 21,58% powierzchni województwa. Spośród wszystkich występujących na terenie województwa użytków gruntowych to użytki rolne obejmują większą jego część – 48,7%. Udział poszczególnych form ochrony przyrody w użytkach rolnych na terenie gmin województwa zachodniopomorskiego został przedstawiony na rycinie 1.

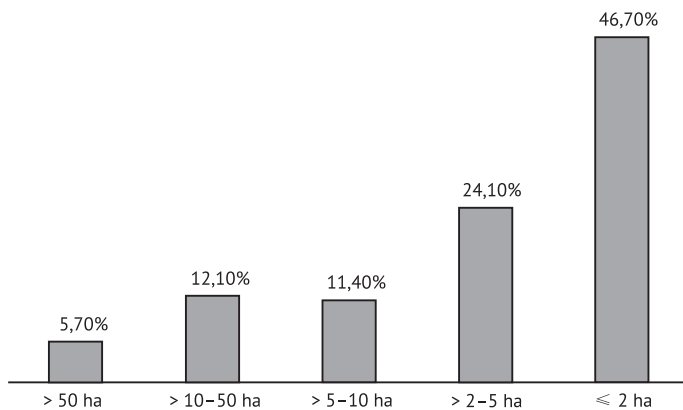

Ryc. 1. Udział użytków rolnych objętych ochroną przyrody (%) w województwie zachodniopomorskim w podziale na gminy

Fig. 1. Share of agricultural land protected by nature (%) in the Zachodniopomorskie voivodship by communes

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz CRFOP (2015)

Source: Author's study based on GUS and CRFOP data (2015)

Ryc. 2. Struktura gospodarstw według grup obszarowych użytków rolnych na obszarach objętych ochroną przyrody (%) w województwie zachodniopomorskim w roku 2016

Fig. 2. Structure of farms by area groups of agricultural land in areas under nature protection (%) in the West Pomeranian Voivodeship in 2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS oraz CRFOP (2016)

Source: Author's study based on GUS and CRFOP data (2016)

Na obszarach objętych formami ochrony przyrody w województwie zachodniopomorskim największy udział mają gospodarstwa rolne od 2 do 5 ha użytków rolnych 70,80%, najmniejszy gospodarstwa, których powierzchnia użytków rolnych przekracza 50 ha. Największy udział gospodarstw rolnych o powierzchni ponad 50 ha użytków rolnych położonych na obszarach cennych przyrodniczo w województwie zachodniopomorskim występuje w gminach:

- Drawsko Pomorskie i Złocieniec w powiecie drawskim,
- Recz w powiecie choszczeńskim,
- Moryń, Chojna i Stare Czarnowo w powiecie gryfińskim,
- Mielno w powiecie koszalińskim.

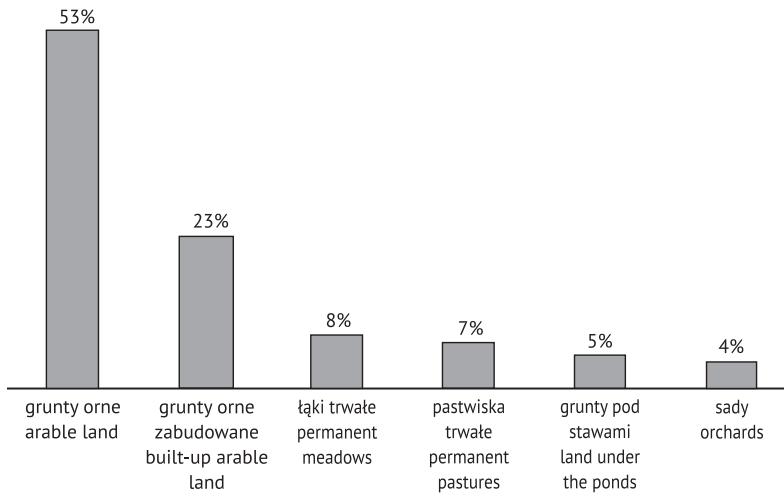
Największą grupę gruntów wchodzących w skład nieruchomości rolnych analizowanych gospodarstw rolnych stanowią grunty orne, które stanowią 76,60%, z czego 53% to grunty orne niezabudowane – R, 23% grunty orne zabudowane – B-R.

Udział łąk i pastwisk trwałych w gospodarstwach rolnych wynosił 15%, gruntów pod stawami – 5%. Udział sadów we wszystkich badanych gospodarstwach wynosił 4%.

Nabywcy nieruchomości rolnych prowadzą na nich działalność związaną z rolnictwem, włączając je do prowadzonego przez siebie gospodarstwa rolnego. W przypadku działalności rolniczej zależność od warunków środowiskowych jest oczywista. Przestrzeń produkcyjna jest tu określana przez warunki środowiskowe, a produkcja rolnicza opiera się na wykorzystaniu zasobów środowiska. Obrót nieruchomościami rolnymi na obszarach objętych ochroną w postaci ustanowienia na nich jednej lub kilku prawnych form ochrony przyrody podlega pewnym ograniczeniom. Ograniczenia obrotu nieruchomościami rolnymi na obszarach chronionych wynikają z miejsco-

wych planów zagospodarowania przestrzennego oraz planów ochrony ustalanych dla poszczególnych form ochrony (nie poddano analizie danych wynikających ze zmiany przepisów o kształtowaniu ustroju rolnego).

W badanym okresie przedmiotem największej liczby transakcji były grunty rolne o powierzchni do 5 ha (47%) oraz grunty o powierzchni od 10 do 50 ha (36%). Sprzedaż gruntów w areale do 5 ha w latach 2013–2015 z roku na rok rosła. Grunty o areale powyżej 50 ha stanowiły przedmiot niecałych 3% transakcji na rynku.

Ryc. 3. Udział użytków rolnych w gospodarstwach rolnych położonych na obszarach chronionych w województwie zachodniopomorskim w roku 2016

Fig. 3. Share of agricultural land on farms located in protected areas in the West Pomeranian Voivodeship in 2016

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS (2016)

Source: Author's study based on GUS data (2016)

W latach 2013–2015 średnie ceny gruntów rolnych o areale do 50 ha użytków rolnych położonych na obszarach cennych pod względem przyrodniczym rosły. Wzrosty te wynikały ze znacznego zwiększenia popytu na ziemię rolną, stymulowanego przez spekulacyjne zakupy gruntów rolnych w sytuacji znacznej różnicy cen ziemi rolnej w Polsce i w krajach Unii Europejskiej, a także oczekiwań właścicieli i nabywców gruntów rolnych związanych z wprowadzeniem dopłat bezpośrednich. W przypadku nieruchomości rolnych o powierzchni powyżej 50 ha użytków średnie ceny w 2014 r. w porównaniu z rokiem 2013 spadły o 7,38%. W 2015 r. średnie ceny nieruchomości rolnych o areale powyżej 50 ha zdecydowanie wzrosły, osiągając przyrost o około 68% w porównaniu z rokiem poprzednim.

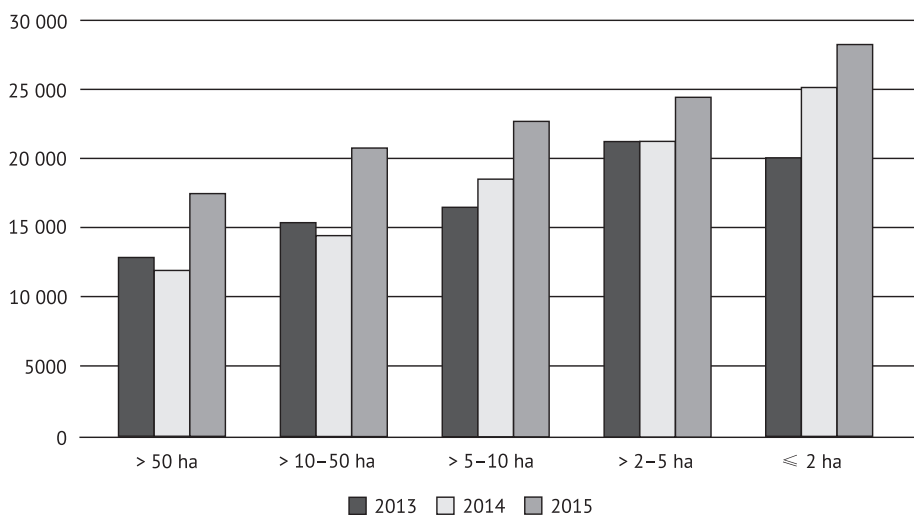
Tabela 1. Struktura obrotu gruntami rolnymi w latach 2013–2015

Table 1. Structure of trade in arable land in 2013–2015

Powierzchnia nieruchomości rolnych (ha) / Area of agricultural property	Lata / Years		
	2013	2014	2015
≤ 2 ha	7%	16%	18%
> 2–5 ha	9%	25%	29%
> 5–10 ha	19%	15%	14%
> 10–50 ha	63%	41%	36%
> 50 ha	2%	3%	3%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Rejestru Cen i Wartości Nieruchomości powiatów województwa zachodniopomorskiego oraz Systemu Analiz i Monitorowania Rynku Obrotu Nieruchomościami (AMRON)

Source: Author’s study based on data from the Register of Prices and Values of Realms of the poviats of the West Pomeranian Voivodeship and the System of Analysis and Monitoring of the Real Estate Market (AMRON)

Ryc. 4. Średnie ceny gruntów rolnych położonych na obszarach chronionych w latach 2013–2015 w województwie zachodniopomorskim (zł)

Fig. 4. Average prices of agricultural land located in protected areas in 2013–2015 in the West Pomeranian Voivodeship (PLN)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Systemu Analiz i Monitorowania Rynku Obrotu Nieruchomościami (AMRON)

Source: Author’s study based on data from the System of Analysis and Monitoring of the Real Estate Market (AMRON)

Prowadzenie działalności na gruntach rolnych objętych ochroną przyrody

W ostatnich latach zauważa się rosnące zainteresowanie społeczności lokalnych ideą ochrony środowiska przyrodniczego. Przegląd rosnącej liczby literatury dotyczącej tego aspektu potwierdza to zainteresowanie. Za najważniejszy cel nowej idei autorzy uważają budowę nowego ładu przy udziale mieszkańców Ziemi wraz z duchowością i etyką środowiskowej odpowiedzialności (Perepeczko, 2010). Zagadnienie postaw mieszkańców różnych regionów Polski do obszarów chronionych jest obecne w krajowych badaniach od wielu lat. Jednakże w badaniach tych często pomija się właścicieli nieruchomości rolnych, ewentualnie występują oni w tych badaniach jako kategoria analityczna wyodrębniona według miejsca zamieszkania. Według Hałamskiej dzieje się tak, gdyż „definiowanie przestrzeni wiejskiej poprzez naturę i środowisko naturalne, pejzaż oraz dziedzictwo kulturowe legitymizuje użytkowanie tej przestrzeni przez całe społeczeństwo, a nie tylko mieszkańców wsi” (Hałamska, 2009). Przyczyną braku zainteresowania badaczy posiadaczami nieruchomości rolnych położonych na obszarach cennych przyrodniczo może być pogląd o przyjaznej dla środowiska pracy rolników. Tymczasem nieruchomości rolne posiada coraz więcej osób, które nie użytkują ich rolniczo lub co prawda prowadzą działalność rolniczą, ale w dobie coraz większych osiągnięć nauki i techniki oraz przy niedostatku wiedzy i „moralności zawodowej” może ona przynieść środowisku naturalnemu więcej szkody niż pożytku (Przygodzka, 2006).

W województwie zachodniopomorskim, tak jak i w całej Polsce, obszary chronione funkcjonują nie tylko w konkretnej rzeczywistości przyrodniczej, lecz także w pewnej rzeczywistości społecznej. Analiza funkcjonowania rynku nieruchomości rolnych na obszarach chronionych nie może odbywać się bez analizy zarówno stanu aktualnego, jak i przewidywań, planów i oczekiwań osób prowadzących na tych terenach działalność gospodarczą, w tym rolniczą.

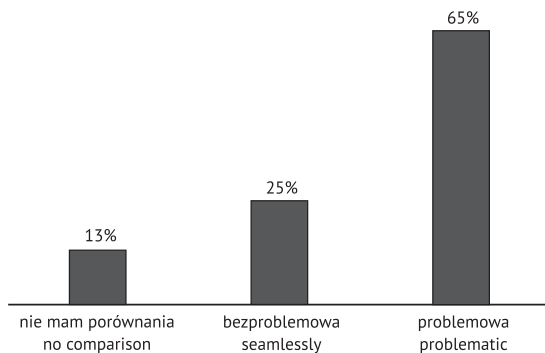
Przedsięwzięcia dotyczące ochrony przyrody niejednokrotnie kolidują z działaniami prowadzonymi przez osoby użytkujące dane tereny. Problemy osób władających nieruchomościami rolnymi na obszarach o wybitnych walorach przyrodniczych dotyczą m.in. postawy wobec tworzenia konkretnej prawnej formy ochrony przyrody (akceptacja bądź negacja) potrzeby ich istnienia, formy i obowiązujących zasad ich ochrony oraz problemu własności prywatnej w obrębie obszarów chronionych (zarządzania i gospodarowania prywatną własnością, pozostającą pod prawną ochroną) (Popławski, 2011).

Osoby prowadzące działalność rolniczą na obszarach chronionych obowiązane są do przestrzegania obowiązujących przepisów prawnych zawartych w ustawodawstwie krajowym oraz unijnym. Przepisy te są mniej lub bardziej restrykcyjne i obejmują wymagania związane z ochroną środowiska. Konieczność przestrzegania wspomnianych norm prawnych wpływa na prowadzoną na obszarach chronionych działalność rolniczą lub inną. Obszary te cechują się ponadto wysokimi walorami przyrodniczymi, występowaniem półnaturalnej szaty roślinnej, mozaiką krajobrazu zawierającą zarówno użytki rolne, jak i lasy, zadrzewienia, naturalne łąki itp. Prowadzona na obszarach chronionych gospodarka rolna ma nierzadko charakter ekstensywny.

W powszechnym mniemaniu działalność rolnicza na obszarach cennych ze względów przyrodniczych nie jest bądź nie powinna być prowadzona. Jednakże jest to prze-

konanie niesłuszne, wynikające z kojarzenia obszaru chronionego z parkiem narodowym bądź rezerwatem przyrody bez uświadamiania sobie istnienia także innych, mniej restrykcyjnych form ochrony krajobrazu i przyrody. Ustanowienie na danym obszarze ustawowej formy ochrony przyrody wiąże się z wprowadzeniem pewnych ograniczeń mających na celu ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych, a w pewnej mierze także kulturowych i historycznych.

Ograniczenia wprowadzane na obszarach chronionych są bardzo zróżnicowane w zależności od tego, jaką formą ochrony został objęty dany obszar i jakie są główne cele ochrony, ale tak naprawdę tylko objęcie ochroną ścisłą rzeczywiście oznacza zakaz prowadzenia działalności gospodarczej w tym rolniczej. Ustanowienie ochrony ścisłej dotyczy przede wszystkim rezerwatów przyrody i parków narodowych. Na większości obszarów chronionych prowadzenie działalności rolniczej jest dopuszczalne i w różnych formach ma miejsce, co stanowi naturalną konsekwencję tego, że w większości są to rejony z dużym odsetkiem gruntów rolnych. Oczywiście nieracjonalna gospodarka rolna stanowi obciążenie dla środowiska przyrodniczego, lecz trudno wyobrazić sobie, by nie była prowadzona w ogóle.

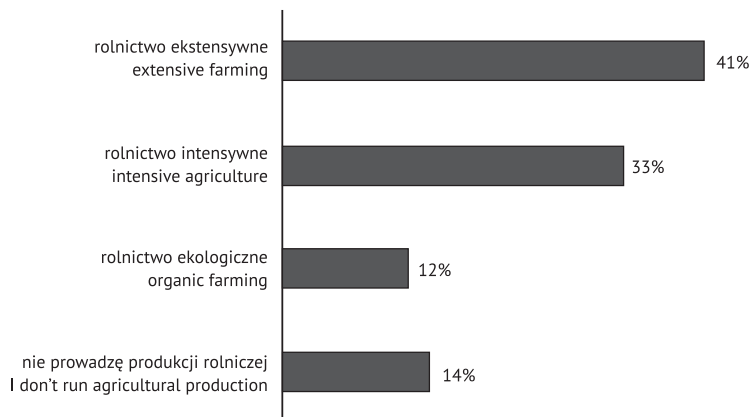
Ryc. 5. Utrudnienia w prowadzeniu działalności rolniczej na obszarach chronionych w latach 2013–2015 w województwie zachodniopomorskim (PLN)

Fig. 5. Average prices of agricultural land located in protected areas in 2013–2015 in the West Pomeranian Voivodeship (PLN)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Source: Author's study based on surveys

Osoby posiadające nieruchomości rolne na obszarach objętych ustawową formą ochrony przyrody uważają, iż prowadzenie działalności rolniczej na tych terenach jest utrudnione. Wspomnianych trudności dopatrują się właśnie we wszelkiego rodzaju ograniczeniach i zakazach obowiązujących na tych terenach, ankietowane osoby uważają, iż są one zbyt restrykcyjne. Około 24% ankietowanych uznało, że prowadzenie działalności rolniczej na obszarach chronionych jest bezproblemowe, choć specyficzne ze względu na wspomniane utrudnienia związane z ekologiczną uprawą roślin i hodowlą zwierząt. Jednakże zdaniem tych osób trudności w prowadzeniu działalności rolniczej są do przewyciężenia i nie mają zasadniczego wpływu na koszty produkcji. Ponad 16% ankietowanych osób nie posiadało do tej pory nieruchomości rolnych poza

Ryc. 6. System gospodarki rolnej stosowany przez badane osoby
Fig. 6. The system of farming used by the examined persons

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych
Source: Author's study based on surveys

obszarami chronionymi i nie mają porównania co do trudności prowadzenia działalności rolniczej na innych obszarach niż obszary chronione. Osoby te przyzwyczajane są do dodatkowych restrykcji i nie uważają, by miały one zasadniczy wpływ na jakość prowadzonej przez nich produkcji rolniczej.

Jedno z pytań skierowanych do respondentów dotyczyło stosowanego w gospodarstwie rolnym systemu gospodarki rolnej. Zdecydowana większość ankietowanych osób przyznaje się do stosowania systemu rolniczego konwencjonalnego – około 74%. W odniesieniu do rolnictwa konwencjonalnego osoby wybierały tylko dwa rodzaje: rolnictwo ekstensywne – 56% oraz rolnictwo intensywne – 44%. Rolnictwo konwencjonalne charakteryzuje się ukierunkowaniem na maksymalizację zysku, osiąganego dzięki dużej wydajności roślin i zwierząt uzyskanej poprzez zastosowanie technologii produkcji opartych na dużym zużyciu przemysłowych środków produkcji i bardzo małych nakładach robocizny. Alternatywny dla rolnictwa system gospodarowania – rolnictwo ekologiczne stosuje tylko około 12% ankietowanych osób. Rolnictwo ekologiczne polega na stosowaniu środków naturalnych, nieprzetworzonych technologicznie. Podstawową zasadą w rolnictwie ekologicznym jest odrzucenie w procesie produkcji żywności środków chemii rolnej, weterynaryjnej i spożywczej.

Kolejną grupę respondentów stanowiły osoby, które na nieruchomościach rolnych prowadzą inną niż rolnicza działalność – 14%.

Grupa 741 respondentów prowadząca na nieruchomościach rolnych będących w ich władaniu działalność rolniczą w kolejnym pytaniu miała wskazać główne kierunki produkcji rolniczej. Największą grupę respondentów stanowiły osoby prowadzące działalność mieszaną – połączenie produkcji roślinnej z chowem i hodowlą zwierząt – 32%. Kolejna grupa specjalizowała się w uprawie roślin innych niż wieloletnie – 28%, z czego najliczniejszą grupę stanowili rolnicy zajmujący się uprawą zbóż – 57% oraz uprawą warzyw – 43%.

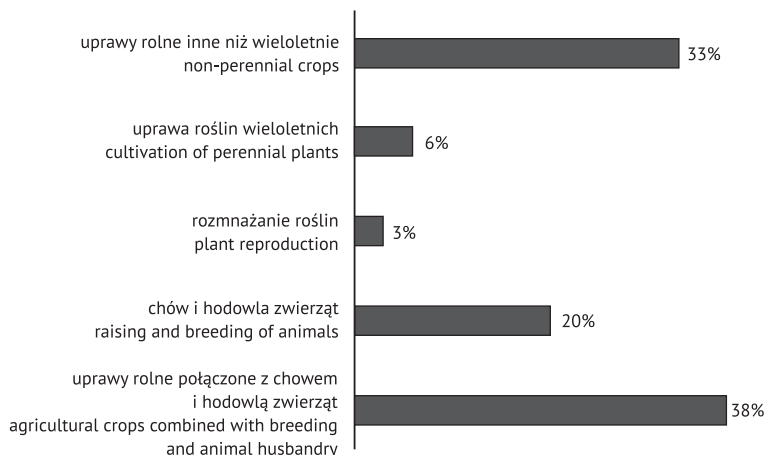
Chów i hodowla zwierząt jest trzecim rodzajem produkcji, w której specjalizowały się osoby posiadające nieruchomości rolne na obszarach chronionych – 17%. W przypadku tego rodzaju produkcji największy udział przypadła hodowcom bydła mlecznego – 42%, pozostały udział kształtował się następująco:

- chów i hodowla świń – 34%,
- chów i hodowla drobiu (z nastawieniem na produkcję jaj) – 19%,
- chów i hodowla pozostałego bydła (produkcja nasienia bydlęcego) – 2%,
- chów i hodowla kóz (produkcja mleka koziego) – 2%,
- chów i hodowla koni i innych zwierząt koniowatych – 1%.

Największa liczba osób – 45%, włączając do swoich gospodarstw rolnych nieruchomości rolne położone na obszarach cennych pod względem przyrodniczym, robi to z myślą o prowadzeniu na tej części działalności agroturystycznej.

Drugą najliczniejszą grupą osób (35%) są osoby nabywające nieruchomości rolne położone na obszarach chronionych w celu prowadzenia na nich dodatkowej działalności nastawionej na rekreację, w tym:

- turystykę rowerową – 23,75%,
- turystykę ornitologiczną – 17,07%,
- przeznaczenie części nieruchomości pod pola namiotowe i campingi – 5,04%,
- turystykę wędkarską – 3,95%,
- mini zoo ze zwierzętami gospodarskimi – 1,97%,
- pole golfowe – 0,66%.

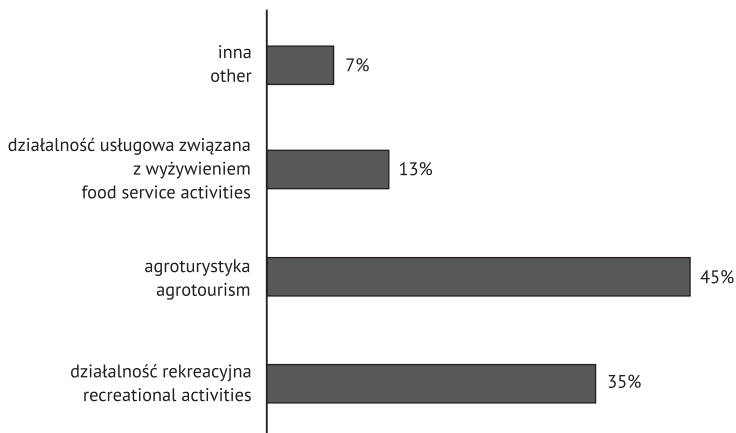

Ryc. 7. Kierunki produkcji rolniczej realizowane przez badane osoby

Fig. 7. Directions of agricultural production implemented by the researched persons

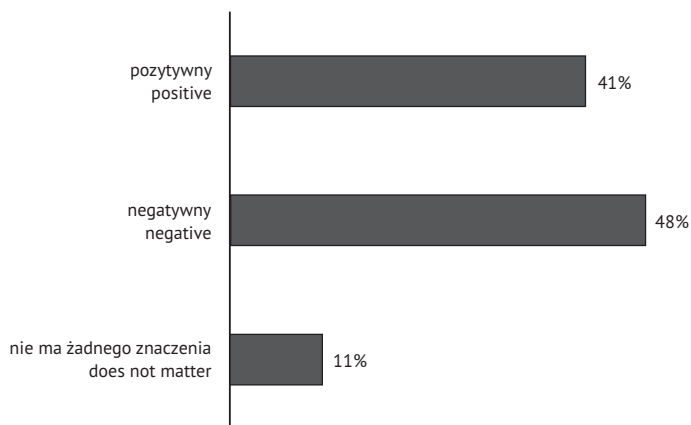
Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Source: Author's study based on surveys

Ryc. 8. Inna działalność prowadzona na użytkowanych nieruchomościach rolnych
Fig. 8. Other activities carried out on utilized agricultural real estate

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych
Source: Author's study based on surveys

Ryc. 9. Opinia osób posiadających nieruchomości rolne na temat sąsiedztwa obszarów chronionych

Fig. 9. Opinion of people who own agricultural property on the subject of the neighborhood of protected areas

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych
Source: Author's study based on surveys

Jak wynika z badań przeprowadzonych wśród 860 osób posiadających nieruchomości rolne na obszarach chronionych, około 47% z nich uważa, iż sąsiedztwo obszarów chronionych wpływa negatywnie na prowadzoną działalność rolniczą i w znacznym stopniu obniża jakość jej prowadzenia. Pozytywny wpływ obszarów chronionych

dostrzegło 41% osób, zaś dla 12% ustanowienie formy ochrony przyrody w sąsiedztwie ich nieruchomości nie ma żadnego znaczenia.

Podsumowanie i wnioski

Zaprezentowane badania pozwalają przyjąć, że ograniczenia środowiskowe faktycznie nie wpływają na sposób użytkowania nieruchomości w gospodarstwach rolnych. Jest to związane z dominacją rolnictwa ekstensywnego, które prowadzi 56% badanych rolników. Zwraca też uwagę, iż $\frac{1}{4}$ badanych rolników uznała, że prowadzenie działalności na tych obszarach jest bezproblemowe, choć specyficzne, ale utrudnienia te mogą być przezwyciężone i nie mają wpływu na koszty produkcji. Jakkolwiek około 60% badanych rolników wskazało, że działalność rolnicza na obszarach chronionych jest problemowa, to uzasadnienia te były nieprzekonujące i są oparte na powszechnym poglądzie występującym w publicystyce.

Należy podkreślić, że badania zakończono na roku 2015 albowiem od maja 2016 r. zmiana przepisów znacząco zmieniła dotychczasowe zasady obrotu nieruchomościami rolnymi.

Bibliografia

- Bołtromiuk, A. (red.) (2001). *Gospodarowanie na obszarach chronionych*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Halamska, M. (2009). Uwagi o naturze wiejskości i sposobie jej definiowania. W: G. Gorzelak, M.S. Szczepański, W. Ślęzak-Tazbir (red.), *Człowiek – miasto – region. Związki i interakcje*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Kalasińska, M. (red.) (2008). *Rynek nieruchomości – inwestycje i potencjał finansowy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
- Krajewska, H. (2002). Parki krajobrazowe jako przedmiot konfliktów w gospodarce przestrzennej. *Biuletyn Parków Krajobrazowych Wielkopolski*, 8(10).
- Perepeczko, B. (2010). Postawy i oczekiwania proekologiczne mieszkańców wsi obszarów chronionych. *Więś i Rolnictwo*, 1(146).
- Popławski, Ł. (2011). Ziemia w działalności gospodarczej – aspekt teoretyczny. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu (SERiA)*, XIII, 8.
- Przygodzka, R. (2006). *Fiskalne instrumenty wspierania rozwoju rolnictwa – przyczyny stosowania, mechanizmy i skutki*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Radziejowski, J. (2011). *Obszary chronionej przyrody. Historia, stan obecny i wyzwania przyszłości*. Warszawa: Wszechnica Polska.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 5.06.2019

Do cytowania – For citation:

Skotarczak, T., Błaszkę, M.. (2019). Użytkowanie nieruchomości w gospodarstwach rolnych położonych na obszarach chronionych w latach 2013–2015 [Use of real estate in farms located in protected areas in 2013–2015]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 5–17. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2019.1.5>

Możliwości rolnictwa miejskiego

Possibilities of urban agriculture

Anna Janis-Chorosińska

Streszczenie. W pierwszej części artykułu zaprezentowano odmienne dobrze funkcjonujące modele rolnictwa miejskiego na przykładzie trzech miast: Havany (Kuba), Todmorden (Anglia), Bergamo (Włochy). Modele te obejmują obszary różniące się pod względem klimatu i wielkości obszaru, którego dotyczą, jak i genezy powstania, celów realizacji, sposobu organizacji i finansowania. W drugiej części tekstu dokonano zestawienia potencjalnych i efektywnych funkcji wszystkich trzech modeli. Są to m.in. funkcja edukacyjna, integracyjna, resocjalizacyjna, terapeutyczna, estetyczna, krajobrazotwórcza, tworzenie miejsc pracy, kształtowanie postaw proekologicznych, atrakcja turystyczna, lokalnego bezpieczeństwa i autonomii nasiennej oraz żywnościowej. Z przeprowadzonych analiz wynika, że wszystkie z tych trzech modeli mogłyby zostać zrealizowane na terenie Małopolski, wypełniając tym samym co najmniej 17 kluczowych działań *Strategii rozwoju województwa Małopolskiego na lata 2011–2020*. Szeroki wachlarz możliwych funkcji rolnictwa miejskiego mógłby przyczynić się do rozwiązania wielorakich sytuacji kryzysowych, a zatem, być może, zorganizowany i szeroko zakrojony rozwój rolnictwa miejskiego na terenie Polski mógłby stać się jednym z ważnych celów polityki lokalnej i krajowej.

Słowa kluczowe: rolnictwo miejskie, bezpieczeństwo żywnościowe, autonomia żywnościowa, autonomia nasienna, żywy bank nasienny, wielofunkcyjność rolnictwa miejskiego

Abstract. The first part of the article presents different well-functioning models of urban agriculture on the example of three cities: Havana, (Cuba), Todmorden (England), Bergamo (Italy). These models differ both in terms of climate and size of the area they concern, as well as the origins of the uprising, objectives of implementation, organization and financing. In the second part of the text, the comparison of potential and effective functions of all three models was made. They are, among others educational, integration, resocialization, therapeutic, aesthetic, landscape-creating function, creation of jobs, shaping pro-ecological attitudes, tourist attraction, local safety and seed and food autonomy, etc. The analyzes show that all of these three models could be implemented in Małopolska, thus fulfilling at least 17 key actions of the *Malopolska Region Development Strategy for the years 2011–2020*. A wide range of possible functions of urban agriculture

could contribute to the solution of multiple crisis situations, and therefore the organized and extensive development of urban agriculture in Poland could become one of the important objectives of local and national policy.

Keywords: urban agriculture, food security, food autonomy, seed autonomy, live semen bank, multifunctionality of urban agriculture

Wstęp¹

Współczesne rolnictwo musi się mierzyć z szerokim spektrum problematyki. Powszechne w dzisiejszych czasach tzw. rolnictwo konwencjonalne niesie ze sobą szeroki wachlarz zagrożeń. Część z nich dotyczy ekologii: jest to przede wszystkim nadużywanie chemii² prowadzące do zachwiania naturalnej równowagi środowiska i skażenia bądź wyjąłowania gleb. Inne zagrożenia dotyczą bioróżnorodności gatunkowej roślin i zwierząt, gdyż genetyczna modyfikacja gatunków oraz monokulturowe uprawy grożą zaniknięciem wielu gatunków i odmian roślin i zwierząt. Kolejna problematyka dotyczy zagrożeń, jakie dla zdrowia konsumentów może stanowić masowo wyprodukowana, skażona, bądź mało wartościowa pod względem składników odżywczych żywność.

Do tych problemów dołącza się ogólna sytuacja społeczno-ekonomiczna: wyczerpywanie się zasobów naturalnych (zwłaszcza paliw), zmiany populacyjne (spadająca liczba rolników, rozrastające się miasta i wyludniające się wsie), czy wreszcie niewłaściwa polityka wolnorynkowa dotycząca żywności i bezpieczeństwa żywnościowego.

Światowa polityka wolnorynkowa, kierująca się w dużej mierze (jeśli nie wyłącznie) kalkulacjami ekonomicznymi, ignoruje zagadnienia środowiskowe, kwestię jakości produkowanej żywności, a przede wszystkim problem autonomii żywnościowej poszczególnych obszarów, regionów, gmin, miast, czy nawet państw. W dużym uproszczeniu – dany kraj może nie dysponować w ogóle produktami rolnymi pochodzącymi z własnych upraw i hodowli, czyli posiadać żywność dostępną na rynku w 100% pochodzącą z importu, i według ogólnie przyjętych europejskich i światowych definicji uchodzić za kraj bezpieczny z punktu widzenia żywnościowego (Janis-Chorosińska, kwiecień, 2017). O fizycznym bezpieczeństwie żywnościowym decyduje ilość żywności dostępnej w danym momencie na rynku, bez określenia jej proveniencji. O ile w czasach pokoju, stabilności, dobrych stosunków z eksportującymi krajami sytuacja ta może wydawać się do zaakceptowania, o tyle w obliczu problemów z ropą naftową (a co za tym idzie – coraz bardziej urealnianych się problemów z transportem), a także na wypadek wojen, kataklizmów, czy nawet rozbieżności interesów politycznych danych krajów jest to sytuacja niezwykle niebezpieczna. Poszczególne kraje powinny mieć prawo do zabezpieczenia chociażby minimalnego progu autonomii żywnościowej. Żywność, ze względu na interesy ekonomiczne wąskich grup

¹ Niniejszy artykuł, poza częścią dotyczącą Todmorden, jest zawężoną wersją niepublikowanej dotąd pracy dyplomowej autorki niniejszego tekstu, por. Janis-Chorosińska (kwiecień, 2017), npbl.

² Należałoby postawić pytanie, czy rolnictwo konwencjonalne nie zanieczyszcza środowiska w większym stopniu niż przemysł.

wpływowym jednostek podróżuje często wiele setek czy tysięcy kilometrów, podczas kiedy, w wielu przypadkach, mogłaby być produkowana i sprzedawana na miejscu, dając źródło utrzymania lokalnej ludności i ograniczając znacznie zanieczyszczenie środowiska związane z niepotrzebnym transportem. Czy np. Polska rzeczywiście musi sprowadzać czosnek z odległych Chin? Są to negatywne skutki globalizacji i krótko-wzrocznej polityki.

O ile Polska wydaje się na razie w stosunkowo dobrej sytuacji (według statystyk nadal mamy nadprodukcję w prawie wszystkich wymienianych przez Rocznik Statystyczny produktach żywnościowych z wyjątkiem wieprzowiny), o tyle sytuację tę należy traktować jako chwilową, wynikającą z przelicznika między złotówką a euro, wciąż dla naszego handlu zagranicznego bardzo korzystną. Trudno jednak przewidzieć, jak długo utrzyma się ta korzystna dla Polski sytuacja. Nasze ceny, jakkolwiek konkurencyjne dla Europy, nie mogą konkurować z cenami rynku ukraińskiego czy chińskiego. Należałoby dokonać odpowiednich analiz, czy nie byłoby właściwym, zarówno od strony prawa, przepisów, jak i konstytucji zapewnić nietykalne minimum autonomii żywnościowej naszemu krajowi. A jeżeli autonomii żywnościowej, to przede wszystkim autonomii nasiennej, ponieważ bez nasion niemożliwa jest mowa o jakiegokolwiek uprawie.

Celem tego artykułu będzie zatem ocena możliwości rolnictwa miejskiego w kontekście wyżej wymienionych problematyk ekologicznych, gospodarczych i politycznych, oraz jego możliwości w kształtowaniu zdrowej dynamiki społecznej miejskiego życia.

Materiał i metody

Aby móc ocenić potencjalną możliwość rozwoju rolnictwa miejskiego w Polsce, autorka uprzednio przyjrzy się trzem dobrze funkcjonującym systemom rolnictwa miejskiego, różniącym się między sobą ze względu na położenie geograficzne, klimat, organizację i finansowanie, funkcje gospodarcze i społeczne. Pierwszy przykład dotyczy upraw miejskich na terenie stolicy Kuby – Havany, wielkiego przeszło dwumilionowego miasta. Drugi – 15-tysięcznego miasteczka Todmorden w północnej części Anglii na terenie hrabstwa West Yorkshire. Trzeci przykład dotyczy rolnictwa miejskiego na terenie włoskiego 150-tysięcznego miasta Bergamo, znajdującego w regionie Lombardii na północy Włoch. Szczególną uwagę poświęcono Dolinie Bioróżnorodności – jednej z inicjatyw Ogrodu Botanicznego w Bergamo dotyczących rolnictwa miejskiego i propagowania bioróżnorodności żywnościowej.

Ze względu na skromną liczbę publikacji naukowych dotyczących Havany i całkowity ich brak odnośnie dwóch kolejnych modeli, artykuł oparty jest na jednej publikacji dotyczącej Kuby, niepublikowanych przemówieniach Mary Clear w przypadku Todmorden oraz na wywiadzie przeprowadzonym przez autorkę niniejszego artykułu z Gabriele Rinaldim w części dotyczącej Bergamo. W artykule zastosowano metodę analizy porównawczej. Celem artykułu jest wprowadzenie w tematykę możliwości i potencjalnych funkcji rolnictwa miejskiego, a zarazem stworzenie przyczynku do ewentualnych dalszych, pogłębionych badań na ten temat.

Rolnictwo miejskie na przykładzie Havany (Kuba)³

Kuba, jedna z Wysp Karaibskich, znajduje się w obrębie klimatu tropikalnego. Havana, jej stolica, ma przeszło 2135 tys. mieszkańców. Chociaż klimat tropikalny umożliwia całoroczną uprawę owoców i warzyw na świeżym powietrzu, Kuba nie raz musiała mierzyć się z problemem głodu.

Miejskie rolnictwo rozwinęło się na Kubie w wyniku kryzysu naftowego na początku lat 90. XX wieku, jako strategia przetrwania przeprowadzających się ze wsi do miasta przybyszów uprawiających miejskie nieużytki. Stopniowo zaczynały powstawać różne stowarzyszenia o orientacji proekologicznej, które prowadziły uprawy w sposób zorganizowany. W ten sposób powstał Organic Cuban Movement.

Pierwszym konkretnym projektem upraw miejskich było Santa Fe Project, które objęło północny zachód Havany. W ciągu pierwszych trzech lat uprawy potroiły się w takim stopniu, że były w stanie zaspokoić 30% lokalnych potrzeb żywnościowych (Wright, 2011, s. 82). Wkrótce miejskimi uprawami zaczęło interesować się państwo i w 1994 r. został uchwalony Departament Miejskiego Rolnictwa, który stał się w 1998 r. częścią Ministerstwa Rolnictwa. Trzy podstawowe zasady dotyczące sposobu upraw to: biologiczna produkcja, bazowanie na zasobach miejscowych i bezpośredni marketing produktów (Wright, 2011, s. 83). Szybko wyłoniły się 3 rodzaje upraw:

- **Organoponicos** (własność rządu lub korporacji, uprawa na zagonach podniesionych z 40–50% zawartością organiczną ze względu na ubóstwo gleb miejscowych; w roku 1997 było ich w samej Hawanie ponad 400).
- **Huertos intensivos** (ogrody intensywne, własność prywatna, uprawa intensywna, mniejsze działki z lepszą glebą bez konieczności wznoszenia zagonów podwyższonych, uprawiane rodzinnie). Można porównać je do naszych ogródków działkowych, z tym że były większe i produkty z nich można było przeznaczać na sprzedaż.
- **Parcelelos** (niezależne od rządu, działki na nieużytkach i w ruinach budynków).

Pod koniec 1997 r. organoponicos i huertos intensos zajmowały w całym kraju obszar 1000 ha z 15 tys. pełnoetatowych pracowników (15 pracowników na hektar). Na koniec dekady parcelelos mieli około 100 000 działek produkujących więcej niż Organoponicos i Huertos intensos razem wzięci (Wright, 2011, s. 84).

Ponadto były jeszcze 3 inne sposoby uprawiania: uprawy na własny użytek w miejscach pracy, podmiejskie farmy i uprawy w patio. Jednocześnie organizowano na szeroką skalę kursy naturalnej uprawy. Słowem uprawiano warzywa, gdzie się tylko dało, nawet w pojemnikach na balkonach. Pojawiały się także przydomowe hodowle małych zwierząt gospodarskich (Wright, 2011, s. 85–86).

Parcelelos mogli sprzedawać swoje produkty na ulicy, organoponicos oprócz produkcji pewnego minimum dla państwa, mieli pozwolenie na sprzedaż przy bramie gospodarstwa. Co więcej Havana stała się pierwszym miastem na świecie, w którym

³ Informacje na temat kubańskiego rolnictwa miejskiego zaczerpnięte są z książki: Wright (2011).

obowiązek uprawy 100% organicznej jest regulowany prawnie (Wright, 2011, s. 86). Obecnie samowystarczalność żywnościowa osiągnęła 90%.

Jak widać na przykładzie Kuby, ogromny rozwój rolnictwa miejskiego może być podyktowany przez ubóstwo oraz brak dostępu do ropy naftowej, a zatem problem związany z transportem żywności. Ponieważ, jak powszechnie wiadomo, światowe zasoby ropy są na wyczerpaniu, warto znaleźć sposoby, by przygotować się na tę ewentualność. Zanim zostaną na dużą skalę wprowadzone w użycie alternatywne formy transportu może upłynąć sporo czasu, a przeludnione miasta mogą mieć kłopot z wyżywieniem mieszkańców, jak to stało się na Kubie.

Inicjatywa *Incredible edible* Todmorden (Anglia)⁴

Todmorden to miasto w hrabstwie West Yorkshire u zbiegu trzech dolin, zamieszkane przez około 15 tys. mieszkańców, charakteryzujące się klimatem umiarkowanym ciepłym, bardzo wilgotnym, mało sprzyjającym uprawom. Niegdyś miasteczko wysoce uprzemysłowione, obecnie zubożałe. Z inicjatywy Mary Clear w roku 2008 powstała tu organizacja w 100% oparta na wolontariacie o nazwie *Incredible Edible* (Jadalne Niesamowitości), zajmująca się uprawą i propagowaniem lokalnej żywności na terenie miasteczka.

Bodźcem do powstania inicjatywy był kryzys na świecie w 2008 r. Celem inicjatywy było uwolnienie kreatywnego potencjału miejscowej ludności i poprawienie jej sytuacji ekonomicznej i społecznej. Produkcja własnej zdrowej żywności, jako działalność przekraczająca wszystkie podziały społeczne i kulturowe stała się bodźcem do współdziałania szerokiej grupy lokalnej społeczności. Bez żadnego zaplecza finansowego czy nawet logistycznego mieszkańcy Todmorden zaczęli uprawiać warzywa i owoce na każdym niezagospodarowanym skrawku terenu. Zdarzało się, że robiono to nawet bez zgody właścicieli, co w społeczeństwie angielskim było działaniem daleko wykraczającym poza zwykłe standardy.

Stopniowo w Todmorden zaczęły zachodzić przemiany społeczne, najpierw wzrost zaufania pomiędzy mieszkańcami, potem kształtowanie świadomości wspólnoty i dużego potencjału twórczego. Inicjatywa rozrastała się i ogarniała coraz większe przestrzenie miasteczka. W Centrum Hospitalizacji np. zastąpiono rośliny ozdobne roślinami jadalnymi, ziołami i kwiatami, następnie dodano Ogród Farmaceuty z roślinami leczniczymi. Do akcji stopniowo włączały się kolejne grupy społeczne, jak np. policjanci i strażacy, zakładając na terenie należącym do komisariatu i straży pożarnej ogródki warzywne. Na stacji pociągów założono 15 grządek podniesionych z roślinami leczniczymi. Na parkingu przy stacji powstała plantacja kapusty. Przed Biurem Zatrudnienia utworzono grządki z różnego rodzaju warzywami. W ten sposób zagospodarowano wszelkie nieuporządkowane obszary miasta.

Stopniowo ludność Todmorden dzięki zamieszczonym na grządkach tabliczkom informacyjnym z napisami „żywność do rozdzielenia” itp. przyzwyczajała się do

⁴ Informacje zaczerpnięte z przemówienia Mary Clear na konferencji poświęconej *Rolnictwu miejskiemu* w Klasztorze Astino – Bergamo (Włochy), kwiecień 2017.

korzystania z tak założonych upraw i zbierania na własne potrzeby zrodzonych w nich plonów. Po ośmiu latach inicjatywy stało się to ogólnoprzyjętym zwyczajem.

Aby uniknąć zanieczyszczeń, uprawy w Todmorden w przeważającej części zakładane były na zagonach podniesionych. Bardzo szybko Todmorden stało się całkowicie samowystarczalne pod względem nasion i sadzonek.

Do uprawiania grządek zaczęły dołączać różne inne działalności mające na celu zjednoczenie miejscowej ludności i dostarczenie jej rozrywki. Było to m.in. organizowanie festynów lokalnej żywności, gdzie za pomocą minimalnych nakładów finansowych dzięki gotującym gratis wolontariuszom dostarczano pożywienia i rozrywki rzeszom mieszkańców.

W ten sposób pojawiła się druga bardzo ważna korzyść miejskich upraw w Todmorden – przeciwdziałanie samotności i wykluczeniu społecznemu. Dzięki swojemu talentowi interpersonalnemu Clear udało się zaangażować w swoje akcje dzieci, młodzież, osoby z ośrodka odwykowego, ludzi starszych, imigrantów, a nawet niepełnosprawnych.

Dla dzieci i młodzieży akcje Incredible Edible rozszerzone zostały o funkcję edukacyjną. Specjalnie dla nich na terenie Kliniki Zdrowia została utworzona edukacyjna uprawa jabłek. Uliczki całego Todmorden powoli przekształciły się w żywy podręcznik, z którego można uczyć się zapachu, smaku i wyglądu prawdziwych owoców. Wkrótce uprawy roślinne zostały poszerzone o hodowlę małych zwierząt gospodarskich.

Edukację rozszerzono o podstawowe umiejętności sposobu uprawiania roślin oraz ich gotowania. W Todmorden posadzonych zostało około 600 drzewek owocowych – jest to około 15-tysięczne miasteczko, więc jedno drzewko przypada na około 25 osób. Aby ograniczyć koszty związane z zakupem nowych drzewek, wolontariusze nauczyli się je sami szczepić. Dla chętnych zaczęto także prowadzić darmowe kursy zdrowego, naturalnego gotowania.

Kolejną funkcją działalności Incredible Edible jest funkcja resocjalizacyjna. W inicjatywę udało się włączyć osoby z centrum resocjalizacyjnego dla narkomanów i alkoholików. Szczególnie osoby walczące z uzależnieniami były szczęśliwe, mogąc coś z siebie dać innym i zaangażować się w inicjatywę, dające im świadomość własnej wartości i kreatywności. Bezpośredni kontakt z ziemią ma ponadto ogromne znaczenie terapeutyczne.

W przeciągu 8 lat od rozpoczęcia inicjatywy w miasteczku powstały i rozwinęły się liczne nowe inicjatywy biznesowe. Drobne rękodzieło i przetwórstwo daje szczególne możliwości zarobkowe podczas organizowanych w ramach Incredible Edible festynów.

W akcję włączyły się także miejscowe sklepiki. Za pomocą podarowanych przez Incredible Edible tabliczek sprzedawcy wypisują wszystkie produkty żywnościowe pochodzące z okolic miasteczka. Miejskowa żywność jest preferowana przez miejscową ludność i powoli wypiera pozostałe artykuły⁵.

Cała działalność inicjatywy odbywa się bez żadnego zaplecza logistycznego i bez jakiegokolwiek zewnętrznego finansowania. Jest to całkowicie inicjatywa obywatelska.

Niezwykły efektem inicjatywy Clear okazał się spadek wandalizmu w miasteczku. Nie tylko żadna z upraw nigdy nie została zniszczona, lecz także ten rodzaj przestęp-

⁵ Por. Koncepcja rynków zakorzenionych por. Jasiński i in. (2014) .

czości, według oficjalnych danych miejscowej policji spadł w miasteczku o 18% już w pierwszym roku realizowania inicjatywy.

Wbrew oczekiwaniom w miasteczku zaczęła się rozwijać turystyka żywieniowa. Nadało to kierunek nowym inicjatywom, mającym na celu podniesienie estetyki miasta i stworzenie zaplecza turystycznego na potrzeby napływających coraz liczniej turystów.

Stopniowo inicjatywa Incredible Edible wykształciła swoistą bardzo dobrze zorganizowaną strukturę wolontariatu. W jej wydarzenia zaangażowane jest około 2% ludności miasteczka. Todmorden staje się także coraz bardziej znane poza granicami Królestwa, zwłaszcza we Francji, gdzie powstało już kilka bliźniaczych miasteczek.

Dolina Bioróżnorodności i inne przejawy miejscowego rolnictwa miejskiego w Bergamo (Włochy)⁶

Bergamo to miasto w północnych Włoszech w regionie Lombardii, o liczebności około 150 tys. mieszkańców, znajdujące się w strefie klimatu oceanicznego, łagodnego. Bergamo jest ciekawym przykładem włoskiego miasteczka, w którym rolnictwo miejskie ma nieprzerwaną od wieków tradycję. Zbocza wzgórza, na którym jest wzniesione, jeszcze do niedawna zamieszkiwane były m.in. przez 67 aktywnych rolników, uprawiających warzywa i owoce na potrzeby miasta. W związku ze zmianą systemu podatkowego we Włoszech, nakładającego wysokie opłaty od posiadania zabytkowych budowli, większość antycznych domów przekazywanych przez rolników z pokolenia na pokolenie stało się tak kosztownych w utrzymaniu, że mieszkańcy zostali zmuszeni do zamknięcia działalności i przeniesienia się w inne miejsce. Obecnie pozostało tylko 6 rolników czynnie uprawiających zbocza Città Alta (dosł. Górne Miasto), czyli zabytkowej części miasta. Città Alta powoli traci swój dawny, rustykalny urok i przekształca się w elegancką dzielnicę bogaczy. Aby temu zapobiec, podejmowane są różne inicjatywy m.in. ze strony Parco dei Colli (rezerwatu przyrody, którego częścią jest Città Alta), mając na celu przywrócenie świetności tradycyjnemu rolnictwu miejskiemu.

Innym przejawem rolnictwa miejskiego w Bergamo jest rozpowszechniająca się inicjatywa ogrodów społecznych, komunalnych, ogrodów w parkach i szkołach. Są to ogrody z przeznaczeniem spożywczym. Istnieje wiele grup i stowarzyszeń, które są animatorami tych inicjatyw. Niektóre z tych powstających ogrodów mają dofinansowanie rządowe, inne gminne, jeszcze inne są inicjatywą obywatelską bez żadnego dofinansowania. Ciekawym nurtem wśród tych wszystkich inicjatyw są ogródki zakładane na terenie szkół i przedszkoli. Obecnie jest ich kilkanaście, w tym roku powstanie następnych kilkanaście na terenie Bergamo i prowincji.

Coraz częściej we Włoszech zakładane są ogrody warzywne na terenie więzień, gdzie uprawą na własne potrzeby zajmują się więźniowie, ma to bardzo pozytywny efekt resocjalizacyjny. Zdarzają się także uprawy w ogrodach przyszpitalnych, na

⁶ Część artykułu poświęcona Bergamo jest prawie w całości zaczerpnięta z pracy dyplomowej autorki. Por. Janis-Chorosińska (kwiecień, 2017).

potrzeby pacjentów, których wzbogacona o dobrej jakości warzywa i owoce dieta przynosi zadziwiające rezultaty terapeutyczne.

W 2014 r. zatwierdzono na terenie Lombardii projekt o nazwie Banca della terra, czyli Bank ziemi, finansowany ze środków regionu. Jest to bardzo ciekawa inicjatywa, której celem jest utworzenie mapy prywatnych i publicznych terenów, które nie są uprawiane od co najmniej 2 lat, a które można by przywrócić pod uprawy. Skierowany był do osób, które chciałyby uprawiać ziemię, a nie mają własnych terenów. Ma to ułatwić z punktu widzenia administracyjnego dzierżawę lub powierzenie ziemi. Mapy takie mają znaleźć się nie tylko na oficjalnej stronie Regionu Lombardii, lecz także na stronach poszczególnych gmin.

Te i wiele innych pomniejszych inicjatyw na terenie Lombardii, ale przede wszystkim w prowincji Bergamo, nie pojawiły się tu przez przypadek. Dużą rolę w rozpropagowaniu idei zdrowego odżywiania, miejskich upraw, bioróżnorodności żywieniowej, i troski o zachowanie starych gatunków ma inicjatywa Ogrodu Botanicznego im. Lorenzo Rota w Bergamo.

La Valle della Biodiversità (Dolina Bioróżnorodności)⁷, bo tak właśnie nazywa się projekt, rozciąga się na zboczach wzniesienia, na którym zbudowana jest zabytkowa część miasta tzw. *Città Alta* (dosł. Górne Miasto). Uprawy na tym terenie mają blisko tysiącletnią historię. Jej początki łączą się z przybyciem do Bergamo mnichów z benedyktyńskiego odłamu Walombrozjanów i ufundowaniem przez nich klasztoru pod koniec XI wieku. Klasztor działał i rozrastał się aż do drugiej połowy XVIII wieku, kiedy z polecenia Napoleona uległ kasacji.

Jakkolwiek klasztor przestał pełnić swoje funkcje, miejscowa ludność kontynuowała uprawy na jego terenach w dolinie Astino. Głównie były to winnice i zboża. Wkrótce były klasztor został zaadaptowany na przytułek dla umysłowo chorych, potem po przeniesieniu pacjentów do nowej lokalizacji, stopniowo ulegał dewastacji, używany przez chłopów jako budynek gospodarczy.

Po wielu perypetiach w roku 2015 klasztor został odrestaurowany przez obecnego właściciela obiektu, Fondazione Misericordia Maggiore, i otwarty dla zwiedzających. W tym samym roku z okazji otwarcia wystawy EXPO 2015 w Mediolanie, na ziemiach przynależących do Opactwa, na liczącej blisko 9000 m² powierzchni została zainaugurowana nowo powstała sekcja Ogrodu Botanicznego im. Lorenzo Rota w Bergamo: *La Valle della Biodiversità*, czyli Dolina Różnorodności – unikalne „Muzeum na otwartym powietrzu” (*Museo all’aperto*) poświęcone różnym gatunkom i odmianom roślin jadalnych.

Pomysłodawcą projektu był Gabriele Rinaldi, obecny dyrektor Ogrodu Botanicznego w Bergamo, który od długiego czasu nosił w sobie zamiar utworzenia tego rodzaju kolekcji na terenie Bergamo. Inspiracją dla jego pomysłu były w głównej mierze dwa inne projekty Europejskie: Muzeum Rolnictwa w Julita w Szwecji i Eden Project w Kornwalii.

Ziemie przynależne do Kompleksu Klasztorowego w Astino, po części uprawiane, a po części czekające na właściwe zagospodarowanie, okazały się idealnym miejscem

⁷ Informacje na temat historii Klasztoru w Astino zaczerpnięte są z pozycji: Adobati i Lorenzi (1997), oraz De Angelis (2014).

do umiejscowienia tego typu projektu. Stanowią 60-hektarowy obszar z zachowaną od czasów benedyktyńskich rzeźbą terenu, w skład którego wchodzi pola uprawne, łąki, uprawy tarasowe i lasy zaliczone częściowo do sieci Natura 2000. Występowanie na tych terenach rzadkich okazów roślinnych i zwierzęcych, takich jak np. zagrożona wyginięciem żaba włoska (*rana latastei*) oraz zachowana od stuleci bez większych ingerencji forma terenu, nadają miejscu wysoki wskaźnik środowiskowy.

Nad projektem pracowała kilkuosobowa grupa specjalistów, w której skład, oprócz pomysłodawcy, wchodził m.in. pejzażysta i agronom. Na powierzchni liczącej 9000 m² zostały założone grządki podwyższone o szerokości 1 m i łącznej długości 1 km wypełnione humusem. Zakres prac oprócz konstrukcji i obsadzenia grządek, założenia instalacji irygacyjnej i elektrycznej, obejmował dostosowanie terenu na potrzeby osób niepełnosprawnych (utworzenie żwirowych alejek⁸ pomiędzy grządkami), opisów dydaktycznych i stróżówki. Od momentu uchwalenia projektu do otwarcia *Doliny Bioróżnorodności* upłynęło 5 miesięcy, z czego same prace konstruktorskie trwały 2 miesiące.

Hasłem przewodnim plantacji, oprócz tytułowej bioróżnorodności jest pytanie: „Czym żywi się człowiek na naszej planecie”. W skład zmieniającej się co roku kolekcji wchodzi warzywa, małe owoce, zioła aromatyczne i zboża. Każdej odmianie dedykowany jest metr bieżący grządki. Liczba gatunków dochodzi do 300, odmian do 1500. Odmiany pochodzą z różnych zakątków świata. Po zakończeniu cyklu wegetatywnego rośliny zostają zastąpione nowymi gatunkami zgodnie z porami roku – stąd na 1000 m długości może w ciągu roku „przewinąć się” aż 1500 odmian według klucza: 1 odmiana na 1 m².

Pierwsze nasiona zostały w dużej części zakupione od zajmującej się zachowaniem starych odmian szwajcarskiej fundacji *Pro Specie Rara* (owoce i warzywa) lub otrzymane w darze, względnie zakupione od miejscowych producentów nasion (tak było w przypadku zbóż). Nasiona na wysiewy w kolejnych latach funkcjonowania ogrodu są częściowo pozyskiwane z własnych upraw (tak jest w przypadku roślin, które nie podlegają łatwo samoistnej hybrydacji, np. pomidory), a częściowo nabywane (zwłaszcza kukurydza, która się łatwo krzyżuje, a której w pierwszym roku było aż przeszło 100 odmian).

Dzięki powodzeniu, jakie projekt uzyskał w pierwszym i drugim roku funkcjonowania (odpowiednio 31 i 20 tys. odwiedzających/rok), podjęto decyzję o powiększeniu obszaru plantacji o następne 2 ha. Z tych 2 ha aż 6000 m² będzie poświęconych drzewom owocowym, resztę stanowią będą laski i kanały ekologiczne.

Pod względem materiałów użytych do upraw (słoma, kora, humus) „biologiczność” nie jest przestrzegana rygorystycznie, o zakupie materiałów decyduje raczej ich dostępność. Również jeżeli chodzi o nasiona, pochodzą z produkcji zarówno ekologicznych, jak i konwencjonalnych. Jako że kluczem kolekcji jest hasło: „Czym żywi się człowiek na naszej planecie”, a człowiek żywi się również nieekologicznymi produktami rolnymi, zawężenie się tylko do odmian biologicznych zdaniem pana Rinaldi, byłoby zbyt ograniczające. O ile więc w doborze roślin na pierwszy plan wysuwa się kryterium bioróżnorodności przed kryterium ekologiczności, o tyle pod względem

⁸ Jest to tzw. *calcestre*, czyli rodzaj wapiennego żwirku, w pełni naturalnego przyjaznego dla mikroorganizmów glebowych.

metody uprawy Dolina Bioróżnorodności jest w 100% ekologiczna – bez pestycydów i sztucznych nawozów. Wszystkie prace są wykonywane ręcznie. Grządki są podwyższone, częściowo mulczowane, z elementami uprawy wertykalnej. Jest też jeden eksperyment z uprawą biointensywną według metody Johna Jeavonsa z Californii.

Stworzenie tej sekcji Ogródu Botanicznego zostało sfinansowane ze środków gminnych, środków regionu i włoskiego ministerstwa rolnictwa⁹. Całość środków na realizację i utrzymanie projektu, w pierwszym roku funkcjonowania, stanowiło kwotę 350 tys. euro. Większość środków pochłonęło utworzenie ścieżek ze żwiru wapiennego¹⁰, instalacji elektrycznych i irygacyjnych. Jak utrzymuje Rinaldi, w warunkach włoskich jest to koszt początkowy znacznie niższy od kosztu koniecznego do utworzenia parku miejskiego o podobnych wymiarach. Jeżeli chodzi o koszty utrzymania, będą one nieznacznie wyższe od kosztów utrzymania parku miejskiego.

Do obsługi Doliny Bioróżnorodności, oprócz personelu Ogródu Botanicznego, zostało zatrudnionych trzech dodatkowych pracowników¹¹: agronom, ogrodnik i stróż. Roczne utrzymanie ogrodu¹² zamyka się w kwocie około 50 tys. euro. Do kosztów utrzymania personelu dochodzą koszty zakupu materiałów i nasion, które zmieniają się z roku na rok według kolekcji. O utrzymaniu Doliny Bioróżnorodności decydują w większości środki pochodzące z gminy. Dodatkowo z pieniędzy regionalnych są dofinansowania na konkretne projekty. Jest jeszcze mała pula środków pochodzących z różnych projektów współpracy z różnymi podmiotami. Są też wyprzedaże płodów ziemi z ogrodu i inne. Pieniądze ze sprzedaży są kierowane na konto stowarzyszenia Przyjaciół Ogródu Botanicznego¹³, a następnie zostają wykorzystane do tworzenia następnych kolekcji. Dyrektor Rinaldi ocenia, że gdyby Dolina Bioróżnorodności nie otrzymała 99% finansowania ze środków publicznych, nie mogłaby się utrzymać¹⁴.

Ważną cechą charakterystyczną ogrodu jest otwarcie na współpracę z wolontariuszami. Jest to założenie Doliny Bioróżnorodności, jako jeden ze sposobów rozpowszechniania idei przewodniej plantacji – istotności bioróżnorodności (żywnościowej) w życiu człowieka. Dzięki pracy wolontariuszy, których jest około 20, można podnieść jakość projektu. Ich obecność nie jest niezbędna, ogród mógłby być prowadzony tylko przez zatrudniony personel, ale pewien wymiar jakościowy byłby o wiele trudniejszy do osiągnięcia.

La Valle della Biodiversità jest z założenia „Muzeum na otwartym powietrzu”, odpowiadającym na pytanie: czym żywi się człowiek na naszej planecie. Jego istnienie

⁹ Było to odpowiednio 150:150:50 tys. euro.

¹⁰ Koszty te są do uniknięcia, co mogłoby znacznie obniżyć koszt całościowy realizacji projektu.

¹¹ Wraz z przewidzianym rozwojem kolekcji, potrzebny będzie jeszcze co najmniej jeden pracownik.

¹² Dolina Bioróżnorodności jest czynna od marca do października.

¹³ Dzięki istnieniu stowarzyszenia możliwa jest sprzedaż od strony prawnej.

¹⁴ Na razie dział sprzedaży nie jest dostatecznie rozbudowany. Ogród Botaniczny, będąc instytucją publiczną, jest skrzepowany przepisami, które nie pozwalają rozwinąć sprzedaży. Byłaby szansa podwyższenia dochodu ze sprzedaży warzyw i owoców, jeżeli ten dział zostałby przejęty przez prywatnego przedsiębiorcę, ewentualnie rozwinięty o inicjatywy o charakterze kulinarnym, sprzedaż gadżetów itp. Gabriele Rinaldi ocenia, że w ten sposób można by odzyskać 20–30% kosztów utrzymania ogrodu.

jako instytucji publicznej nie ma na celu korzyści materialnych, ani dostarczania dużej ilości produktów ogrodniczych. Na pierwszy plan wysuwa się jego funkcja edukacyjna. Wzbudzając zainteresowanie kwestią bioróżnorodności, przypominając stare, zapomniane już odmiany roślin jadalnych, muzeum przyczynia się do tworzenia pozytywnych procesów w mikroekonomii między wytwórcami, sprzedawcami lokalnymi a konsumentami¹⁵. Jego rola jest zatem pośrednia (Janis-Chorosińska, luty 2017).

Jeżeli chodzi o istnienie projektów naśladowujących ideę Doliny Bioróżnorodności, na razie, nie ma na ten temat żadnych danych. Jeżeli by takie powstały, dyrektor Rinaldi jest otwarty na współpracę, wymianę doświadczeń i nasion, zwłaszcza wymianę z Polską (Janis-Chorosińska, luty 2017).

Ogród Botaniczny oprócz wymienionej inicjatywy włącza się czynnie w formację nauczycieli i edukatorów, promując powstawanie nowych ogrodów zarówno na terenie szkół, jak i przedszkoli, parków etc. Jest organizatorem spotkań poświęconych problematyce m.in. rolnictwa miejskiego, ochrony gatunków, zdrowego odżywiania, ekologii, rękodzieła tradycyjnego, a przede wszystkim ważnym punktem odniesienia dla wszelkich organizacji i stowarzyszeń zajmujących się tymi tematami.

Wyniki i dyskusja

Między trzema omówionymi przykładami dobrze funkcjonującego rolnictwa miejskiego zachodzą istotne różnice i już przy wstępnym przyjrzeniu się tym przykładom można zauważyć szeroki wachlarz potencjalnych funkcji rolnictwa na terenie miasta¹⁶.

Analizując opisywane inicjatywy rolnictwa miejskiego, można zauważyć podstawowe różnice:

Hawana (duże miasto – około 2135 tys. mieszkańców)

Przyczyna rozwoju rolnictwa miejskiego: głód i kryzys ropy naftowej

Finansowanie: w dużej mierze rządowe i korporacyjne (*organoponicos*), oraz prywatne (*huertos intensos*), zagospodarowanie nieużytków (*parcelelos*).

Rodzaj upraw: regulowane prawem 100% ekologiczne, grządki podwyższone w miejscach z uboższą glebą lub bez konieczności wznoszenia zagonów podniesionych, gdzie warunki glebowe na to pozwalały.

Funkcje główne: 90% samowystarczalności żywnościowej; obniżenie bezrobocia (w 1997 15 tys. pracowników w *organoponicos* i *huertos intensos*), zwiększenie dobrobytu ludności, rozwiązanie problematyki związanej z transportem żywności.

¹⁵ Uważam, że to zadanie jest bardzo ważne i warto je podkreślić: to konsumenci z ich upodobaniami w dużej mierze kształtują rynek produktów rolniczych, i od ich właściwej edukacji w dziedzinie zdrowej żywności zależy rolniczy rynek produktów ekologicznych. Biorąc pod uwagę, że większość mieszkańców ziemi to mieszkańcy miast, to właśnie od miast należałoby zacząć tę edukację.

¹⁶ Naturalnie te trzy przykłady nie wyczerpują panoramy zjawiska rolnictwa miejskiego, niemniej jednak wydają mi się dość charakterystyczne i moim zdaniem mogą stanowić wstępny szkic zakresu potencjalnych możliwości, uprzedzający pogłębione i bardziej kompletne badanie tego tematu.

Funkcje poboczne lub pochodne: zagospodarowanie nieużytków miasta, poprawienie jego estetyki.

Uwagi: Godnym docenienia jest zaangażowanie rządu objawiające się zarówno w finansowaniu i organizacji organoponicos, jak i utworzeniu Departamentu Miejskiego Rolnictwa.

Todmorden (małe miasteczko – około 15 tys. mieszkańców)

Przyczyna rozwoju rolnictwa miejskiego: kryzys roku 2008, inicjatywa obywatelska mająca na celu podniesienie jakości życia i stosunków międzyludzkich we własnym mieście.

Finansowanie: brak jakiegokolwiek zinstytucjonalizowanego finansowania, dobrowolne składki.

Rodzaj upraw: 100% ekologiczne, grządki podwyższone.

Funkcje główne: podwyższanie samowystarczalności żywnościowej, funkcja edukacyjna (podniesienie wiedzy o sposobach uprawiania ziemi, zdrowym odżywianiu), funkcja integracyjna (tworzenie wspólnoty między mieszkańcami miasta), funkcja resocjalizacyjna (włączenie w inicjatywę osób wykluczonych społecznie, z ośrodka resocjalizacji ponałogowej), zmniejszenie bezrobocia (nowe inicjatywy produkcji dotyczące sfery żywnościowej), budowanie postaw proekologicznych, rozbudowanie wolontariatu i społecznego uczestnictwa w miejscowej kulturze.

Funkcje poboczne lub pochodne: zmniejszenie przestępczości w zakresie wandalizmu (o 18% już w pierwszym roku funkcjonowania inicjatywy), rozwój turystyki żywnościowej (a co za tym idzie podniesienia lokalnego dobrobytu), zapewnienie pełnej autonomii nasiennej, podniesienie estetyki przestrzennej miasteczka i atrakcyjności turystycznej, wzrost poczucia przynależności i patriotyzmu lokalnego.

Uwagi: Interesujące jest rozszerzenie się inicjatywy na teren całego kraju i poza jego granicami, gdzie inicjatywa jest naśladowana w wielu małych miasteczkach (zwłaszcza na terenie Francji). Mary Clear jest otwarta także na współpracę z Polską.

Bergamo *La Valle della Biodiversità*¹⁷ (średnie miasto około 150 tys. mieszkańców)

Przyczyny powstania projektu: Pragnienie utworzenia „Muzeum na otwartym powietrzu” poświęconego bioróżnorodności roślin żywnościowych, w celu pobudzenia społecznego zainteresowania tematem.

Finansowanie: środki regionalne, gminne oraz pochodzące z ministerstwa rolnictwa.

Rodzaj uprawy: 100% ekologiczna, grządki podwyższone.

Funkcje główne: funkcja edukacyjna (rozpowszechnianie wiedzy o rozmaitych odmianach i gatunkach roślin jadalnych, wzbudzanie zainteresowania zagadnieniami bioróżnorodności i bezpieczeństwa żywnościowego, wzmaganie postawy proekologicznej; atrakcja turystyczna; funkcja estetyczna i krajobrazotwórcza; funkcja integracyjna (uwzględnienie udziału wolontariuszy, struktura przyjazna dla niepełnosprawnych).

¹⁷ Ze względu na obszerność i wielowątkowość upraw miejskich na terenie Bergamo w niniejszym podsumowaniu ograniczę się tylko do projektu Ogrodu Botanicznego Doliny Bioróżnorodności.

Funkcje pochodne lub drugoplanowe: utworzenie 3–4 miejsc pracy; dostęp do pracy z ziemią dla mieszkańców miasta; dostęp do warzyw z grządki; bank nasienny; pobudzenie mikroekonomii żywnościowej.

Uwagi: Dyrektor Ogrodu Botanicznego Gabriele Rinaldi jest szczerze zainteresowany ewentualną współpracą z Polską, zarówno na poziomie wymiany doświadczeń i nasion, jak i partnerstwem między instytucjami w zakresie propagowania bioróżnorodności żywnościowej.

Jak widać, są różne przyczyny powstania rolnictwa miejskiego na terenach tych trzech miast. Co łączy te wszystkie tak odmienne projekty? Uprawa w 100% ekologiczna, która jest jedynym możliwym sposobem uprawiania żywności na terenie miast. Miasta ze swoimi problematykami środowiskowymi nie mogą sobie pozwolić na uprawę konwencjonalną, ale dzięki rygorystycznie ekologicznym, umiejętnym uprawom, mogą mieszkańcom dostarczyć wartościowej żywności¹⁸.

Inny ważny aspekt tych projektów, na który warto zwrócić uwagę, to elastyczność miejskich upraw, które mogą spełniać różne zadania w zależności od miejscowych oczekiwań i potrzeb. Można przyznać rację Clear, że kwestia żywności ma rzeczywiście ponadkulturowy, ponadpodziałowy zasięg i dotyczy całości ludzkiej populacji na ziemi. Czy nie warto zatem poświęcić więcej niż dotąd uwagi uprawom miejskim i przyczynić się do rozwoju tej niezwykle ważnej choć w Polsce wciąż jeszcze za mało docenianej gałęzi rolnictwa? Aby nadać tym rozważaniom bardziej konkretny wymiar, warto przyjrzeć się realnym możliwościom realizacji (z ekonomicznego punktu widzenia)¹⁹ projektów rolnictwa miejskiego na terenie Małopolski. Czy znalazłoby się miejsce na podobne inicjatywy w ramach Strategii rozwoju Regionu Małopolski na lata 2011–2020 (Janis-Chorosińska, kwiecień, 2017)? W wyniku badań przeprowadzonych na ten temat stwierdzono co najmniej 17 kluczowych działań Strategii, których realizacją mogłyby być inicjatywy z zakresu rolnictwa miejskiego.

Istnieją również inne, nie ujęte w ramach Strategii problematyki, takie jak ekologia miast, kryzys ropy naftowej, zachowanie bioróżnorodności gatunków, czy wspomniany we wstępie problem lokalnej autonomii żywnościowej i nasiennej, zwłaszcza w sytuacji kryzysowej, takiej jak wojna, kataklizm, do których rozwiązania uprawy miejskie mogłyby się przyczynić.

Ponadto wydaje się, że miasto dobrze nadaje się do upraw zachowawczych – ze względu na rozproszone skrawki miejskiej zieleni, można łatwo zapewnić miastu ogromną bioróżnorodność i zabezpieczyć gatunki przed samoistnym krzyżowaniem się. Miasta mogą stać się zatem żywymi bankami nasinnymi, pełniąc przy okazji wiele innych wyżej naszkicowanych funkcji, podwyższając naszą autonomię żywnościową, sprzyjając życiu społecznemu, ekologii miasta i rozwojowi przedsiębiorczości miejskiej mieszkańców.

¹⁸ Byłoby ciekawym porównać biologicznie uprawianą żywność miejską z konwencjonalnie wyprodukowaną żywnością z terenów wsi, zarówno pod względem zanieczyszczeń, jak i wartości odżywczych. Nie dotarłam do oficjalnych badań na ten temat.

¹⁹ Chodzi tutaj o możliwość finansowania danej inicjatywy i zaangażowania rządu i instytucji w rozwój tej gałęzi rolnictwa.

Tabela 1. Zbieżność potencjalnych funkcji rolnictwa miejskiego z Kluczowymi działaniami Strategii Rozwoju województwa Małopolskiego na lata 2011–2020
Table 1. Convergence of potential functions of urban agriculture with key activities of the Development Strategy of the Małopolska Province for the years 2011–2020

Obszary polityki i przemysł czasu wolnego Areas of development policy:	Cel strategiczny: Strategic goal:	Kierunki polityki rozwoju: / Directions of development policy:
Dziedzictwo i przemysł czasu wolnego Heritage and leisure time industry	Wysoka atrakcyjność Małopolski w obszarze przemysłów czasu wolnego dzięki wykorzystaniu potencjału dziedzictwa regionalnego i kultury. High attractiveness of Małopolska in the area of leisure time industries thanks to the use of the potential of regional heritage and culture.	<p>Ochrona małopolskiej przestrzeni kulturowej: Kluczowe działania: 2.1.1 Kształtowanie zrównoważonego krajobrazu kulturowego, 2.1.6 Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych, 2.1.13 Zapobieganie degradacji i ochrona zasobów dziedzictwa przyrodniczego regionu, 2.1.14 Stworzenie systemu oraz procedur zarządzania dziedzictwem przyrodniczym, 2.1.15 Zintegrowana ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie wysokiego poziomu estetycznego otoczenia i ładu przestrzennego.</p> <p>Protection of the Małopolska cultural space: Key activities: 2.1.1 Shaping a balanced cultural landscape, 2.1.6 Comprehensive revitalization of degraded areas, 2.1.13 Prevention of degradation and protection of natural heritage resources of the region, 2.1.14. Establishment of the natural heritage management system and procedures, 2.1.15 Integrated protection</p> <p>Wzmocnienie promocji dziedzictwa regionalnego oraz oferty przemysłów czasu wolnego: Kluczowe działania: 2.4.1 Inicjowanie i wspieranie działań mających na celu podnoszenie społecznej świadomości i wrażliwości w zakresie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego (zabytków oraz obiektów kultury współczesnej), a także podejmowanie działań na rzecz poprawy poziomu estetycznego otoczenia i ładu przestrzennego 2.4.4 Zwiększenie poziomu społecznego uczestnictwa w kulturze oraz aktywnych formach spędzania czasu wolnego poprzez promocję i informację o ofercie kulturalnej, oraz zapewnienia jej dostępności i różnorodności.</p> <p>Strengthening the promotion of regional heritage and offers of leisure time industries: Key activities: 2.4.1 Initiating and supporting activities aimed at raising public awareness and sensitivity in the field of natural and cultural heritage (monuments and modern culture</p>

of cultural landscape and natural environment, especially in the area of high aesthetic surroundings and spatial order.

objects), as well as taking actions to improve the level of aesthetic surroundings and spatial order, 2.4.4. social participation in culture and active forms of spending free time through promotion and information about the cultural offer, and ensuring its accessibility and diversity.

Rozwój miast i terenów wiejskich

Aktywne ośrodki usług publicznych i gospodarczych zapewniające szanse na rozwój mieszkańców małych i średnich miast oraz terenów wiejskich

Active centers of public and economic services that provide opportunities for the development of residents of small and medium-sized cities and rural areas

Rozwój funkcji lokalnych centrów usług publicznych:

Kluczowe działania:
5.1.1 Poprawa standardu świadczenia oraz dostępności podstawowych usług w zakresie lokalnej infrastruktury społecznej, o charakterze: edukacyjnym, kulturalnym, rekreacyjnym i sportowym, zdrowotnym w szczególności o obszarach o najniższej dostępności usług publicznych.

Development of the functions of local public service centers:

Key activities:
5.1.1 Improving the standard of provision and accessibility of basic services in the field of local social infrastructure, of an educational, cultural, recreational and sporting and health nature, in particular, areas with the lowest accessibility of public services.

Rozwój gospodarczy małych i średnich miast oraz terenów wiejskich:

Kluczowe działania: 5.2.2 Aktywizacja gospodarza terenów wiejskich: obszary o funkcjach rolniczych: w zakresie wspierania działalności rolniczej i około rolniczej opartej na zwiększeniu towarowości i wydajności poprzez:
a) wdrożenia instrumentów wsparcia dla rozwoju w szczególności ekologicznego rolnictwa i przetwórstwa oraz marketingu wysokiej jakości produktów żywności regionalnej.

Economic development of small and medium-sized cities and rural areas:

Key activities: 5.2.2 Economic activation of rural areas: areas with agricultural functions: in the scope of supporting agricultural and agricultural activities based on increasing the productivity and efficiency through: a) implementation of support instruments for development, in particular organic farming and processing and marketing of high quality products regional food.

Tabela 1. cd./ Table 1. cont.

Obszary polityki rozwoju: Areas of development policy:	Cel strategiczny: Strategic goal:	Kierunki polityki rozwoju: / Directions of development policy:	
Bezpieczeństwo ekologiczne, zdrowotne i społeczne	Wysoki poziom bezpieczeństwa mieszkańców Małopolski w wymiarze środowiskowym, zdrowotnym i społecznym	<p>Poprawa bezpieczeństwa ekologicznego oraz wykorzystanie ekologii dla rozwoju Małopolski</p> <p>Kluczowe działania: 6.1.6 Ochrona i zachowanie środowiska przyrodniczego</p> <p>a) ochrona różnorodności biologicznej oraz zrównoważone użytkowanie jej elementów, b) zapewnienie ciągłości istnienia gatunków i stabilności ekosystemów, c) przywracanie do stanu właściwego zasobów i składników przyrody, 6.1.8 Edukacja obywatelska w zakresie ochrony środowiska oraz kształtowanie i promocja postaw proekologicznych</p>	<p>Poprawa bezpieczeństwa społecznego: integrująca polityka społeczna</p> <p>Kluczowe działania: 6.3.1 wdrożenie systemowych form wsparcia na rzecz dzieci zagrożonych wykluczeniem społecznym (...), 6.3.2 Integracja działań na rzecz wyrównania szans dla osób niepełnosprawnych</p>
Ecological, health and social security	High level of security of Małopolska residents in the environmental, health and social dimension	<p>Improving social security: integrating social policy</p> <p>Key activities: 6.3.1. Implementation of systemic forms of support for children at risk of social exclusion (...), 6.3.2. Integration of actions for equal opportunities for people with disabilities</p>	<p>Improving social security: integrating social policy</p> <p>Key activities: 6.3.1. Implementation of systemic forms of support for children at risk of social exclusion (...), 6.3.2. Integration of actions for equal opportunities for people with disabilities</p>
		<p>Improving ecological safety and the use of ecology for the development of Małopolska</p> <p>Key activities: 6.1.6 Protection and preservation of the natural environment</p> <p>a) protection of biological diversity and sustainable use of its elements, b) ensuring the continuity of species existence and stability of ecosystems, c) restoring to the state proper resources and elements of nature, 6.1.8 Citizens' education in the field of environmental protection and shaping and promotion of pro-ecological attitudes</p>	<p>Wsparcie systemu zarządzania bezpieczeństwem publicznym</p> <p>Kluczowe działania: 6.4.6 Kształtowanie i promocja postaw właściwych w odniesieniu do sytuacji kryzysowych</p> <p>Support for the public security management system</p> <p>Key activities: 6.4.6 Developing and promoting attitudes appropriate to crisis situations</p>

Zarządzanie rozwojem województwa	Efektywnie zarządzane województwo, którego rozwój oparty jest na współpracy i mobilizowaniu zasobów.	Kształtowanie i rozwój aktywności obywatelskiej oraz wzmacnianie kapitału społecznego: Kluczowe działania: 7.2.2 Kształtowanie, wzmacnianie i promocja aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców regionu, w tym edukacja obywatelska dzieci i młodzieży, 7.2.5 Efektywny system współpracy z sektorem pozarządowym, uwzględniający przede wszystkim (...), c) wspieranie i upowszechnianie wolontariatu, d) upowszechnianie partnerstwa publiczno-społecznego oraz promocja dobrych praktyk.	Rozwój współpracy terytorialnej: Kluczowe działania: 7.3.3. Rozwój europejskiej współpracy terytorialnej w wymiarze transgranicznym ze Słowacją oraz w wymiarze transnarodowym i międzyregionalnym.
Province development management	Effectively managed voivodship, whose development is based on cooperation and resource mobilization.	Development of territorial cooperation: Key activities: 7.3.3. The development of European territorial cooperation in the cross-border dimension with Slovakia and in the transnational and interregional dimension.	
		Shaping and developing civic activity and strengthening social capital:	
		Key activities: 7.2.2 Shaping, strengthening and promoting civic activity and social participation of the region's inhabitants, including civic education of children and youth, 7.2.5 Effective system of cooperation with the non-governmental sector, taking into account (...), c) supporting and disseminating volunteerin, d) dissemination of public-social partnership and promotion of good practices.	

Źródło: Strategia Rozwoju województwa Małopolskiego na lata 2011 – 2020

Source: Strategia Rozwoju województwa Małopolskiego na lata 2011 – 2020

Podsumowanie

W obliczu problematyk żywnościowych, środowiskowych, gospodarczych i społecznych dzisiejszego świata, rolnictwo miejskie zdaje się nie tylko atrakcyjną alternatywą, lecz także nową ważną dynamiką miast. O ile można mieć wątpliwości co do jakości produkowanej w miastach żywności, o tyle ten problem w przypadku pozyskiwania nasion z miejskich upraw jest zredukowany do minimum. O ile więc rola miast w samowystarczalności (czyli autonomii) żywnościowej może się niektórym wydawać dyskusyjna, o tyle w kwestii autonomii nasiennej miasta mogłyby mieć swój ważny wkład. Można by postawić pytanie, czy na właściwie zorganizowanym, nastawionym na ekologiczne uprawy i bioróżnorodność rolnictwie miejskim w Małopolsce nie skorzystałaby także małopolska wieś? Czy promowanie zdrowego żywienia i postaw prozdrowotnych, w miastach nie mogłoby się stać napędem ekonomicznym dla produkujących zdrową żywność agroturystów w Małopolsce? Małopowierzchniowe, rodzinne gospodarstwa małopolskie są jakby stworzone do ekologicznych upraw. Jest to wciąż niedoceniony i słabo wykorzystany potencjał małopolskiej wsi, dla którego napędem mogłaby być właściwa prozdrowotna edukacja mieszkańców małopolskich miast. Małe rodzinne gospodarstwa byłyby w stanie dostarczyć zdrowej żywności, nasion, a także miejsc wypoczynku wśród natury, wielu mieszkańcom miast.

Ze względu na bogactwo funkcji, jakie pełnić mogą miejskie uprawy, korzyści społeczne i ekonomiczne, a przede wszystkim wkład, jaki mogą wnieść w lokalną bioróżnorodność i samowystarczalność nasienną, a co za tym idzie bioróżnorodność i bezpieczeństwo żywnościowe całego państwa, należałoby postawić pytanie, czy rozpowszechniony i zorganizowany rozwój rolnictwa miejskiego nie mógłby stać się jednym z ważnych celów zarówno władz lokalnych, jak i rządu Polski.

Bibliografia

- Adobati, F., Lorenzi, M. (1997). *Astino e la sua Valle*. Bergamo: Ferrari Editrice.
- De Angelis, G. (2014). *Astino Monastero della città. 750 anni nella storia di Bergamo*. Bergamo: Bolis Edizioni.
- Janis-Chorosińska, A. (luty, 2017). *Wywiad z Gabriele Rindaldim dyrektorem Ogródu Botanicznego im. „Lorenzo Rota” w Bergamo*, npbl.
- Janis-Chorosińska, A. (kwiecień, 2017). *Uprawy zachowawcze i bioróżnorodne w miastach w kontekście bezpieczeństwa żywnościowego*. Praca dyplomowa. Studia podyplomowe: Rolnictwo ekologiczne, produkty tradycyjne i regionalne – produkcja i certyfikacja, npbl.
- Jasiński, J., Michalska, E., Śpiewak, R. (2014). Rynki zakorzenione – koncepcja uruchomienia mechanizmów lokalnego rozwoju. *Wież i Rolnictwo*, 3(164).
- Lichtfouse, E., Navarette, M., Debaeke, Ph., Souchère, V., Alberola, C. (red.) (2009). *Sustainable Agriculture*. Springer Science+Business Media B.V.
- Mały Rocznik Statystyczny Polski 2016. Warszawa: GUS.
- Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011–2020. Pobrano z: http://patenty.bg.agh.edu.pl/prez/regionalna_strategia.pdf
- Wright, J. (2011). *Sustainable Agriculture and Food Security in an Era of Oil Scarcity. Lessons from Cuba*. London, New York: Earthscan.

Zimny, H. (2005). *Ekologia Miasta*. Warszawa: Agencja Reklamowo-Wydawnicza A. Grzegorzcyk. Konferencja poświęcona rolnictwu miejskiemu w Klasztorze Astino, kwiecień 2017.

Autorka pragnie wyrazić serdeczne podziękowanie Panu Profesorowi dr. hab. Kazimierzowi Klimie za okazane jej zaufanie oraz zachętę do podzielenia się swoimi przemyśleniami na niniejszej Konferencji.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 5.06.2019

Do cytowania – For citation:

Janis-Chorosińska, M. (2019). Możliwości rolnictwa miejskiego [Possibilities of urban agriculture]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 19–37. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2019.1.19>

Efekt współpracy w grupach producentów rolnych z perspektywy kosztów transakcyjnych. Analiza przypadku

The effect of cooperation in groups of agricultural producers from the perspective of transaction costs. Case study

Damian Jasiński

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny

Streszczenie. Celem badań było oszacowanie efektywności współpracy członków grupy producentów zbóż i nasion roślin oleistych w zakresie kosztów transakcyjnych (KT) przed i po zrzeszeniu się. Badania przeprowadzono w województwie podkarpackim. Narzędziem badawczym był kwestionariusz wywiadu bezpośredniego przeprowadzony wśród członków wybranej grupy. Przeprowadzono analizę jakościową kosztów transakcyjnych, korzystając z metody porównawczej. W większości przypadków przystąpienie do grupy producenckiej wiązało się z obniżeniem kosztów transakcyjnych. Największa obniżka dotyczyła kosztów związanych z ryzykiem sprzedaży produktów, kosztami znalezienia nabywcy oraz czasem uzgadniania warunków sprzedaży.

Słowa kluczowe: koszty transakcyjne, grupy producentów rolnych

Abstract. The aim of the study was to estimate the effectiveness of cooperation between the group of cereal producers and oilseeds in terms of transaction costs (KT) before and after the association. The research was carried out in podkarpackie province. The research tool was a direct interview questionnaire carried out among the members of the selected group. A qualitative analysis of transaction costs was carried out using the comparative method. In most cases, joining the producer group was associated with a reduction in transaction costs. The largest reduction transaction costs related to the risk of selling products, costs of finding a buyer and time to agree terms of sale.

Keywords: producer groups, transaction costs

Wstęp

Teoria ekonomii instytucjonalnej wskazuje na potrzebę integracji jako jeden ze sposobów na podnoszenie efektywności działań pojedynczych rolników poprzez m.in. obniżanie kosztów transakcyjnych. Do najczęściej występujących zaliczane są koszty poszukiwania informacji, koszty zarządzania i zawierania kontraktów oraz kontroli. Miejscem tworzenia się wspomnianych kosztów są podmioty realizujące transakcje, w tym badane intensywnie od 2000 r. grupy producentów rolnych (gpr). Jednym z celów działania grup jest poprawa ekonomicznej efektywności gospodarstw członków, głównie przez dostosowanie produkcji i zbytu do wymogów rynku, o czym mówi ustawa z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach (Dz.U. z 2000 r., nr 88).

Pojedynczy producent dysponujący ograniczonym dostępem do wyposażenia technicznego i nowoczesnych technologii, a także niewielką skalą produkcji, nie jest w stanie skutecznie reagować na zmiany zachodzące w jego otoczeniu. Stąd też intensywne procesy integracji wśród producentów „zbóż i nasion roślin oleistych” mogą sprawić, iż rolnicy będą próbować podnieść wydajność produkcji, zapewniając duże i stabilne dostawy jednorodnych jakościowo produktów oraz prowadząc aktywną politykę sprzedażową (Domagalska-Grędyś, 2009). Integracja pozioma rolników w formie grup producentów rolnych ma też obniżyć koszty o charakterze produkcyjno-marketingowym (Domagalska-Grędyś, 2012). Analizując źródła zwiększania efektywności pojedynczych producentów rolnych, trudno pominąć aspekt oceny ich kosztów transakcyjnych.

Celem przeprowadzonych badań było oszacowanie efektywności współpracy w grupie producentów zbóż i nasion roślin oleistych w obszarze kosztów transakcyjnych. Ocena wybranych grup kosztów transakcyjnych zrzeszonych gospodarstw mierzona poziomem przed i po wstąpieniu do grupy jest przesłanką efektywności i poprawy pozycji gospodarstw na rynku. Koncepcja kosztów transakcyjnych była więc pretekstem do oceny efektywności działań grupowych.

Materiały i metody

Badania przygotowano na podstawie przeglądu literatury oraz danych pozyskanych z badań kwestionariuszowych przeprowadzonych w 2017 r. wśród 14 gospodarstw grupy producentów rolnych województwa podkarpackiego. Badana grupa powstała w 2013 r. Specjalizuje się w produkcji i sprzedaży ziarna zbóż i nasion roślin oleistych. Wykorzystany kwestionariusz ankiety skierowano do członków grupy¹ najlepiej poinformowanych odnośnie badanej tematyki (kosztów transakcyjnych KT). W badaniu udział wzięło 14 spośród 26 członków grupy, którzy zostali wytypowani celowo. Członkowie spółdzielni byli proszeni o ocenę wysokości kosztów transakcyjnych związanych z marketingiem obrotu ziarnem zbóż i nasion roślin oleistych przed i po przystąpieniu do grupy.

¹ Byli to rolnicy angażujący się ponadprzeciętnie w działania grupowe, mający entuzjazm i strzegący realizacji transakcji.

W ocenie kosztów uwzględniono 6 grup kosztów (koszty poszukiwania informacji, negocjacji, sporządzania umów, monitorowania, egzekwowania kontraktu, ochrony praw własności), wzorując się na postępowaniu badawczym innych autorów (Iwanek i Wilkin, 1997; Chlebicka i Strzębicki, 2009). Analiza KT, wzorowana m.in. na Kherallah i Kristen (2001), miała charakter jakościowy. Zidentyfikowano najistotniejsze determinanty transakcji w specyficznym otoczeniu instytucjonalnym i poddano analizie czynniki związane z cechami transakcji (specyfika aktywów, częstotliwość zawierania umów, niepewność) z behawioralną charakterystyką jednostek biorących udział w transakcji (ograniczona racjonalność, oportunizm).

Celem autora było m.in. dotarcie do źródeł tworzenia się kosztów transakcyjnych gospodarstw w trakcie realizowanych transakcji grupy. Koszty transakcyjne oceniano w skali 1–5, używając skali Likerta adekwatnej do kategorii ocenianego kosztu (Sagan, 2016, s. 158–161). Kategorie kosztów reprezentowały zmienne determinujące tworzenie się KT (m.in. łatwość znalezienia nabywcy, możliwości informowania nabywców o cenach, umiejętność ustalania cen, negocjacji, umiejętność ustalania dogodnych warunków sprzedaży, umiejętność oceny kontrahenta, zabezpieczenia transakcji, kwestie związane z ochroną praw własności) oraz czynniki behawioralne (objawiające się postawami i decyzjami rolników).

Znaczenie kosztów transakcyjnych dla oceny efektywności grup producentów rolnych

Jak twierdzili Chlebicka i Strzębicki (2009, s. 61–62), „Dominującym podejściem w krajowej literaturze, opisującej teoretyczne przesłanki integracji poziomej rolników jest podejście neoklasyczne”. Według tego ujęcia ocena efektywności podmiotów gospodarczych opiera się na ocenie kosztów produkcji i produktywności czynników wytwórczych. Przeprowadzanie transakcji ma w tym przypadku związek z zerowym kosztem transakcyjnym, a sposób jej przeprowadzenia nie jest istotny. Niezależnie więc od formy organizacyjnej, podmioty miałyby ten sam nieograniczony dostęp do informacji i takie same możliwości osiągnięcia efektów skali. Takie podejście nie wyjaśnia jednak, dlaczego w rolnictwie istnieje tak wiele różnych form organizacyjnych (gospodarstwa indywidualne, grupowe, spółdzielnie, gospodarstwa duże i małe, itd.). Ujęcie klasyczne nie tłumaczy istnienia różnych form organizacyjnych gospodarstw ani nie pozwala w pełni porównać ich efektywności. Aby ocena efektywności ekonomicznej podmiotów była pełna, należy uwzględnić zdolności do redukcji kosztów produkcji i obniżania kosztów transakcyjnych.

Tworzenie grup producenckich jest podyktowane chęcią m.in. obniżania kosztów transakcyjnych. Transakcje grup są oparte na rynku i występuje tu pełna integracja podmiotów dokonujących wymiany. Głównym przesłaniem teorii kosztów transakcyjnych jest wybór najlepszego sposobu regulacji transakcji (Światowiec, 1998).

Ze względu na problem operacjonalizacji kosztów transakcyjnych (KT) większość badaczy opiera się na pierwotnym podziale KT zaproponowanym przez Williamsona (1998). Williamson wyróżnił cztery rodzaje KT ze względu na fazy transakcji: koszty przygotowania, koszty ustaleń, koszty kontroli i koszty adaptacji. Podział KT zastoso-

wany w niniejszej pracy wzorowany jest na koncepcji modyfikacji podziału KT autorstwa Iwanka i Wilkina (1997). W efekcie wyróżniono m.in. koszty: poszukiwania informacji o cenach, poszukiwania informacji o potencjalnych nabywcach, sprzedawcach i ich celach, negocjacji z nabywcami/sprzedawcami, sporządzania umowy, monitorowania, egzekwowania kontraktu, ściągania odszkodowań w sytuacji niewywiązywania się ze zobowiązań, ochrony praw własności.

Trudności w pomiarze kosztów transakcyjnych organizacji

W literaturze przedmiotu spotkać się można z dwoma głównymi podejściami do oceny efektywności organizacji z uwzględnieniem założeń teorii kosztów transakcyjnych (Bahev, 2004). Jednym ze sposobów jest bezpośrednie porównanie kosztów transakcyjnych towarzyszących poszczególnym transakcjom zawierającym w różnych formach regulacji transakcji. W pierwszej kolejności należy zidentyfikować główne transakcje składające się na działalność marketingową, a później określić możliwe alternatywy sposobu organizacji tych transakcji, a także wyszczególnić różne rodzaje kosztów transakcyjnych związane z poszczególnymi rodzajami transakcji. Na końcu tego przedsięwzięcia należy porównać różne formy organizacji transakcji z uwzględnieniem kryterium kosztów transakcyjnych i wybór tej, której towarzyszy najniższy poziom kosztów transakcyjnych jako najbardziej efektywnej. Drugim sposobem oceny efektywności organizacji jest analiza strukturalna (instytucjonalna) alternatywnych form koordynacji transakcji. U podstaw tego podejścia jest przekonanie, iż znajomość absolutnych wartości kosztów transakcyjnych nie jest potrzebna. W takim przypadku podejście ilościowe jest zastępowane przez analizę jakościową oraz pośrednią ocenę alternatywnych form organizacji. Należy wtedy zidentyfikować najistotniejsze determinanty transakcji w specyficznym otoczeniu instytucjonalnym i poddać analizie czynniki związane z cechami samych transakcji oraz z behawioralną charakterystyką jednostek biorących udział w transakcji. W dalszej kolejności przeprowadza się weryfikację poszczególnych form organizacji transakcji pod kątem ich właściwości do regulacji transakcji zdeterminowanych przez wcześniej określony poziom różnych czynników. Problemy pojawiające się podczas badania efektywności organizacji z uwzględnieniem założeń teorii kosztów transakcyjnych wynikają przede wszystkim z problemów związanych z mierzalnością kosztów transakcyjnych (Kherallah i Kristen, 2001).

Dane odnośnie poziomu niektórych kosztów transakcyjnych są dostępne ze źródeł wtórnych (np. informacji rynkowych, kosztów usług prawniczych, rachunkowych), oraz dokumentacji podmiotów (np. danych dotyczących kosztów marketingowych czy kosztów zarządu). Niestety spora część kosztów transakcyjnych może być niemożliwa lub bardzo trudna do zmierzenia (np. koszty negocjacji lub koszty znalezienia najlepszego odbiorcy produktów). Oprócz tego trudności w pomiarze kosztów transakcyjnych związane są z tym, że niejednokrotnie trudno je oddzielić od tradycyjnych kosztów produkcyjnych. W sytuacji, gdy oszacowanie dokładnej wysokości kosztów transakcyjnych jest niemożliwe, jedynym sposobem pozostaje rozpoznanie poziomu kosztów transakcyj-

nych na podstawie wywiadów. W takim przypadku respondenci oceniają poziom kosztów transakcyjnych poprzez wskazanie, z jakim wkładem czasu i wysiłku wiąże się dana transakcja. Za przykład takiej ocenie mogą posłużyć czas i wysiłek włożony w zapewnienie odpowiedniej siły roboczej, znalezienie nowego odbiorcy, zakup środków produkcji, rozwiązywanie konfliktów z nabywcami, negocjacje z odbiorcą, załatwianie kwestii administracyjnych, itp. Kolejny problem wiąże się z tym, iż porównywanie poszczególnych pozycji kosztów transakcyjnych nie zawsze może dać odpowiedź na pytanie, która z porównywanych form koordynacji transakcji jest skuteczniejsza. Wiąże się to z tym, iż w danej pozycji kosztowej jedna forma koordynacji może mieć przewagę kosztową nad drugą, podczas gdy druga forma jest korzystniejsza od pierwszej w przypadku innej pozycji kosztów (Chlebicka i Strzębicki, 2009).

Wyniki badań

Charakterystyka grupy i jej gospodarstw

Badana grupa producentów rolnych (spółdzielnia) powstała w 2013 r. i liczy obecnie 26 członków. Zrzeszeni rolnicy specjalizują się w produkcji ziarna zbóż i nasion roślin oleistych. Przeciętna wielkość gospodarstwa to 14 ha. Wśród rolników dominowało wykształcenie średnie (57,1% badanych). Czas funkcjonowania w obecnej grupie producentów rolnych wynosi 3 lata. Procentowy udział członków posiadających wcześniejsze doświadczenia współpracy (spółdzielnie, kółka rolnicze, zrzeszenia) to około 15%.

Umowa kontraktacji występowała jako kluczowa umowa w praktyce badanej grupy. Kontraktacja może wzmacniać pozycję negocjacyjną rolnika w obrocie, umożliwiając m.in. uchylenie się od skutków niewykonania umowy z powodu działania niezależnych czynników (np. sił przyrody) (Kraciuk, 2015). Poprzez umowę kontraktacji badani producenci zobowiązywali się wytworzyć i dostarczyć kontraktującemu (ogólnopolskiej firmie skupującej i zajmującej się również przechowywaniem, obrotem, a także eksportem i importem zbóż) określoną ilość produktów rolnych (pszenicy, żyta, jęczmienia, owsa, kukurydzy bądź rzepaku), zaś kontraktujący zobowiązywał się odbierać produkty w umówionym terminie, zapłacić ustaloną cenę oraz spełnić określone świadczenie dodatkowe.

Kategorie i oceny badanych kosztów transakcyjnych zebrano w tabeli 1. Oceny KT były w skali 1–5 dla okresu przed i po wstąpieniu do grupy. Najniższa ocena na skali 1–5 wskazywała na wysoki poziom kosztów transakcyjnych, najwyższa ocena wskazywała na niski poziom kosztów, jakie ponosili producenci.

W większości przypadków przystąpienie do grupy producenckiej wiązało się z obniżeniem kosztów transakcyjnych. Największa obniżka nastąpiła w przypadku kosztów związanych z ryzykiem sprzedaży produktów po zaniżonej cenie (średnia ocena przed przystąpieniem 2,14, po przystąpieniu 4,36), kosztów znalezienia nabywcy (średnia ocena przed przystąpieniem 2,57, po przystąpieniu 4,29), oraz czasem uzgadniania warunków sprzedaży (średnia ocena przed przystąpieniem 2,5, po przystąpieniu 4,14).

Tabela 1. Ocena kosztów transakcyjnych przed i po przystąpieniu do grupy producenckiej
Table 1. Evaluation of transaction costs before and after joining the producer group

Pytanie do respondenta / Question to the respondent	Przed przystąpieniem do grupy Before joining the group	Po przystąpieniu do grupy After joining the group
I. Koszty poszukiwania informacji o cenach / I. Costs of searching for information about prices		
Czy znalezienie potencjalnego nabywcy stanowi dla Pana/Pani problem? 1 – tak, 2 – raczej tak, 3 – ani tak, ani nie, 4 – raczej nie, 5 – nie Is finding a problem for you a potential buyer? 1 – yes, 2 – rather yes, 3 – neither yes, nor no, 4 – rather not, 5 – no	2,57	4,29
Czy uważa Pan/Pani, że potencjalni nabywcy są dobrze poinformowani na temat jakości wytwarzanych przez Pana/Panią produktów? 1 – nie, 2 – raczej nie, 3 – ani tak, ani nie, 4 – raczej tak, 5 – tak / Do you think that potential buyers are well informed about the quality of your products? 1 – no, 2 – rather not, 3 – neither yes, no, 4 – rather, yes, 5 – yes	3,50	4,43
Ile czasu musi Pan/Pani poświęcić na znalezienie informacji o cenach i ustalenie cen swoich produktów? 1 – bardzo dużo czasu, 2 – dużo, 3 – ani dużo, ani mało, 4 – mało, 5 – bardzo mało How much time do you have to spend on finding prices and setting prices for your products? 1 – very much time, 2 – a lot, 3 – neither a lot, not enough, 4 – little, 5 – very little	3,36	4,29
Proszę ocenić stopień pewności uzyskania określonej ceny za swoje produkty? 1 – w ogóle nie jestem pewny, 2 – raczej niepewny, 3 – ani tak, ani nie 4 – raczej pewny, 5 – pewny / Please, assess the degree of certainty of getting a specific price for your products? 1 – not at all sure, 2 – rather uncertain, 3 – neither yes, not 4 – rather sure, 5 – sure	3,00	4,29
II. Koszty negocjacji z nabywcami/sprzedawcami / II. Negotiation costs with buyers/sellers		
Czy negocjacje kontraktu sprawiają Panu/Pani problem? 1 – tak, bardzo duży, 2 – tak, duży, 3 – trochę sprawia problem, 4 – niewielki, 5 – w ogóle Do you negotiate a contract with a problem? 1 – yes, very large, 2 – yes, big, 3 – a bit makes a problem, 4 – small, 5 – not at all	2,57	4,07

Tabela 1. cd. / Table 1. cont.

Pytanie do respondenta / Question to the respondent	Przed przystąpieniem do grupy Before joining the group	Po przystąpieniu do grupy After joining the group
Ile czasu zajmuje uzgadnianie warunków sprzedaży? 1 – dużo czasu, 2 – raczej dużo czasu, 3 – ani dużo, ani mało, 4 – raczej mało czasu, 5 – mało czasu How long does it take to agree the terms of sale? 1 – a lot of time, 2 – rather a lot of time, 3 – neither much nor little, 4 – rather little time, 5 – little time	2,50	4,14
III. Koszty sporządzania umów / III. Costs for the preparation of contracts		
Jak duże są koszty sporządzania umowy (np. usługi notarialne, konsultacja z prawnikiem, inne)? 1 – bardzo duże, 2 – duże, 3 – średnie, 4 – małe, 5 – bardzo małe / How big are the costs of drawing up a contract (eg notarial services, consultation with a lawyer, others)? 1 – very large, 2 – large, 3 – medium, 4 – small, 5 – very small	3,21	4,14
Jak ocenia Pan/Pani koszty działań ochronnych zabezpieczających kontrakt przed ryzykiem? 1 – bardzo duże, 2 – duże 3 – średnie 4 – małe 5 – bardzo małe / How do you assess the costs of protective measures securing a contract against risks? 1 – very large, 2 – large 3 – medium 4 – small 5 – very small	3,00	4,00
IV. Koszty monitorowania drugiej strony kontraktu / IV. Costs of monitoring the other party to the contract		
Jak duże jest ryzyko, że kontrahent nie wywiąże się z umowy? 1 – bardzo duże, 2 – duże 3 – średnie 4 – małe 5 – bardzo małe / How big is the risk that the contractor will not fulfill the contract? 1 – very large, 2 – large 3 – medium 4 – small 5 – very small	3,14	4,36
Jak ocenia Pan/Pani koszty monitorowania drugiej strony kontraktu? 1 – bardzo duże, 2 – duże, 3 – średnie 4 – małe 5 – bardzo małe / How do you assess the costs of monitoring the other party to the contract? 1 – very large, 2 – large 3 – medium 4 – small 5 – very small	2,93	3,79

Tabela 1. cd. / Table 1. cont.

Pytanie do respondenta / Question to the respondent	Przed przystąpieniem do grupy Before joining the group	Po przystąpieniu do grupy After joining the group
V. Koszty egzekwowania kontraktu / V. Costs of contract enforcement		
Jak duże straty przynosi niewywiązywanie się kontrahentów z umów? 1 – bardzo duże, 2 – duże, 3 – średnie 4 – małe 5 bardzo – małe / How big is the loss of contractors from contracts? 1 – very large, 2 – large, 3 – medium 4 – small 5 very – small	3,29	4,07
Jak duży problem stanowią opóźnienia w płaceniu zobowiązań przez kontrahenta? 1 – bardzo duży, 2 – duży, 3 – średni 4 – mały 5 – bardzo mały / How big a problem are delays in paying the contractor's obligations? 1 – very large, 2 – large, 3 – medium 4 – small 5 very small	2,93	4,00
Jak wysokie są koszty sporów sądowych? 1 – wysokie, 2 – raczej wysokie, 3 – ani wysokie, ani niskie, 4 – raczej niskie, 5 – niskie / How high are the costs of litigation? 1 – high, 2 – rather high, 3 – high or low, 4 – rather low, 5 – low	3,21	3,64
Jak ocenia Pan/Pani ryzyko sprzedaży produktów po zaniżonej cenie? 1 – wysokie, 2 – raczej wysokie, 3 – ani wysokie, ani niskie, 4 – raczej niskie, 5 – niskie / How do you assess the risk of selling products at a reduced price? 1 – high, 2 – rather high, 3 – high or low, 4 – rather low, 5 – low	2,14	4,36
Jak ocenia Pan/Pani koszty związane z transportem wytworzonych produktów do miejsca sprzedaży? 1 – wysokie, 2 – raczej wysokie, 3 – ani wysokie, ani niskie, 4 – raczej niskie, 5 – niskie / How do you evaluate the costs associated with the transport of manufactured products to the place of sale? 1 – high, 2 – rather high, 3 – high or low, 4 – rather low, 5 – low	3,50	4,14
Jak ocenia Pan koszty związane z ponoszeniem opłat od sprzedaży? 1 – wysokie, 2 – raczej wysokie, 3 – ani wysokie, ani niskie, 4 – raczej niskie, 5 – niskie / How do you assess the costs associated with incurring sales charges? 1 – high, 2 – rather high, 3 – high or low, 4 – rather low, 5 – low	2,21	3,64

Tabela 1. cd. / Table 1. cont.

Pytanie do respondenta / Question to the respondent	Przed przystąpieniem do grupy Before joining the group	Po przystąpieniu do grupy After joining the group
Czy organizowanie częstych dostaw do głównego odbiorcy jest dla Pana/Pani problemem? 1 – tak, 2 – raczej tak, 3 – ani tak, ani nie, 4 – raczej nie, 5 – nie / Is the problem of organizing frequent deliveries to the main recipient a problem for you? 1 – yes, 2 – rather yes, 3 – neither yes, nor no, 4 – rather not, 5 – no	4,36	4,79
VI. Koszty ochrony praw własności/VI. Costs of protection of property rights		
Jak ocenia Pan/Pani koszty ochrony praw własności przed osobami niepowołanymi? 1 – bardzo duże, 2 – duże, 3 – średnie 4 – małe 5 – bardzo małe How do you assess the costs of protecting property rights from unauthorized persons? 1 – very large, 2 – large, 3 – medium 4 – small 5 – very – small	3,57	3,71

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań
Source: Author's study based on research

Dość wysoki spadek kosztów wystąpił odnośnie kosztów negocjowania kontraktu (średnia ocena przed przystąpieniem 2,57, po przystąpieniu 4,07), kosztów ponoszenia opłat od sprzedaży (średnia ocena przed przystąpieniem 2,21, po przystąpieniu 3,64), pewności uzyskania określonej ceny za swoje produkty (średnia ocena przed przystąpieniem 3,00, po przystąpieniu 4,29) oraz ryzyka niewywiązania się kontrahenta z umowy (średnia ocena przed przystąpieniem 3,14, po przystąpieniu 4,36).

W mniejszym stopniu obniżeniu uległy koszty związane z opóźnieniem w płaceniu zobowiązań przez kontrahenta (średnia ocena przed przystąpieniem 2,93, po przystąpieniu 4,00), koszty działań ochronnych zabezpieczających kontrakt przed ryzykiem (średnia ocena przed przystąpieniem 3,00, po przystąpieniu 4,00) oraz koszty sporządzania umowy (średnia ocena przed przystąpieniem 3,21, po przystąpieniu 4,14), a także w dziedzinach, takich jak informowanie potencjalnych nabywców na temat jakości wytwarzanych produktów (średnia ocena przed przystąpieniem 3,5, po przystąpieniu 4,43), czasie poświęconym na znalezienie informacji o cenach i ustalenie cen swoich produktów (średnia ocena przed przystąpieniem 3,36, po przystąpieniu 4,29) oraz kosztach monitorowania drugiej strony kontraktu (średnia ocena przed przystąpieniem 2,93, po przystąpieniu 3,79).

Najmniejsze różnice w poziomie kosztów transakcyjnych producenci odnotowali w odniesieniu do strat wynikających z niewywiązania się kontrahentów z umowy (średnia ocena przed przystąpieniem 3,29, po przystąpieniu 4,07), kosztów związanych

z transportem wytworzonych produktów do miejsca sprzedaży (średnia ocena przed przystąpieniem 3,5, po przystąpieniu 4,14), kosztów sporów sądowych (średnia ocena przed przystąpieniem 3,21, po przystąpieniu 3,64), a także w kwestii organizowania częstych dostaw do głównego odbiorcy (średnia ocena przed przystąpieniem 4,36, po przystąpieniu 4,79). W bardzo znikomym stopniu poprawiły się koszty ochrony praw własności przed osobami niepowołanymi (średnia ocena przed przystąpieniem 3,57, po przystąpieniu 3,71).

Podsumowanie

Kluczowym elementem oceny efektywności funkcjonowania grup producentów rolnych (gpr) może stać się analiza kosztów transakcyjnych. W przypadku gpr analiza ujawnia praktyczne trudności podczas tworzenia i realizacji kontraktacji oraz wewnętrzne ograniczenia (w gospodarstwach) i zewnętrzne zagrożenia (w otoczeniu). Z przeprowadzonych badań wynika, że gospodarstwa, które przystąpiły do grup obniżyły koszty transakcyjne w zakresie najistotniejszych dla nich celów: ryzyka sprzedaży po zaniżonej cenie (osiągając wyższą cenę od przeciętnej), a także kosztów znalezienia nabywcy oraz czasem uzgadniania warunków sprzedaży. W strukturze kosztów transakcyjnych niewielką rolę odgrywały koszty ochrony praw własności przed osobami niepowołanymi, koszty sporów sądowych, koszty związane z transportem wytworzonych produktów do miejsca sprzedaży, koszty związane z organizowaniem częstych dostaw do głównego odbiorcy, a także koszty związane ze stratami wynikającymi z niewywiązywania się kontrahentów z umowy.

Istnieje potrzeba monitorowania kosztów transakcyjnych ze względu na zmienność warunków rynkowych i konieczność rozwoju grup (wchodzenie na nowe rynki, internacjonalizacja działalności). Pomimo problemów z pomiarem niektórych kategorii kosztów, należy podejmować próby ich szacowania, jak również ocenę jakościową. Obie analizy uzupełniają obraz sytuacji w grupach producentów rolnych i mogą przyczynić się do poprawy procesów integracyjnych w polskim rolnictwie.

Bibliografia

- Bahev, H. (2004). *Efficiency of Agrarian Organizations. Farm Management and Rular Planning. No 5.* Fukoka: Kyushu University, 135–150.
- Chlebicka, A., Strzębicki, D. (2009). Efekty współpracy w grupach producenckich z perspektywy kosztów transakcyjnych. *Roczniki Naukowe SERiA XI(1)*, 60–64.
- Domagalska-Grędys, M. (2009). *Współpraca jako efektywna forma działania gospodarstw zrzeszonych w grupach producentów rolnych.* Łódź: Politechnika Łódzka.
- Domagalska-Grędys, M. (2010). Czynniki kształtujące zmianę dochodu współpracujących gospodarstw grup producenckich województwa podkarpackiego. *Roczniki Nauk Rolniczych. Seria G, Ekonomika Rolnictwa*, 97(4), 45–53.
- Domagalska-Grędys, M. (2012). Rozwój gospodarstw rolnych poprzez działania grupowe producentów. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rolniczego im. Hugona Kołłątaja w Krakowie*, 363, 51–53.

- Iwanek, M., Wilkin, J. (1997). *Instytucje i instytucjonalizm w ekonomii*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kherallah, M, Kristen, J. (2001). *The new institutional economics: applications for agricultural policy research in developing countries*. Washington: International Food Policy Research Institute.
- Kraciuk, J. (2015). Procesy kontraktacji na rynku kapitałowym w aspekcie kosztów transakcyjnych. *Zeszyty Naukowe SGGW. Problemy Rolnictwa Światowego*, 15(1), 49–57.
- Sagan, A. (2016). *Metodologia badań ekonomicznych*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
- Światowiec, J. (1998). Partnerstwo strategiczne a teoria kosztów transakcyjnych. *Marketing i Rynek*, 2, 8–14.
- Ustawa z 15 września 2000 r. o grupach producentów rolnych i ich związkach, tekst jednolity Dz.U. z 2001 r., Nr 88.
- Williamson, O. (1998). *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu*. Warszawa: PWN.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 5.06.2019

Do cytowania – For citation:

Jasiński, D. (2019). Efekt współpracy w grupach producentów rolnych z perspektywy kosztów transakcyjnych. Analiza przypadku [The effect of cooperation in groups of agricultural producers from the perspective of transaction costs. Case study]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 39–49. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2019.1.39>

Dywersyfikacja źródeł ruchu w internetowej promocji agroturystyki

Diversification of web traffic sources in the internet promotion of agrotourism

Karol Król

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Inżynierii Środowiska i Geodezji

Streszczenie. Celem pracy jest ocena zróżnicowania i rozpoznanie potencjału źródeł ruchu na stronach internetowych gospodarstw agroturystycznych. Badania wykonano w zbiorze 197 witryn opublikowanych w domenie krajowej najwyższego poziomu. W pierwszym etapie badań dokonano pomiaru statystyk użytkowania witryn z podziałem na źródła ruchu. W drugim pozyskano informacje o liczbie stron ujętych w indeksach wyszukiwania oraz liczbie linków przychodzących, a także obecności gospodarstw w mediach społecznościowych. W ostatnim etapie zweryfikowano responsywność witryn. W konkluzji wykazano, że właściciele gospodarstw agroturystycznych mogą wpłynąć na wzrost ruchu na swoich stronach internetowych poprzez aktywność w mediach społecznościowych oraz video marketing. Zasadne jest także nawiązanie współpracy z portalami grupującymi oferty noclegów i zamieszczanie swoich ofert w katalogach branżowych. Wszystko to może wygenerować ruch na stronie i mieć przełożenie na miejsce witryny w wynikach wyszukiwania.

Słowa kluczowe: promocja agroturystyki, marketing treści, źródła ruchu, statystyki użytkowania, media społecznościowe

Abstract. The aim of the paper was to evaluate diversity and recognize web traffic sources' potential on the websites of agrotouristic farms. The surveys were performed in the set of 197 websites of agrotouristic farms, in three stages. In the first one, the measurement of websites' use statistics by the traffic sources were performed. In the second one, information on the amount of websites included in the search indexes and the number of backlinks as well as the presence of farms in social media were obtained. In the last stage, the responsiveness of websites was verified. In conclusion, it was revealed that agrotouristic farms can impact diversification of web traffic sources on their websites, especially through the activity in social media and in the field of video marketing. It is

also reasonable to increase cooperation with portals that group offers of accommodation and to insert their offers in business directories. All this can generate the traffic on the website and may be transposed to the place of the website in search results.

Keywords: promotion of agrotourism, content marketing, sources of traffic, use statistics, social media

Wprowadzenie

Istotnym czynnikiem kształtującym popyt i podaż ruchu turystycznego na wsi jest informacja o ofercie turystycznej. Funkcjonowanie gospodarstw agroturystycznych w warunkach gospodarki cyfrowej, zwłaszcza tych, które prowadzą działalność na większą skalę, wymaga znajomości technologii teleinformatycznych, które mogą być wykorzystane w celu poprawy konkurencyjności oraz efektywności podejmowanych działań (Kachniewska, 2012). Coraz częściej informacje o imprezach turystycznych, destynacjach lub pojedynczych obiektach noclegowych pozyskiwane są przez turystów z Internetu (Balińska, 2014, s. 114).

Za najbardziej skuteczne narzędzie informacyjno-promocyjne w Internecie uznawane są witryny internetowe. Właściciele gospodarstw agroturystycznych w Polsce coraz chętniej promują swoje usługi za ich pośrednictwem (Król i Wojewodziec, 2006). Równie często korzystają z portali branżowych i mediów społecznościowych (Sikora i Wartecka-Ważyńska, 2016; Król, 2018b). Posiadanie witryny internetowej nie zagwarantuje jednak sukcesu. Powinna być ona funkcjonalna i użyteczna, utworzona według standardów projektowych, z uwzględnieniem aktualnych trendów i osiągnięć technologicznych (Król, 2016). Sprawnie funkcjonująca strona, zawierająca informacje o usługach agroturystycznych i umożliwiającą rezerwację noclegu może stanowić źródło przewagi konkurencyjnej (Krzyżanowska i Wojtkowski, 2012).

Potencjał oddziaływania witryn internetowych zależy w dużej mierze od podjętych działań, które wygenerują na nich ruch. W dobie coraz większej niechęci konsumentów do reklam i popularyzacji technologii „adblock”, marketerzy poszukują innowacyjnych form promocji (Strzelecki, Abramek, Sołtysik-Piorunkiewicz, 2018). Marki coraz częściej prowadzą blogi, vlogi i webinaria (swoiste, internetowe seminaria), próbując przebić się do świadomości konsumentów (Grzybowska, 2017). Działanie te powinny być realizowane w ramach przemyślanej strategii i ukierunkowane na realizację określonego celu, m.in. pozyskania ruchu na stronie internetowej. Witryna nie może bowiem realizować określonego celu, jeżeli nie odnotowuje ruchu. Ten z kolei powinien pochodzić z jak największej liczby źródeł.

Dywersyfikacja źródeł ruchu na stronie internetowej wynika przede wszystkim ze zróżnicowania udostępnianej treści i kanałów jej dystrybucji. Do najbardziej efektywnych sposobów dystrybucji treści zaliczane są fora internetowe i blogi tematyczne, branżowe, serwisy typu „slideshare” i dystrybuujące materiały wideo, własne listy e-mailingowe (Król, 2017), a także materiały poradnikowe. Ponadto istotna jest kooperacja na gruncie wymiany i promocji określonych treści, a także wykorzystanie mediów społecznościowych (Chochołowski, 2016). Te z kolei mają dwie kluczowe zalety: możliwość precyzyjnego ukierunkowania przekazu (tzw. targetowanie) oraz duży

potencjał viralowy – „media społecznościowe zmultiplikowały potencjał rozchodzenia się treści. Dobry, wartościowy content ma więc duży potencjał generowania organicznego ruchu” (Nowicka i Mańkowski, 2016, s. 19). Celem pracy jest ocena zróżnicowania i rozpoznanie potencjału źródeł ruchu na stronach internetowych gospodarstw agroturystycznych.

Źródła ruchu na stronach internetowych i ich dywersyfikacja

Dywersyfikacja to metoda zarządzania ryzykiem polegająca na rozszerzaniu i różnicowaniu asortymentu wyrobów, rodzajów działalności lub obszarów aktywności gospodarczej w celu rozłożenia ryzyka na nowe grupy klientów i dostawców (Słownik..., 2017). Zadaniem dywersyfikacji jest zapewnienie, że spadek wpływów z jednego źródła będzie skompensowany wpływami z innych źródeł.

Dywersyfikacja źródeł ruchu na stronie internetowej to działania wykonywane w ramach określonej strategii marketingowej, wykorzystujące założenia marketingu treści i zmierzające do zwiększenia ruchu na tej stronie i zróżnicowania jego źródeł, co ostatecznie prowadzi do realizacji określonego celu. Jest wynikiem realizacji strategii docierania do jak największej liczby odbiorców, w możliwie najbardziej zróżnicowany sposób – wynika z dystrybucji i promocji treści. Dywersyfikacja źródeł ruchu jest związana z intensyfikacją działań mających na celu zwiększenie obecności danego podmiotu w Internecie, co polepsza jego tzw. potencjał odnajdywalności (ang. *findability*), określający swoistą zdolność marki lub produktu do bycia odnalezionym (Kopackova, Michalek, Cejna, 2010), a także obniża tzw. koszty nieodnalezionych informacji, tj. takich, które wygenerowały koszty, lecz nie wygenerowały zainteresowania (ruchu). Dywersyfikacja źródeł ruchu wpisuje się w tzw. marketing przychodzący (ang. *inbound marketing*) obejmujący takie działania, które sprawiają, że odbiorcy sami odnajdują nadawcę przekazu. Jednym z filarów koncepcji *inbound marketingu* jest dążenie do zwiększenia liczby odwiedzin na stronie internetowej, a następnie konwersja odbiorcy komunikatu w nabywcę produktu (Skrobich, 2016). Głównym źródłem ruchu na stronach internetowych są wyszukiwarki, w szczególności Google. Dywersyfikacja źródeł ruchu ogranicza niebezpieczeństwo utraty lub spadku liczby odwiedzin w wyniku zmian w algorytmach Google, które są wprowadzane niezależnie i odgórnie (Górniak vel Górńska i Bryła, 2015).

Wizyty na stronach internetowych pochodzą z różnych źródeł. Źródło (kanał) ruchu określa konkretne miejsce, z którego „przybył” użytkownik. Według nomenklatury Google Analytics, jednego z najpopularniejszych w świecie narzędzi do analizy statystyk serwisów internetowych (Plaza, 2011), wyróżnić można cztery zasadnicze źródła ruchu: 1) *referral* – ruch pochodzący z witryn odsyłających, tj. takich, na których zamieszczono link odsyłający (polecający, przychodzący), tzw. internetowe rekomendacje; 2) *social* – ruch pochodzący z mediów społecznościowych; 3) *organic search* – tzw. ruch organiczny, naturalny, pochodzący z bezpłatnych wyników wyszukiwania, lub *paid search* – wejścia pochodzące z linków sponsorowanych (ang. *cost per click*, CPC, koszt kliknięcia, płatne wyniki wyszukiwania); 4) *direct* – wizyty na stronie internetowej wynikające z bezpośredniego wpisania adresu w pasku adresowym przeglą-

darki. Ponadto każde odesłanie do witryny ma swoje medium, które jest wyznaczone przez sposób, w jaki użytkownik dotarł na witrynę.

Ruch na stronie internetowej pochodzi z mediów, które można podzielić na: 1) media PAID (kanały dystrybucji płatnej), w których marketer płaci za umieszczenie przekazu reklamowego, nie posiadając pełnej kontroli nad formą przekazu. Ta jest ustalona ogólnie i charakterystyczna dla danego kanału, lub przyjmowana wspólnie z wydawcą danego medium (np. spot reklamowy w TV); 2) media OWNED (kanały własne, *free media*) – przekaz jest w tym przypadku całkowicie tworzony i kontrolowany przez marketera, zarówno w zakresie treści, jak i formy (np. własna strona internetowa) oraz 3) media *earned*, na które składają się działania prowadzone niezależnie od marki przez społeczność użytkowników (np. komentarze na forach, opinie w serwisach społecznościowych) (Sakowicz i Kosińska, 2016). Nieco inną kwestię stanowią urządzenia, z jakich korzystali użytkownicy do przeglądania witryny. Do niedawna ruch na stronach internetowych pochodził w większości z komputerów i określany był mianem ruchu *desktop*. Jego przeciwieństwem jest ruch *mobile*. W 2015 r. za pośrednictwem kanałów mobilnych Polacy dokonali zakupów za kwotę 2,5 miliarda złotych i przesłali 559 milionów gigabajtów danych, tj. o 114% więcej niż rok wcześniej. Ponadto rok 2016 przeszedł do historii jako ten, w którym po raz pierwszy liczba odsłon witryn internetowych dokonana z urządzeń mobilnych przewyższyła te dokonane przy pomocy komputerów (Chabior, 2016; Jurkowski, 2016). Witryny powinny być zatem responsywne, co pozwala na pozyskiwanie ruchu mobilnego (Zborowski i Zarańska, 2015).

Materiały i metody

W ostatnich latach można zaobserwować wzrost zainteresowania analityką danych, w tym analityką internetową (Davenport, 2018). Pomiar statystyk użytkowania oraz analiza aktywności użytkowników są coraz powszechniej praktykowane przez wydawców witryn i aplikacje internetowych. Zdaniem wielu przedsiębiorców, którzy wykorzystują narzędzia analityczne, wiedza o tym, jak użytkownik zachowuje się na stronach danego serwisu może mieć wpływ na wzrost konwersji celu (Król, 2018a). Wzrost zainteresowania monitoringiem statystyk użytkowania witryn i zachowania ich użytkowników oraz nasłuchem w mediach społecznościowych wynika z dużego potencjału informacyjnego danych pozyskanych w Internecie. Potencjał ten może być także wykorzystany w agroturystyce (Grabarczyk-Tokaj, 2015).

Badania wykonano w zbiorze 197 witryn gospodarstw agroturystycznych, których adresy pozyskano 8 października 2017 r. z jednego z ogólnopolskich katalogów witryn. Do badań zakwalifikowano witryny opublikowane w domenie krajowej najwyższego poziomu (domena abonamentowa '.pl', ccTLD, *country code top-level domain*). W badaniach wykorzystano koncepcję pomiarów z pogranicza analityki *off-site* (ang. *off-site web analytics*). Koncepcja ta przewiduje monitorowanie otoczenia witryny (tzw. pomiar szumu lub nasłuch sieci), pozyskiwanie, gromadzenie i analizę danych w sposób niezależny od właściciela witryny, w tym statystyk jej użytkowania, obecności w mediach społecznościowych i widoczności w wynikach wyszukiwania. Pozwala to oszacować potencjał danej witryny, wskazać jej słabe i mocne strony.

Badania przeprowadzono w trzech etapach z wykorzystaniem wybranych aplikacji automatyzujących testy (tab. 1). W pierwszym etapie dokonano pomiaru statystyk użytkowania przedmiotowych witryn z podziałem na źródła ruchu (estymacja ruchu ze źródła *organic search*) z wykorzystaniem aplikacji SimilarWeb. Pozwoliło to ocenić zasięg i „oglądalność” witryn (zob. Król i Halva, 2017), jednak jedynie w okresie 6 miesięcy poprzedzających pomiar (od kwietnia do września), który wykonano w październiku 2017 r. W drugim etapie pozyskano informacje o liczbie stron ujętych w indeksach wyszukiwania wyszukiwarek Google, Yahoo i Bing oraz liczbie linków przychodzących (ang. *backlinks*), tj. odwołań prowadzących do badanych witryn (pomiar potencjału ruchu ze źródła *refferal*), a także obecności gospodarstw w mediach

Tabela 1. Aplikacje wykorzystane w ocenie źródeł ruchu
Table 1. Applications used in the assessment of traffic sources

Aplikacja (adres internetowy, typ aplikacji) Application (Internet address, application type)	Zakres pomiaru Range of measurement
Similar Web (browser extension)	Pomiar statystyk użytkowania, w tym liczby wyświetleń z podziałem na źródła ruchu. Measurement of usage statistics, including number of views divided into the traffic sources.
SEO SpyGlass (desktop)	Komponent SEO PowerSuite. Syntetyczna ocena jakości witryny, pomiar liczby stron indeksowanych w wyszukiwarkach, pomiar linków przychodzących, pomiar statystyk mediów społecznościowych. PowerSuite SEO component. Synthetic assessment of the website quality, measurement of the number of pages indexed in search engines, measurement of incoming links, measurement of social media statistics.
ClearSense (seoaudyt.clearsense.pl)	Weryfikacja występowania komponentów <i>social media</i> , tzw. wtyczek społecznościowych. Verification of the occurrence of social media components, i.e. social plugins.
Opera Mobile Classic Emulator (desktop)	Emulator urządzeń mobilnych. Umożliwia przeglądanie witryn internetowych w oknie wybranego urządzenia mobilnego w przeglądarce Opera Mini. Emulator of mobile devices. Allows to browse websites in the window of the selected mobile device in the Opera Mini browser.

Źródło: Opracowanie własne
 Source: Author's study

społecznościowych. Na tym etapie odnotowano również występowanie na stronach komponentów *social media* (pomiar potencjału ruchu ze źródła *social*). W ostatnim etapie badań, w toku eksploracji witryn, dokonano manualnej weryfikacji responsywności oraz wykorzystania mediów społecznościowych (zob. Kachniewska, 2015).

Responsywność zbadano przy pomocy emulatora urządzeń mobilnych na komputerach stacjonarnych, tj. aplikacji Opera Mobile Classic Emulator, która umożliwia przeglądanie witryn w oknie wybranego urządzenia mobilnego w przeglądarce Opera Mini. Dla lepszego zobrazowania wyników wytypowano witrynę *agroturystyka.pl*, jako referencyjną. Wybór ten był celowy. *Agroturystyka.pl* to portal wertykalny, z relatywnie mocnym wsparciem marketingowym, co pozwoliło porównywać wyniki w sposób kontrastowy.

Wyniki i wnioski

Pomiar statystyk użytkowania własnej witryny internetowej nie stanowi większego problemu i jest powszechnie praktykowany. W Internecie dostępnych jest wiele narzędzi, które to umożliwiają. Monitoring jest jednak możliwy po implementacji stosownego kodu w strukturze witryny, co wymaga bezpośredniego dostępu do zasobów serwera lub systemu zarządzania treścią (*content management system*, CMS). Statystyki użytkowania witryn biznesowych mogą stanowić informację strategiczną. Często leży ona w obszarze zainteresowań podmiotów konkurencyjnych, które nierzadko obserwują i analizują poczynania konkurentów, również w zakresie działań marketingowych. Jednym z narzędzi, które pozwala na taki pomiar jest aplikacja *SimilarWeb*, przy pomocy której dokonano pomiaru ruchu na stronach internetowych gospodarstw agroturystycznych.

Statystyki użytkowania pozyskane przy pomocy *SimilarWeb* dostępne były jedynie w przypadku 80 witryn, które stanowiły 40% zbioru. Ponadto wybrane z nich były niekompletne i dostępne jedynie dla wybranych miesięcy. Podobne wyniki uzyskali Król i Halva (2017), którzy wykorzystali aplikację *SimilarWeb* do pomiaru statystyk użytkowania witryn gospodarstw agroturystycznych z Polski i Słowacji. Również oni odnotowali duży odsetek witryn, dla których statystyki były niedostępne. Przeprowadzone badania pokazały, że brak statystyk użytkowania danej witryny wynika przede wszystkim z jej małej popularności, tj. lokalnego zasięgu (oddziaływania), niewielkiej liczby odwiedzin, niewielkiej liczby linków przychodzących oraz odległego miejsca w wynikach wyszukiwania. Potwierdziła to korelacja występująca między liczbą odnotowanych wizyt a tzw. siłą domeny (w skrócie SD). „Siła domeny” to atrybut witryny obliczany przez aplikację *SEO SpyGlass*, mieszczący się w przedziale od 0 do 10 punktów, stanowiący syntetyczną, kompleksową miarę opisującą jakość witryny (zob. Król, 2018a). Atrybut ten jest obliczany na podstawie szeregu parametrów z zakresu SEO (optymalizacja stron internetowych dla wyszukiwarek, ang. *search engine optimization*, SEO), w tym wieku domeny, liczby linków przychodzących i sygnałów społecznościowych. Im większa „siła domeny” tym większa liczba odwiedzin odnotowanych przez aplikację *SimilarWeb*. W przypadku witryn o małej wartości atrybutu SD statystyki użytkowania były częściej niedostępne.

Według aplikacji SimilarWeb liczba wizyt w miesiącu (atrybut *monthly visits*) w zbiorze 80 witryn, dla których dostępne były statystyki wyniosła przeciętnie 1750, przy czym w okresie od kwietnia do września na witrynach tych odnotowano średnio 10 512 wizyt (mediana – 5457 wizyt). W tym miejscu należy podkreślić, że wyniki te mają charakter szacunkowy. Trudno także ocenić ich wiarygodność. Witryna referencyjna cieszyła się według SimilarWeb ponad dwukrotnie większą popularnością, co jest zrozumiałe. Trudne w ocenie są także wyniki estymacji źródeł ruchu, które były dostępne jedynie w przypadku 55 witryn (28%). Według pomiarów SimilarWeb ruch w zbiorze witryn, dla których dostępne były statystyki był w największym stopniu generowany przez wyszukiwarki (*organic search*), w dalszej kolejności przez wejścia bezpośrednie (*direct*) oraz witryny odsyłające (*referral*). W ostatecznym rozrachunku dane pozyskane przy pomocy aplikacji SimilarWeb oceniono jako mało wiarygodne.

Według aplikacji SEO SpyGlass średnia wartość atrybutu „siła domeny” wynosiła w zbiorze badanych witryn jedynie 1,445 w skali od 0 do 10 punktów (mediana równa 1,41). Atrybut ten w przypadku witryny referencyjnej wyniósł 4,55, przy czym najwyższą wartość tego atrybutu odnotowano w przypadku witryn: ‘sosnowydwor.pl’ (SD = 4,68) oraz ‘nakaszubach.pl’ (SD = 3,48). Co ciekawe, w przypadku witryny ‘sosnowydwor.pl’ odnotowano wyróżniającą się liczbę linków odsyłających i domen, z których pochodziły (niecałe 20,5 tys., co stanowiło ponad 11 razy więcej od kolejnej witryny z rankingi). Może to świadczyć o tym, że w otoczeniu tej witryny prowadzone były zabiegi z zakresu pozycjonowania, mające na celu zwiększenie jej widoczności w wynikach wyszukiwania. Pozostałe witryny posiadały przeciętnie około 700 linków przychodzących, przy czym mediana wyniosła w tym przypadku niecałe 180. Świadczy to, że w zbiorze badanych witryn było dużo takich, do których prowadziła niewielka liczba linków przychodzących.

Witryny z badanego zbioru charakteryzowała niewielka liczba linków przychodzących i niewielka liczba domen, z których pochodziły. Potencjał ruchu pochodzącego z witryn odsyłających był trudny w ocenie bowiem liczba linków i witryn odsyłających nie musi przekładać się na wzrost odwiedzin i poprawę miejsca witryny w wynikach wyszukiwania. Istotne znaczenie ma jakość witryn odsyłających. Oszacowano, że potencjał ruchu *referral* był w przypadku 102 witryn znikomy.

Pomimo iż aplikacja SEO SpyGlass nie odnotowała ruchu generowanego z innych mediów społecznościowych poza portalem Facebook (sygnały społecznościowe pochodzące z tego portalu odnotowano w przypadku 165 witryn, co stanowiło 84% ogółu), nie oznacza to, że nie były one wykorzystywane w promocji gospodarstw agroturystycznych. Zautomatyzowany pomiar wykonany przy pomocy aplikacji ClearSense pozwolił zweryfikować występowanie komponentów witryn internetowych przyjmujące postać tzw. wtyczek społecznościowych (ang. *social plugin*). Odnotowano je 27 razy w przypadku Facebooka, 11 razy w przypadku Google+ oraz 1 raz w przypadku Twittera. Eksploracja witryn pokazała jednak, że zautomatyzowane pomiary są nieprecyzyjne, bowiem ostatecznie odnotowano 81 witryn (41%), które udostępniały komponent Facebook, 17 witryn udostępniających komponent Google+ oraz trzykrotnie odnotowano plugin Twittera. Ponadto na 14 witrynach (7%) zidentyfikowano odwołania do kanałów udostępnianych w serwisie YouTube. Odnotowano także pojedyncze przypadki wykorzystania serwisów Pinterest, LinkedIn, Instagram, nk, a także systemu blogspot.

W mediach społecznościowych drzemie zatem duży, niewykorzystany potencjał generowania ruchu na przedmiotowych stronach. Aktywność w *social media* powinna być jednak przemyślana. Marketerzy zwracają uwagę, że „zdecydowanie gorszy od braku fanpage’a jest profil nieprzemyślany i prowadzony bez wcześniej opracowanej strategii” (Chochołowski, 2016, s. 30). Jeszcze większy potencjał marketingowy (ruchu) istnieje w treściach wideo. Oglądanie materiałów filmowych to najczęstsza, obok wyszukiwania i korzystania z serwisów społecznościowych, aktywność polskich internautów. Z serwisów zamieszczających treści wideo korzysta w Polsce przynajmniej raz w miesiącu, ponad 20 mln użytkowników internetu. Grono ich odbiorców powiększyło się w ciągu 5 lat o 7 mln (Ciemniewska i Kolenda, 2016, s. 28).

W zbiorze badanych witryn zidentyfikowano 86 (47%), które dostosowane były do urządzeń mobilnych. To stosunkowo niewiele, biorąc pod uwagę intensyfikację trendu w projektowaniu witryn responsywnych i mobilnych. Brak responsywności witryny utrudnia jej przeglądanie na urządzeniach przenośnych.

Podsumowanie

Badania pokazały, że właściciele gospodarstw agroturystycznych powinni zwiększyć aktywność w zakresie dywersyfikacji źródeł ruchu na swoich stronach internetowych, m.in. poprzez aktywność w mediach społecznościowych. Ruch na stronie internetowej może wygenerować także wykorzystanie materiałów filmowych oraz portali, na których można je udostępnić. Ponadto może to wydłużyć czas jaki spędzą użytkownicy na stronach danej witryny, co jest korzystne. Zalecane jest również zwiększenie współpracy z portalami grupującymi oferty noclegów i zamieszczanie ofert w katalogach branżowych. Wszystko to może wygenerować ruch na stronie i mieć przełożenie na miejsce witryny (widoczność) w wynikach wyszukiwania. To z kolei może skutkować zwiększeniem liczby klientów pozyskanych za pośrednictwem Internetu.

Wyników pozyskanych przy pomocy narzędzi, które umożliwiają zautomatyzowany pomiar wybranych statystyk użytkowania witryny nie należy traktować bezwzględnie. Badania pokazały, że wymagają one właściwej interpretacji. Często także weryfikacji. Niemniej jednak tak pozyskane dane stanowią pewien punkt wyjścia dla dalszych badań.

Witryny gospodarstw agroturystycznych z badanego zbioru, z pewnymi wyjątkami, charakteryzowała niewielka oglądalność, niewielka liczba stron notowanych w indeksach wyszukiwarek, niewielka liczba linków przychodzących oraz lokalny zasięg profili społecznościowych. Wszystko to przekładało się na odległe miejsca tych witryn w wynikach wyszukiwania oraz sprawiało, że były one mało widoczne w Internecie. Zasadne jest zatem podjęcie w ich przypadku działań z zakresu marketingu treści, których wynikiem będzie dywersyfikacja źródeł ruchu.

Bibliografia

- Balińska, A. (2014). Aktywność turystyczna mieszkańców wsi w kontekście przemian społeczno-gospodarczych – rzeczywisty i potencjalny popyt turystyczny mieszkańców wsi. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 101(2), 112–122.

- Chabior, B. (2016). Rynek marketingu mobilnego. *Raport Interaktywnie.com: Marketing Mobilny*, 6–13.
- Chochołowski, B. (2016). Co zrobić, aby nie tworzyć contentu tylko dla siebie? Są sprawdzone sposoby. *Raporty interaktywnie.com – Content marketing*, 26–30.
- Ciemińska, J., Kolenda, P. (2016). Rynek wideo online. *Raport IAB Polska: Konsumpcja treści online a marketing*, 28–31.
- Davenport, T.H. (2018). *DELTA Plus Model & Five Stages of Analytics Maturity: A Primer*. Ebook. Portland, Oregon, USA: International Institute for Analytics.
- Górnica vel Górka, E., Bryła, P. (2015). Możliwości wykorzystania narzędzi marketingu w wyszukiwarkach internetowych. *Marketing i Rynek*, 4, 16–23.
- Grabarczyk-Tokaj, M. (2015). Kontekst w badaniach Internetu: znaczenie praktyczne dla komunikacji marketingowej. *Studia Ekonomiczne*, 216, 50–58.
- Grzybowska, K. (2017). Agencje dobrze oceniłyby współpracę z klientami gdyby nie... *Raporty interaktywnie.com – Content marketing*, 45–50.
- Jurkowski, K. (2016). Internet staje się coraz bardziej mobilny. *Raport IAB Polska: Konsumpcja treści online a marketing*, 44–46.
- Kachnińska, M. (2012). Internetowe platformy upowszechniania wiedzy jako narzędzie poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw i regionów turystycznych. W: M. Morawski (red.), *Zarządzanie wiedzą w turystyce a efektywność gospodarki turystycznej* (s. 13–34). Wrocław: Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu.
- Kachnińska, M. (2015). Potencjał mediów społecznościowych w obszarze popularyzacji aktywności turystycznej. *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, 50, 35–48.
- Kopackova, H., Michalek, K., Cejna, K. (2010). Accessibility and findability of local e-government websites in the Czech Republic. *Universal Access in the Information Society*, 9(1), 51–61.
- Król, K. (2016). Globalne zmiany technologiczne i ich wpływ na promocję agroturystyki w internecie. *Roczniki Naukowe Ekonomii Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich*, 103(3), 84–100.
- Król, K. (2017). Wybrane zagadnienia prawne i praktyka e-mail marketingu w promocji i sprzedaży usług agroturystycznych. *Zagadnienia Doradztwa Rolniczego*, 3(89), 54–65.
- Król, K. (2018a). *Jakość witryn internetowych w zarządzaniu marketingowym na przykładzie obiektów turystyki wiejskiej w Polsce*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich, III(2). Kraków: Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi Oddziału Polskiej Akademii Nauk. DOI: <https://doi.org/10.14597/INFRAECO.2018.3.2.057>
- Król, K. (2018b). Synergia kanałów marketingowych w internetowej promocji agroturystyki. *Marketing i Rynek*, 3, 32–36.
- Król, K., Halva, J. (2017). Measuring efficiency of websites of agrotouristic farms from Poland and Slovakia. *Economic and Regional Studies*, 10(2), 50–59. DOI: <https://doi.org/10.2478/ers-2017-0015>
- Król, K., Wojewodzik, T. (2006). Strona internetowa źródłem przewagi konkurencyjnej gospodarstwa agroturystycznego. *Więś i Doradztwo*, 1-2(45-46), 59–62.
- Krzyżanowska, K., Wojtkowski, R. (2012). Rola internetu w promocji usług agroturystycznych. *Economic and Regional Studies*, 5(1), 48–57.
- Nowicka, M., Mańkowski, M. (2016). Od content marketingu do form natywnych. *Raport IAB Polska: Konsumpcja treści online a marketing*, 16–19.
- Plaza, B. (2011). Google Analytics for measuring website performance. *Tourism Management*, 32(3), 477–481. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2010.03.015>
- Słownik języka polskiego*. (2017). PWN. Pobrano z: <https://sjp.pwn.pl> (10.11.2017).
- Sakowicz, A., Kosińska, A. (2016). Pomiar korelacji mediów POE. *Raport IAB Polska: Konsumpcja treści online a marketing*, 8–11.

- Sikora, J., Wartecka-Ważyńska, A. (2016). Reklama internetowa w promocji ruchu turystycznego na wsi. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 1(33), 211–224. DOI: <https://doi.org/10.18276/ept.2016.1.33-17>
- Skrobich, L. (2016). Content marketing jako jeden z kluczowych elementów nowoczesnej strategii marketingowej. *Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie*, 22, 84–92. DOI: <https://doi.org/10.17512/znpcz.2016.2.07>
- Strzelecki, A., Abramek, E., Sołtysik-Piorunkiewicz, A. (2018). Adblock Usage in Web Advertisement in Poland. *Future of Information and Communication Conference (FICC)*, 366–371.
- Zborowski, M., Zarańska, K. (2015). Wykorzystanie technologii mobilnych w biznesie – badanie pilotażowe świadomości organizacji polskiego sektora MŚP. *Problemy Zarządzania*, 13, 2(52), 150–161. DOI: <https://doi.org/10.7172/1644-9584.52.12>

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 5.06.2019

Do cytowania – For citation:

Król, K. (2019). Dywersyfikacja źródeł ruchu w internetowej promocji agroturystyki [Diversification of web traffic sources in the internet promotion of agrotourism]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 51–60. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2019.1.51>

Kobiety z obszarów nieurbanizowanych jako grupa społeczna funkcjonująca w kołach gospodyń wiejskich

Women from non-urbanized areas as a social group functioning in the wheels of rural housewives

Wioletta Olejniczak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie,
Wydział Nauk Ekonomicznych

Streszczenie. Celem artykułu była ocena funkcjonowania kół gospodyń wiejskich jako organizacji społecznej zrzeszającej kobiety mieszkające na wsiach. Dokonano analizy materiałów wtórnych, w tym ustawy z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich oraz zaprezentowano wyniki badań empirycznych. Z badań wynika, że udział w działaniach podejmowanych przez KGW był dla kobiet formą spędzania czasu wolnego, ucieczką od codziennych obowiązków, a aktywności, których się podejmowały, były zróżnicowane.

Słowa kluczowe: koła gospodyń wiejskich, kobiety wiejskie, organizacja, rozwój

Abstract. The aim of the research was to assessment the functioning of the wheels of rural housewives (KGW) as a social organization which had given for women living in rural areas the opportunity to have active social life and reuse their personal goals within the organization. The collected materials have been analyzed, including the Act of November 9, 2018 on the wheels of rural housewives and the results of the empirical research were presented. Research shows that activities undertaken within the organization were a stepping stone from their daily duties moreover the activities were diversified.

Keywords: the wheels of rural housewives, rural women, organization, development.

Wprowadzenie

Kobiety mieszkające na obszarach wiejskich to często współwłaścicielki gospodarstw rolnych, zarówno drobnych i mniej produktywnych, jak i dużych oraz bardziej rozwiniętych. Niezależnie od wielkości i kierunku produkcji gospodarstw ich właściciele są

Adres do korespondencji – Corresponding author: Mgr Wioletta Olejniczak, Zakład Turystyki i Rozwoju Wsi, Katedra Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa, Wydział Nauk Ekonomicznych Szkoły Główny Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa, e-mail: wioletta_olejniczak@sggw.pl

zaangażowani w prace społeczne, które mogą pozytywnie wpływać na całą społeczność. Dotyczy to również kobiet. Do najstarszych organizacji zrzeszających kobiety zamieszkujące obszary wiejskie zalicza się koła gospodyń wiejskich (KGW). Problematyka ta jest marginalnym obiektem zainteresowania badaczy, dlatego też w literaturze naukowej pojawiają się nieliczne opracowania dotyczące tego tematu. Jednym z nich było badanie przeprowadzone w 2014 r. przez Pracownię Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia”. Zleceniodawcą było Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, a za realizację odpowiadał Instytut Muzyki i Tańca. Wybór instytucji badawczej wynikał z tego, że w jej skład wchodziły organizacje społeczne, których funkcjonowanie było już widoczne przed transformacją ustrojową (Łowiecka-Tańska, 2011). Z badań wynikało, że KGW głównie działały jako nieformalne grupy, które nie były nigdzie zarejestrowane. Aktywności, którymi się zajmowały, były bardzo zróżnicowane począwszy od przyrządzania potraw, wykonywania rękodzieła po tworzenie zespołów ludowych, czy organizację różnego rodzaju imprez.

Sytuacja kobiet mieszkających na obszarach wiejskich bardzo się zmieniła na przełomie kilkudziesięciu lat. W połowie XX w. postrzegano je jako te, które zajmują się obowiązkami domowymi, wychowywaniem dzieci oraz wykonywaniem wyznaczonych obowiązków w gospodarstwie rolnym (Michalska, 2013). Jak wskazuje Krzyszkowski (2008), kobiety zamieszkujące obszary wiejskie są grupą społeczną, która potrzebuje szczegółowej analizy ze względu na problemy, jakie je dotyczą. Wśród nich można wyróżnić niższy poziom zatrudnienia w zawodach pozarolniczych w stosunku do mężczyzn, ale również dyskryminację na rynku pracy związaną przede wszystkim z posiadaniem potomstwa oraz czasem poświęconym na ich opiekę.

Kobietom zamieszkującym obszary wiejskie przypisuje się również cechy związane z ich środowiskową mentalnością, np. zmęczenie wykonywanymi obowiązkami w gospodarstwie oraz większe przywiązanie do wychowywania dzieci (Sikora, 2014).

Ważną kwestią życia tej grupy społecznej jest angażowanie się w funkcjonowanie lokalnego środowiska. Daje im to możliwość przełamywania trudności związanych z pełnieniem ról społeczno-zawodowych oraz społeczno-organizacyjnych (Walczak-Duraj, 2008).

W ostatnich latach zauważono wzrost zainteresowania pełnieniem władzy lokalnej przez kobiety wiejskie. Funkcja sołtysa stała się bardziej dostępna dla płci żeńskiej z powodu osłabienia „atrakcyjności” tej pozycji wśród mężczyzn. Z drugiej strony natomiast pełnienie takiej roli, która sprawia, że staje się osobą publiczną, reprezentując społeczność lokalną, wyrównuje poziom niespełnionych aspiracji związanych z pracą zawodową lub edukacją (Matysiak, 2013).

Wszystkie te czynniki wpłynęły na potrzebę zrzeszania się tej grupy społecznej w celu wzajemnej pomocy, a także nawiązywania kontaktów oraz samorealizacji, co również stało się przyczyną powstawania kół gospodyń wiejskich. Jak wskazuje Sikora (2014), kobiety wiejskie są najbardziej narażone na poczucie odizolowania społecznego oraz ubóstwo, dlatego pełnienie społecznych funkcji jest dla nich ważne.

Pierwsze koła gospodyń wiejskich pełniły funkcje pomocnicze dla kółek rolniczych (Sawicka, 1996). Ich działania skupiały się na pomocy lokalnym mieszkańcom poprzez ich edukację, ale również na tworzeniu miejsc opieki nad dziećmi w czasie żniw. Koła gospodyń wiejskich dostarczały również trudno dostępne produk-

tów, takich jak na przykład pasze, co szczególnie było widoczne w okresie PRL-u (Grzebisz-Nowicka, 1995). Po roku 1989 z powodu braku wsparcia ze strony organów rządzących liczba KGW zaczęła spadać, a główną organizacją społeczną na wsi były oddziały ochotniczej straży pożarnej (OSP). Przyczyną tego była ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. 1991, Nr 81, poz. 351), na mocy której OSP zyskały miano organizacji pozarządowych. Wraz z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej wzrosło zainteresowanie kobietami zamieszkującymi obszary wiejskie w związku z koncepcją zrównoważonego i wielofunkcyjnego modelu rozwoju wsi. W myśl tego założenia tereny niezurbanizowane oprócz funkcji rolniczej, miały pełnić również zadania w sektorze ekologii, rekreacji, a także kultury, w co zaangażowane zostały mieszkanki mniejszych miejscowości (Krzyżanowska, 2014). Priorytetem dla Unii Europejskiej było zmniejszenie problemu konwergencji, co wpłynęło m.in. na poprawę infrastruktury. Dzięki takim działaniom powstały miejsca, w których zrzeszające kobiety mogły się spotykać. W 2018 r. nastąpił przełom w sprawie KGW wraz z wprowadzeniem ustawy z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (Dz.U. z 2018 r., poz. 2212), która określa zasady dobrowolnego zrzeszania się, a także zasady ich zakładania oraz organizacji. Kobiety, które postanowią zarejestrować swoje zrzeszenie, spełniając określone warunki, będą mogły zyskać osobowość prawną oraz wsparcie finansowe. Wpłynie to na rozwój ich działalności, a także przedsiębiorczości na wsi.

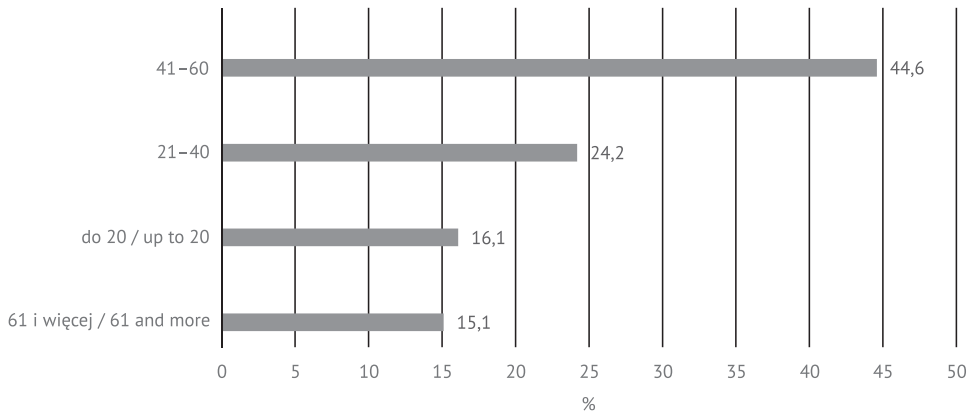
Jak zauważają Czyżewski i Stępień (2013), oprócz prowadzenia gospodarstw rolnych, nawet tych drobnych, które uznawane są za ważny element chociażby w produkcji żywności, rozwój KGW wpłynie również na aspekt społeczny tych gospodarstw. Poprzez kultywowanie folkloru oraz polskiej tradycji, tworzy się kapitał kulturowy oraz pozytywny krajobraz polskiej wsi, co wpływa na postrzeganie jakości obszarów wiejskich (Zegar, 2012). Według danych Krajowego Związku Rolników, Kółek i Organizacji Rolniczych w Polsce na dzień dzisiejszy działa niespełna 26 tys. kół gospodyń wiejskich, które zrzeszają 857 tys. członków (www.koklarolnicze.pl).

Metody badań

W opracowaniu wykorzystano dane pierwotne i wtórne. Badanie empiryczne z wykorzystaniem metody sondażu diagnostycznego, w tym techniki ankiety zostało zrealizowane w okresie od 20 listopada do 11 grudnia 2018 r. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankiety, który składał się z 16 pytań (zamkniętych, otwartych i półotwartych) oraz metryczki, z czego 6 pytań dotyczyło samej organizacji, jaką jest koło gospodyń wiejskich, oraz jej funkcjonowania. Głównym kryterium przy doborze grupy badawczej była płeć oraz miejsce zamieszkania, dlatego zastosowano dobór celowy. Badanie zostało przeprowadzone na obszarach województw łódzkiego oraz mazowieckiego.

Wyniki badań empirycznych

Badanie przeprowadzono na grupie 186 respondentek. Były to kobiety pełnoletnie, które zamieszkiwały obszary wiejskie na terenach województwa łódzkiego oraz mazowieckiego. Strukturę próby z uwzględnieniem wieku zaprezentowano na rycinie 1.

Ryc. 1. Udział respondentek według wieku (w % N = 186)

Fig. 1. Participation of respondents by age (w % N = 186)

Źródło: Badania własne
Source: Author's study

Największą część spośród badanych stanowiły kobiety w przedziale wiekowym 41–60 lat, a najmniej 61 i więcej.

Funkcjonowanie kół gospodyń wiejskich w miejscowościach, w których mieszkały zadeklarowały 142 kobiety, czyli 76,3% spośród wszystkich badanych.

Tabela 1. Poziom uczestnictwa w funkcjonowaniu KGW z uwzględnieniem wieku respondentek (w %, N = 142)

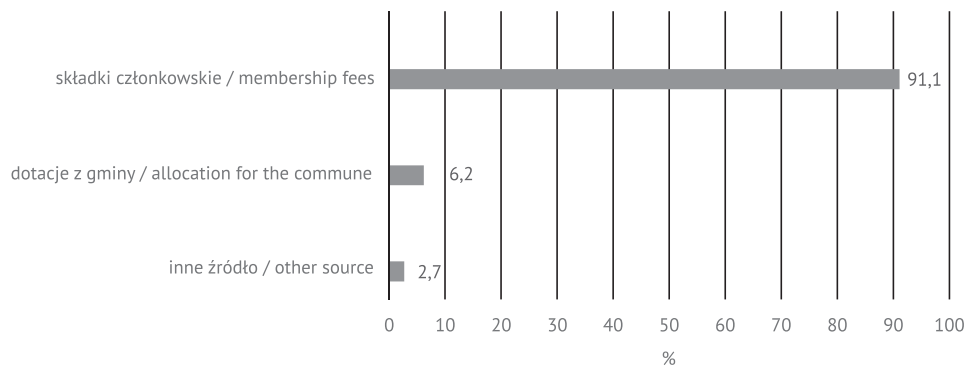
Table 1. Level of participation in the functioning of the wheels of rural housewives, taking into account the age of the respondents (in %, N= 142)

Wiek / Age	Uczestniczy / Participate	Nie uczestniczy Doesn't participate
21-40	19	7,8
41-60	37,3	6,3
61 i więcej / 61 and more	12,7	4,2
do 20 lat / up to 20 year	10,6	2,1
Suma końcowa / Summary	79,6	20,4

Źródło: Badania własne
Source: Author's study

Spośród kobiet, które potwierdziły, że w ich miejscowościach funkcjonują KGW, 79,6% było ich członkiniami, a największą liczbę stanowiły kobiety w wieku od 41 do 60 lat. Najmniej natomiast było kobiet do 20 lat. Do KGW nie należało 20,4%, z czego największą liczbę osób stanowiły kobiety wieku od 21 do 40 lat, a najmniej tak jak w przypadku uczestnictwa kobiety do 20. roku życia. Powody, które uniemożliwiły im aktywność funkcjonowania w KGW to przede wszystkim brak czasu, zobowiązania zawodowe oraz ogólny brak zainteresowania tą organizacją.

Przedmiotem zainteresowań był również sposób finansowania działalności KGW (ryc. 2).

Ryc. 2. Sposób utrzymywania się KGW wg respondentek (w %, N = 113)

Fig. 2. The method of the wheels of rural housewives maintenance according to the respondents (in%, N = 113)

Źródło: Badania własne

Source: Author's study

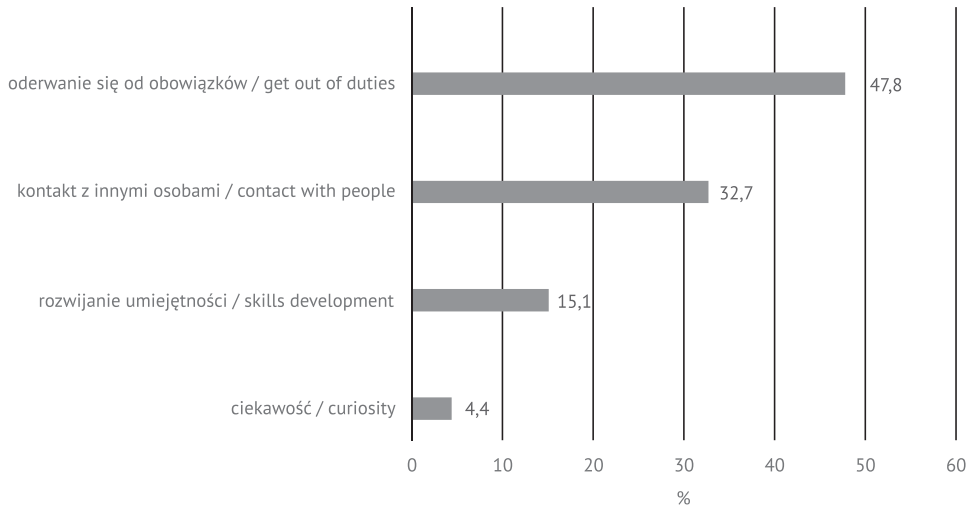
Zdecydowana większość spośród kobiet, które należą do KGW, przyznało, że ich organizacja utrzymywała się ze składek członkowskich, kolejne uzyskały dotacje z urzędu gminy, a najmniejsza grupa korzystała z innych źródeł, tworząc swój budżet. Ciekawe są również powody członkostwa w KGW (ryc. 3).

Głównym powodem członkostwa w lokalnej organizacji było „oderwanie się” od codziennych obowiązków, kontakt z innymi osobami, a rzadziej rozwijanie umiejętności czy ciekawość.

Aktywności, którymi zajmowały się kobiety w ramach KGW były dość zróżnicowane (ryc. 4).

Respondentki w ramach KGW zajmowały się różnymi aktywnościami, nieraz łącząc dwie lub więcej działań. Najczęściej podejmowały czynności w obszarze kulinarii oraz zadania związane z rękodzięłem. Najrzadziej angażowały się w zajęcia muzyczne oraz dokonywały innych poczynań.

Zdecydowana większość respondentek, bo 69%, brało udział w ważnych imprezach, a najczęściej podawane przykłady to dożynki powiatowe i gminne. Jeżeli chodzi o samo organizowanie różnego rodzaju wydarzeń, to tylko 28,3% badanych podjęło się takiego wyzwania.

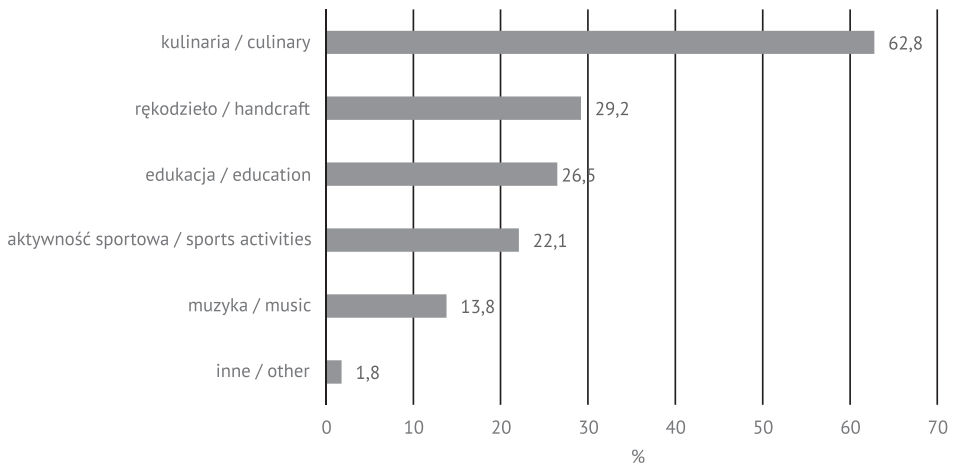

Ryc. 3. Powody uczestniczenia w KGW według respondentek (w %, N = 113)

Fig. 3. Reasons for participating in the wheels of rural housewives according to respondents (in%, N = 113)

Źródło: Badania własne

Source: Author's study

Ryc. 4. Aktywności, którymi zajmowały się członkinie KGW (w %, dla każdej aktywności N = 113)

Fig. 4. Activities that the members of wheels of rural housewives dealt with (in%, for each activity N = 113)

Źródło: Badania własne, pytanie wielokrotnego wyboru

Source: Author's study, multiple choice question

Dyskusja

Autorka w dyskusji postanowiła porównać swoje wyniki badań z danymi przedstawionymi w raporcie przygotowanym w ramach projektu „Między wieńcem a zumbą. Tradycja lokalna w działaniu, czyli słów kilka o Kołach Gospodyń Wiejskich” zrealizowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Kolberg 2014 – promesa” realizowanego przez Instytut Muzyki i Tańca. W rozdziale czwartym tego raportu zostały przedstawione główne aktywności, jakimi zajmują się zrzeszone kobiety. Główną dziedziną, którą zajmowały się działaczki była kulinaria, tak jak w przypadku przebadanych przez autorkę respondentek. KGW stawiały na tworzenie produktów regionalnych, które je wyróżniają spośród innych. Biejat i Wójcikowska (2015) nawiązują również do tradycji przy sporządzaniu potraw. Przykładem jest koło gospodyń wiejskich w Tłuchowie, które opiera receptury swoich dań na dawno zapomnianych przepisach znalezionych w zeszycie jednej z działaczek.

Głównym problemem tych organizacji był sposób finansowania. Zgodnie z ustawą z 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich ich budżet powstaje ze składek członkowskich, darowizn, spadków, zapisów, dochodów z własnej działalności, dochodów z majątku koła oraz z ofiarności publicznej (Dz.U. z 2018 r., poz. 2212). Zarówno badania „Stoczni” oraz autorki potwierdzają, że członkinie utrzymywały swoje zrzeszenia przede wszystkim z własnych nakładów finansowych, czyli składek członkowskich. Również Biejat i Wójcikowska (2015) w opublikowanych badaniach wykazują, że majątek nieformalnych KGW to w większości pieniądze wpłacane przez uczestniczki. Bez nich wiele z tych organizacji nie miaoby szans na dalsze przetrwanie.

Ważnym elementem funkcjonowania KGW, zarówno według danych z raportu, jak i badań autorki był udział w ważnych wydarzeniach, takich jak festyny oraz dożynki. Dało to im możliwość promocji oraz samorealizacji, co działało motywująco na przyszłość. Warto nawiązać w tym miejscu do współpracy z władzami samorządowymi, które najczęściej decydowały o ich udziale w takich imprezach.

W obydwu przypadkach zgodność również występowała w aspekcie wstąpienia do tych organizacji, gdzie głównym powodem według raportu był kontakt z innymi osobami oraz oderwanie się od codzienności. W badaniach przedstawionych przez autorkę powody były takie same tylko w odwrotnej kolejności.

Według badań „Stoczni” KGW to nieformalne grupy, które nigdzie nie są zarejestrowane i działają w sposób swobodny. Jeżeli dochodziło do uzyskiwania osobowości prawnej to tylko po to, aby starać się o fundusze na ich rozwój, szczególnie po 2004 r., czyli po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej.

Podsumowanie

Kobiety mieszkające na obszarach wiejskich przeszły ogromną przemianę w ciągu kilkunastu lat, od tradycyjnej roli polegającej na zajmowaniu się dziećmi i obowiązkami domowymi oraz pracy w gospodarstwie rolnym do kobiety przedsiębiorczej, pracującej w dziedzinach pozarolniczych, a często łączącej wzajemnie te funkcje. Zmiany te miały

również wpływ na poczucie własnej wartości oraz podejmowanie działań na rzecz lokalnego środowiska.

Koła gospodyń wiejskich stanowią atrakcyjną formę spędzania czasu wolnego kobiet zamieszkujących obszary wiejskie. Mimo ograniczeń prawnych, które zmieniły się dopiero po 9 listopada 2018 r., działalność kół gospodyń wiejskich była dość aktywna. Jak potwierdzono w zaprezentowanych badaniach w znacznej części miejscowości, w których mieszkały respondentki, takie organizacje funkcjonowały, dzięki chęci zrzeszania się ich mieszkanek. Było to dla nich ważne, ponieważ mogły poświęcić ten czas sobie i rozwijać swoje umiejętności w dziedzinach, w których najlepiej się czuły. Wiek nie stanowił dla nich przeszkody, ponieważ w zrzeszeniach uczestniczyły zarówno osoby młode, jak i w starszym wieku. Ważnym aspektem stała się kwestia finansowa, która ograniczała ich działalność. Składki członkowskie, które były głównym źródłem utrzymania KGW, nie wystarczały na promowanie ich działalności w szerszej skali. Dzięki zmianom prawnym ta sytuacja może ulec zmianie, poprzez możliwość pozyskania funduszy, które dają szansę na rozwój ich funkcjonowania.

Bibliografia

- Biejat, M., Wójcikowska, K. (2015). O roli tradycji we współczesnej działalności kół gospodyń wiejskich. *Więś i Rolnictwo*, 1, 2 (166.2), 102–103.
- Czyżewski, A., Stępień, S. (2013). Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania zmian paradygmatu rozwoju rolnictwa drobnotowarowego w świetle ewolucji wspólnej polityki rolnej. *Problemy drobnych gospodarstw rolnych*, 2, 25-39,
- Grzebisz-Nowicka, Z. (1995). Działalność organizacji Kół Gospodyń Wiejskich na rzecz kobiet i ich rodzin. W: J. Sawicka (red.), *Kobieta wiejska w Polsce: rodzina, praca, gospodarstwo*. Warszawa.
- Iłowiecka-Tańska, I. (2011). *Liderzy i działacze. O idei trzeciego sektora w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 83.
- Krzyszowski, J. (red.) (2008). *Diagnoza sytuacji społeczno-zawodowej kobiet wiejskich w Polsce*. Warszawa: Zakład Wydawniczo-Poligraficzny Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej.
- Krzyżanowska, K. (2014). Sytuacja kobiet na obszarach wiejskich i ich udział w rynku pracy, *Problemy drobnych gospodarstw Rolnych*, 1, 55-67.
- Matysiak, I. (2013). Sołtysi i sołtyski o pełnionych rolach i motywach sprawowania funkcji w wybranych środowiskach wiejskich, *Więś i Rolnictwo*, 3(160), 145–150.
- Michalska, S. (2013). Tradycyjne i nowe role kobiet. *Więś i Rolnictwo*, 2(159), 124–139.
- Raport z projektu „Między wieńcem, a zumbą. Tradycja lokalna w działaniu, czyli słów kilka o Kołach Gospodyń Wiejskich” zrealizowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w ramach programu „Kolberg 2014 – promesa” realizowanego przez Instytut Muzyki i Tańca. Pobrano 13.12.2018 z: www.stocznia.org.pl
- Sawicka, J. (1996). Koła gospodyń wiejskich jako społeczno-zawodowa organizacja kobiet, *Więś i Rolnictwo*, 2(91), 79.
- Sikora, J. (2014). Społeczno-zawodowa sytuacja kobiet w procesie przemian obszarów wiejskich w Polsce. *Journal of Agribusiness and Rural Development*, 4(34), 138–140.
- Walczak-Duraj, D. (2008) Poziom i specyfika uczestnictwa kobiet w życiu społeczno-politycznym. *Humanizacja Pracy*, 3–4/9, 9–30.
- Zegar, J.S. (2012). Gospodarstwa rodzinne wobec wyzwań żywienia i ochrony środowiska – ujęcie globalne. *Więś i Rolnictwo*, 4(157), 56.

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej (Dz.U. 1991, Nr 81, poz. 351) [www.prawo.sejm.gov.pl](http://prawo.sejm.gov.pl)- dostęp 14.12.2018 r.

Ustawa z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (Dz.U. z 2018 r., poz. 2212) [www.prawo.sejm.gov.pl](http://prawo.sejm.gov.pl)- dostęp 14.12.2018 r. www.kolkarolnicze.pl.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 5.06.2019

Do cytowania – For citation:

Olejniczak, W. (2019). Kobiety z obszarów niezurbanizowanych jako grupa społeczna funkcjonująca w kołach gospodyń wiejskich [Women from non-urbanized areas as a social group functioning in the wheels of rural housewives]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 61–69. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2019.1.61>

Dobór maszyn do gospodarstwa rolnego na przykładzie kombajnu zbożowego – studium przypadku

Selection of machines for a farm on the example of a combine harvester – a case study

Piotr Rachwał

Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Rolniczo-Ekonomiczny

Streszczenie. Artykuł przedstawia ocenę zasadności podjęcia decyzji inwestycyjnej przez indywidualne gospodarstwo rolne, zajmujące się produkcją roślinną. Badany podmiot zlokalizowany jest w miejscowości Sanka, gmina Krzeszowice, w województwie małopolskim. Łączna powierzchnia gospodarstwa wynosi 75,89 ha, z czego 71,28 ha stanowią użytki rolne. Planowana inwestycja dotyczy zakupu kombajnu zbożowego marki New Holland, model TC 5.70, wraz z hederem o szerokości roboczej 4,57 m o łącznej wartości netto 439 600 zł. Oceny zasadności ekonomicznej oraz jej racjonalności dokonano na podstawie wskaźników zamieszczonych w opracowaniu *Zasady doboru maszyn rolniczych w ramach PROW na lata 2014–2020*.

Słowa kluczowe: inwestycja, gospodarstwo rolne, zasadność ekonomiczna, intensywność produkcji, racjonalność

Abstract. The article presents an assessment of the legitimacy of making an investment decision by an individual farm that produces crops. The researched entity is located in the town of Sanka, Krzeszowice commune, in the Małopolskie voivodship. The total area of the farm is 75.89 ha, of which 71.28 ha are farmland. The planned investment concerns the purchase of a New Holland combine harvester, model TC 5.70, along with a hedge with a working width of 4.57 m, with a total net value of PLN 439 600. The assessment of economic rationality and its rationality was made on the basis of the indicators included in the study *Rules for the selection of agricultural machinery under the RDP for the years 2014–2020*.

Keywords: investment, agricultural holding, economic reasonableness, production intensity, rationality

Wstęp

Dzięki akcesji Polski do Unii Europejskiej (UE), która nastąpiła 1 maja 2004 r., polscy rolnicy mają możliwość korzystania z szeregu programów pomocowych UE w ramach Wspólnej Polityki Rolnej. Obecnie jest to już trzecie programowanie (PROW i SPO, 2004–2006, PROW 2007–2013, PROW 2014–2020). Programy pomocowe UE skierowane na rozwój rolnictwa dają szansę skorzystania z dofinansowania części lub całości poniesionych kosztów kwalifikowanych inwestycji, służącej np. modernizacji parku maszynowego gospodarstwa. Podjęcie decyzji inwestycyjnych związanych z modernizacją parku maszynowego powinno prowadzić do poprawy ogólnych wyników gospodarstwa (tj. wzrostu produkcji, wydajności pracy, dochodowości, rentowności itp.) (Muzalewski, 2007). W aktualnym Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 założono, iż rolnicy powinni wprowadzać nowe technologie produkcji służące ochronie środowiska oraz zapobiegające zmianom klimatu (<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020/modernizacja-gospodarstw-rolnych.html>). Złożone przez rolników wnioski na modernizację parku maszynowego poddawane są szczegółowej weryfikacji przez pracowników Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Ocenie podlega przydatność maszyny do wymagań stosowanych w gospodarstwie technologii produkcji rolniczej. Planowana inwestycja sprawdzana jest również pod kątem kryterium ekonomicznego, tj. dostosowania wydajności maszyny lub mocy ciągnika rolniczego do skali i intensywności prowadzonej działalności. Spełnienie powyższych wymagań świadczy o racjonalności doboru sprzętu rolniczego do wielkości gospodarstwa (<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020/modernizacja-gospodarstw-rolnych.html>). W sytuacji braku weryfikacji złożonych wniosków przez rolników, planowane inwestycje byłyby często nieracjonalne, co doprowadziłoby właściciele gospodarstw do pogorszenia ich sytuacji finansowej (tj. zmniejszenia dochodowości związanej z powstawaniem nadmiernych kosztów amortyzacji).

Materia, metody i cel badań

Celem opracowania była ocena zasadności podjęcia decyzji inwestycyjnej w indywidualnym gospodarstwie rolnym planującym inwestycję związaną z zakupem kombajnu zbożowego marki New Holland, TC.5.70 wraz z hederem o szerokości roboczej 4,57 m, o nominalnej mocy 175 kM (128,71 kW) oraz łącznej wartości netto 439 600 zł. Badany podmiot zlokalizowany jest w województwie małopolskim, gmina Krzeszowice, miejscowość Sanka. Powierzchnia ogółem gospodarstwa wynosi 75,89 ha (71,28 ha UR). Inwestycja realizowana w ramach poddziałania Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych, obszar D, tj. Modernizacja gospodarstw rolnych – racjonalizacja technologii produkcji, wprowadzenie innowacji, zmiana profilu produkcji, zwiększenie skali produkcji, poprawa jakości produkcji, lub zwiększenie wartości dodanej brutto. Podmiotem wnioskującym jest indywidualne gospodarstwo rolne. Okres docelowy planowanej inwestycji określono na 2019 r. W opracowaniu zastosowano wywiad jako metodę badawczą. Badanie przeprowadzono z właścicielem gospodarstwa rolnego

w marcu 2018 r. Skorzystano z arbitralnego doboru próby metodą *case study*, tj. analizy pojedynczego przypadku, pozwalającej wyciągnąć wnioski co do przyczyn i rezultatów badań. Celem wywiadu było uzyskanie informacji jakościowych oraz ilościowych o stanie badanego podmiotu, zasadności planowanych inwestycji, barierach rozwoju oraz przyszłości dalszego funkcjonowania. Materiały do niniejszego artykułu pochodziły z literatury przedmiotu, dostępnych źródeł internetowych oraz Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Modernizacja gospodarstw rolnych

Operacja realizowana w ramach poddziałania Wsparcie inwestycji w gospodarstwach rolnych finansowanego z budżetu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Wsparcie można otrzymać na inwestycje związane z (<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020/modernizacja-gospodarstw-rolnych.html>):

- rozwojem produkcji psiań – maksymalne dofinansowanie wynosi 900 tys. zł,
- rozwojem produkcji mleka krowiego – wysokość wsparcia może wynieść 500 tys. zł,
- rozwojem produkcji bydła mięsnego – wysokość wsparcia może wynieść 500 tys. zł,
- racjonalizacją technologii produkcji, wprowadzeniem innowacji, zmianą profilu produkcji, zwiększeniem skali produkcji, poprawą jakości produkcji lub zwiększeniem wartości dodanej produktu – maksymalna kwota wsparcia nie może przekroczyć 500 tys. zł, przy czym w przypadku inwestycji niezwiązanych bezpośrednio z budową, modernizacją budynków inwentarskich, w tym ich wyposażeniem, lub budową lub modernizacją magazynów paszowych w gospodarstwach – maksymalna wysokość pomocy wynosi 200 tys. zł.

Poziom dofinansowania inwestycji mieści się w przedziale od 50 do 60% kosztów kwalifikowanych¹, przelewanych na konto bankowe rolnika przez ARiMR po pozytywnej weryfikacji wniosku oraz zrealizowaniu zaplanowanej inwestycji, tj. kupnie danej maszyny bądź urządzenia rolniczego. Zwrot poniesionych kosztów w wysokości 60% inwestycji netto przysługuje jedynie tzw. młodemu rolnikowi² oraz osobom wspólnie wnioskującym. Jednym z podstawowych kryteriów kwalifikujących do ubiegania się o wzrost części poniesionych kosztów jest posiadanie gospodarstwa rolnego o wielkości ekonomicznej od 10 do 200 tys. euro³. W sytuacji gospodarstw wspólnie wnio-

¹ Koszty kwalifikowane to wszystkie wydatki, które mogą zostać pokryte ze środków otrzymanych na realizację projektu. W przypadku programu Modernizacja Gospodarstw Rolnych do kosztów kwalifikowanych zaliczamy m.in. koszt zakupu maszyn oraz urządzeń, budowy budynków inwentarskich oraz gospodarczych w wartościach netto, <http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020/modernizacja-gospodarstw-rolnych.html> (Kowalik i Grześ, 2006).

² Zgodnie z przepisami młodemu rolnikiem jest osoba, która m.in. nie ukończyła 41. roku życia.

³ Wielkość ekonomiczna gospodarstwa według definicji oznacza wartość standardowej rocznej produkcji wyrażonej w euro. Obliczana na podstawie wartości wskaźnika Standardowej Produkcji (SO, *Standard Output*) jest to średnia z 5 lat wartość produkcji określonej działalności

skujących, wielkość ta musi wynieść łącznie minimum 15 tys. euro, a na koniec okresu rozliczeniowego przynajmniej 10 tys. euro na gospodarstwo. Jest to jedno z pierwszych kryteriów, które musi spełniać właściciel gospodarstwa rolnego w celu ubiegania się o dofinansowanie (<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020/modernizacja-gospodarstw-rolnych.html>).

Charakterystyka gospodarstwa

Badane gospodarstwo rolne użytkuje 75,89 ha, z czego 71,28 ha to użytki rolne w całości pod zasiewami. Pozostałe grunty niewykorzystane rolniczo zajmują powierzchnię 4,61 ha. Zgodnie z tabelą 1 zaobserwowano, iż w badanym podmiocie główny udział w strukturze własności użytków rolnych zajmują dzierżawy krótkoterminowe⁴, które stanowią 48,55% użytków rolnych. Z kolei udział dzierżaw długoterminowych⁵ oraz własności stanowi odpowiednio 28,34 oraz 23,11%. Zaobserwowana struktura użytków rolnych wydaje się korzystna ze względu na brak uzależnienia się gospodarstwa wyłącznie od dzierżaw długo- oraz krótkoterminowych, które w istotny sposób warunkują niepewność prowadzenia działalności rolniczej ze względu na możliwość wypowiedzenia zawartej umowy dzierżawy przez właściciela użytków rolnych.

Tabela 1. Struktura własności użytków rolnych
Table 1. Structure of agricultural land ownership

Tytuł prawny Law title	Powierzchnia (ha) Area (ha)	Struktura (%) Structure (%)
Własność Property	16,47	23,11
Dzierżawa długoterminowa Lease of long-term	20,20	28,34
Dzierżawa krótkoterminowa Lease of condominiums	34,61	48,55
Ogółem Altogether	71,28	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gospodarstwa
Source: Author's study based on data from the farm

produkcyjnej (roślinnej lub zwierzęcej) uzyskiwana w ciągu 1 roku z 1 ha lub od 1 zwierzęcia (z wyjątkami: grzyby jadalne – 100 m², drób – 100 szt., pszczoły – 1 pień pszczeli, czyli 1 rodzina pszczela), w przeciętnych dla danego regionu warunkach produkcyjnych (<http://fadn.pl/metodyka/typologia/zasady-wtgr-wg-parametru-so/>).

⁴ Zgodnie z projektem z 3 listopada 2014 r. po poprawkach na dzień 9 lutego 2015 r., umowa dzierżawy rolniczej krótkoterminowej powinna być zawarta na okres nie krótszy niż 6 miesięcy, a nie dłuższy niż 5 lat (GUS, 2012).

⁵ Zgodnie z projektem z 3 listopada 2014 r. po poprawkach na dzień 9 lutego 2015 r., umowa dzierżawy rolniczej długoterminowej powinna być zawarta na okres ponad 5 lat, a nie dłuższy niż 30 lat (GUS, 2012).

Analizę upraw na potrzeby wniosku dla wsparcia inwestycji w gospodarstwach rolnych przeprowadzono dla roku bazowego złożenia biznesplanu, tj. 2018, oraz roku docelowego 2019, dla którego wyznaczono ostateczny termin zrealizowania wskazanych w biznesplanie inwestycji. Największy udział w strukturze zasiewów ogółem w roku bazowym oraz docelowym zajmuje uprawa kukurydzy, która wynosi odpowiednio 69,86 oraz 63,27% (tab. 2). Zmniejszenie udziału kukurydzy w zasiewach ogółem wynika ze zwiększenia powierzchni upraw rzepaku ozimego z 1,23% w okresie bazowym do 9,69% w roku docelowym (tab. 2). Zmiana dominującego gatunku uprawy zbóż w plonie głównym wynika bezpośrednio z charakteru planowanej inwestycji oraz zmianowania. W gospodarstwie zaplanowano zróżnicowanie działalności rolniczej, które związane jest ze zwiększeniem liczby upraw w roku docelowym (wprowadzenie uprawy soi w roku docelowym). Za zaplanowanie powyższego działania rolnik otrzymuje dodatkowe punkty podczas weryfikacji złożonego wniosku przez ARiMR. Poniższa struktura upraw świadczy o tym, iż gospodarstwo specjalizuje się w uprawie zbóż, roślin oleistych i wysokobiałkowych na nasiona. W sytuacji zmiany profilu produkcji, który wynika bezpośrednio z upraw w okresie bazowym oraz docelowym, rolnikowi przysługują dodatkowe punkty w końcowej ocenie wniosku.

Tabela 2. Powierzchnia oraz struktura upraw w badanym gospodarstwie

Table 2. Area and structure of crops in the surveyed farm

Uprawy w plonie głównym Cultivation in the main yield	Rok bazowy (2018) Base year (2018)		Rok docelowy (2019) Target year (2019)	
	Powierzchnia (ha) Area (ha)	Struktura (%) Structure (%)	Powierzchnia (ha) Area (ha)	Struktura (%) Structure (%)
Pszenica zwyczajna jara Common wheat spring	9,71	13,63	3,74	5,25
Pszenica zwyczajna ozima / Winter wheat	8,32	11,67	13,85	19,43
Kukurydza zwyczajna Corn	49,80	69,86	45,10	63,27
Rzepak ozimy Winter rape	0,88	1,23	6,91	9,69
Kończyna + trawy wieloletnie na gruntach ornych / Limb + perennial grass on arable land	2,43	3,41	1,28	1,80
Ugór czarny / Black fallow	0,14	0,20	0,00	0,00
Soja / Soy	0,00	0,00	0,4	0,56
Razem / Together	71,28	100	71,28	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gospodarstwa

Source: Author's study based on data from the farm

Analizując strukturę upraw w gospodarstwie należy pamiętać, iż według opracowania *Zasady doboru maszyn rolniczych w ramach PROW na lata 2014–2020* gospodarstwu przysługuje zwiększenie tolerancji mocy posiadanego kombajnu zbożowego z tytułu uprawy kukurydzy, jeśli w strukturze ogółem zasiewów zbóż i roślin technologicznie podobnych jej uprawa wynosi co najmniej 20%. Tolerancja ta wynosi 5 p.p. Spowodowane jest to szybszym zużywaniem kombajnu zbożowego oraz wydłużonym czasem zbioru kukurydzy w stosunku do zbóż (Katalog norm i normatywów, 1999).

Analizując tabelę 3, w której przedstawiono wykaz środków trwałych badanego gospodarstwa, wywnioskować można, że badany podmiot w ciągu ostatnich lat przeprowadził znikome inwestycje w postaci modernizacji posiadanego parku maszynowego, tj. zakup agregatu uprawowego oraz rozsiewacza do nawozów. Odnosząc się do posiadanych budynków oraz budowli podany rok produkcji (budowy wskazanych budynków) dotyczy ich modernizacji. Gospodarstwo rolne musi posiłkować się

Tabela 3. Wykaz środków trwałych
Table 3. List of fixed assets

Wyszczególnienie Specification	Rok produkcji Year of production	Charakterystyka Characteristic
Środki transportowe / Transport means		
Ciągnik rolniczy / Agricultural tractor	2004	New Holland, moc 175 KM
Maszyny i urządzenia / Machines and devices		
Agregat uprawowy / Aggregate cultivated	2010	Kombi 5/1 BH, szerokość robocza 5,1 m
Rozsiewacz nawozów / Fertilizer spreader	2012	UNIA, zawieszany 2-tarczowy, szerokość robocza 21 m
Opryskiwacz / Sprayer	2003	APOLLO 200/18, zawieszany, szerokość robocza 18 m
Siewnik zbożowy / Grain sowing machine	1997	MAZUR-5 MP SO 52/1, szerokość robocza 4 m
Przystawka do zbioru kukurydzy Corn attachment	1998	4-rzędowa
Budynki i budowle / Buildings and structures		
Budynek gospodarczy/magazyn / Commercial building / warehouse	2011	224 m ²
Wiata / Shed	2014	30 m ²

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gospodarstwa
Source: Author's study based on data from the farm

korzystaniem z usług lub użyczenia posiadanego sprzętu. Główne maszyny, urządzenia oraz środki transportowe niezbędne do właściwego wykonywania poszczególnych zabiegów agrotechnicznych, których nie ma na wyposażeniu w gospodarstwie w przedstawionym wykazie, to m.in. pług, agregat ścierniskowy, kombajn zbożowy oraz ciągnik rolniczy o mniejszej mocy nominalnej w celu wykonywania lekkich prac polowych⁶.

Brak posiadania kombajnu zbożowego dla badanego gospodarstwa rolnego, które gospodaruje na przeszło 6-krotnie większej powierzchni użytków rolnych od średniej wielkości gospodarstwa w kraju⁷, wydaje się nieracjonalne. Może to być podyktowane wieloma względami, m.in. użyczeniem kombajnu, brakiem opłacalności kupna nowego kombajnu zbożowego, bądź brakiem środków finansowych na zrealizowanie tak znaczącej inwestycji.

Zasady doboru kombajnów zbożowych

Zgodnie z opracowaniem *Zasady doboru maszyn rolniczych w ramach PROW na lata 2014–2020* wydajność kombajnu zbożowego powinna być dobrana tak, aby zboże zostało zebrane w ciągu 10–12 dni. Powyższe zalecenie terminu zbioru zbóż zostało opracowane przez niemieckich specjalistów (Ammann, 2005), jednak stosowane jest również w polskich warunkach. Pozwala to na uniknięcie strat spowodowanych pogorszeniem jakości ziarna w skutek np. nadmiernych opadów deszczu. Prawidłowo dobrany kombajn zbożowy powinien pozwolić na zbiór zboża w danym gospodarstwie rolnym w optymalnym terminie. Poleganie wyłącznie na korzystaniu z usług koszenia zboża nie powinno mieć miejsca z racji braku terminowości wykonania powyższej usługi oraz jej wątpliwej jakości, co skutkować może powstawaniem nadmiernych strat w plonie głównym (Dreszer, Gieroba, Roszkowski, 1998).

Na podstawie powyższych danych ustalono sposób doboru kombajnu zbożowego, gdzie liczba dni dyspozycyjnych w sezonie wyniosła $L_D = 11$. W celu oszacowania liczby godzin pracy kombajnu zbożowego w ciągu dnia roboczego, należy również ustalić średnią liczbę godzin pracy kombajnu, gdzie czas ten wynosi od 8 do 10 godzin dziennie. Średnia liczba godzin pracy kombajnu w ciągu dnia roboczego wynosi więc $L_G = 9$ godzin (Muzalewski, 2015).

W celu obliczenia łącznej liczby godzin pracy kombajnu w sezonie agrotechnicznym należy zastosować następującą formułę (Muzalewski, 2015):

$$L_z = L_d \cdot L_G \quad (1)$$

$$11 \text{ dni} \cdot 9 \text{ h/dziennie} = \text{około } 100 \text{ godzin/sezon}$$

⁶ Do lekkich prac polowych można zaliczyć wykonywanie zabiegów agrotechnicznych, takich jak nawożenie, oprysk. Do wykonania opisanych prac niezbędny jest ciągnik rolniczy o wąskim ogumieniu w celu minimalizacji strat spowodowanych przejazdami.

⁷ Średnia wielkość powierzchni gruntów rolnych w gospodarstwie rolnym w kraju w 2018 r. wynosi 10,81 ha (<http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/średnia-powierzchnia-gospodarstwa.html>).

gdzie:

L_z – łączna liczba godzin pracy kombajnu

L_d – liczba dni dyspozycyjnych w sezonie

L_G – liczba godzin pracy kombajnu w ciągu dnia roboczego

Z powyższych obliczeń wynika, iż zboże powinno być zebrane w czasie około 100 godzin w ciągu 11 dni dyspozycyjnych w sezonie, tak aby nie dopuścić do powstania nadmiernych strat spowodowanych np. pogorszeniem jakości ziarna, co skutkuje uzyskaniem niższej ceny sprzedaży, a tym samym zmniejszeniem lub brakiem opłacalności produkcji.

Właściciel gospodarstwa rolnego, kupując nowy kombajn zbożowy, powinien zwrócić szczególną uwagę, na jego minimalną wydajność w celu zbioru zboża w ściśle określonym sezonie agrotechnicznym. W tym celu należy opracować równanie, które pozwoli oszacować minimalną wydajność kombajnu dla gospodarstwa o określonej powierzchni użytków rolnych (Muzalewski, 2013):

$$W_{07} \geq \frac{A}{L_z} \text{ (ha/godz.)} \quad (2)$$

gdzie:

W_{07} – wydajność eksploatacyjna kombajnu, ha/godz.,

A – powierzchnia zasiewów zbóż i rzepaku, ha/sezon,

L_z – maksymalna liczba godzin pracy kombajnu w okresie agrotechnicznym, godz./sezon.

Kolejną równie istotną kwestią przy zakupie nowego kombajnu zbożowego jest intensywność jego wykorzystania, która ściśle warunkuje efektywność ekonomiczną zakupionej maszyny. W celu obliczenia wartości wskaźnika intensywności wykorzystania niezbędne jest oszacowanie potencjału eksploatacyjnego (wyrażony jako T_H) powyższej maszyny, który został ustalony na poziomie 3000 h oraz okresu jej eksploatacji (wyrażony jako T), który powinien wynosić 20–25 lat w zależności od wielkości posiadanego gospodarstwa. Wskaźnik wykorzystania normatywnego przybiera więc postać (Muzalewski, 2013):

$$W_R^N = \frac{T_H}{T} \quad (3)$$

$$W_R^N = \frac{3000}{25} = 120 \text{ godz. / rok}$$

$$W_{R[HA]}^N = W_R^N \cdot W_{07} \quad (4)$$

Wskaźnik potencjalnego wykorzystania kombajnu (Muzalewski, 2013):

1. powierzchnia wykorzystania kombajnu w sezonie (roku) równa powierzchni zasiewów zbóż, rzepaku i roślin o podobnej technice zbioru:

$$W_{R[HA]} = A = \text{ha / rok} \quad (5)$$

2. wykorzystanie (ilość pracy) kombajnu w godzinach (Muzalewski, 2013):

$$W_R = \frac{A}{W_{07}} \quad (6)$$

Wskaźnik intensywności użytkowania (Muzalewski, 2013):

$$W_R \geq WRN \quad (7)$$

W sytuacji, gdy uzyskana wartość wskaźnika wykorzystania jest niższa od wartości normatywnej następuje brak spełnienia warunku racjonalności inwestycji, a co za tym idzie brak efektywności ekonomicznej. W powyższej sytuacji realizacja planowanej inwestycji staje się bezzasadna, co skutkuje negatywną weryfikacją wniosku o płatność związaną z działaniem Modernizacja gospodarstw rolnych. Należy jednak pamiętać, że przy ocenie wyników wskaźnika potencjalnego wykorzystania kombajnu zbożowego przysługuje tolerancja oceny z uwagi na:

- 20% – tolerancja standardowa,
- 25% – kombajn z szarpaczem (rozdrabniaczem) słomy,
- 30% – zbiór zbóż w terenie pofałdowanym,
- 35% – zbiór zbóż w terenie podgórskim.

Ponadto, każdą z wyżej wymienionych tolerancji należy zwiększyć o dodatkowe 5 p.p. w przypadku, gdy udział uprawy kukurydzy na ziarno w strukturze ogółu zasiewów zbóż i roślin technologicznie podobnych wynosi co najmniej 20% (Muzalewski, 2015).

Do oceny zasadności kupna kombajnu zbożowego oraz racjonalności przeprowadzonej inwestycji można również posłużyć się gotowymi obliczeniami wykonanymi na potrzeby ARiMR, zamieszczonymi w opracowaniu *Zasady doboru maszyn rolniczych w ramach PROW na lata 2014–2020*.

W sytuacji, gdy w tabeli 4 nie można odnaleźć wskaźników doboru kombajnu o określonej mocy silnika N (kW), wówczas orientacyjną wartość minimalnego wykorzystania WRN (ha/rok) tego kombajnu oszacować można na podstawie wskaźników doboru kombajnów o mocy bezpośrednio niższej i wyższej (Muzalewski, 2015).

Aby wyznaczyć dokładną wartość minimalnego wykorzystania W_R^N (ha/rok) kombajnu o mocy silnika innej niż wymieniona w tabeli 4, zastosować należy poniższe równanie (Muzalewski, 2015):

$$W_R^N = W_{R(1)}^N + \frac{[N - N_{(1)}] \times [W_{N(2)}^R - W_{R(1)}^N]}{N_{(2)} - N_{(1)}} \quad (8)$$

gdzie:

- W_R^N – minimalne wykorzystanie nabywanego kombajnu, ha/rok,
- N – moc silnika kombajnu, dla którego wyznaczone jest W_R^N , kW,
- $N_{(1)}$ – moc silnika kombajnu z tabeli 4 o najbliższej mniejszej wartości niż moc N , kW,

- $N_{(2)}$ – moc silnika kombajnu z tabeli 4 o najbliższej większej wartości niż moc N , kW,
- $W_{R(1)}^N$ – minimalne wykorzystanie kombajnu o mocy $N_{(1)}$, ha/rok,
- $W_{R(2)}^N$ – minimalne wykorzystanie kombajnu o mocy $N_{(2)}$, ha/rok.

Tabela 4. Wskaźniki wykorzystania kombajnów do zbioru zbóż
Table 4. Indicators of the use of combine harvesters for cereals

Moc silnika Engine power	Zespół żniwny (heder)* Cutting unit (header)	Minimalne wykorzystanie w roku W_N^R Minimal use in a year W_N^R	Okres eksploatacji T Service life T	Potencjał eksploatacyjny T_H Operational potential T_H	Współczynnik korekcyjny K Correction factor K	Wydajność eksploatacyjna W_{07} Operational efficiency W_{07}
kW	m	ha/rok	lata	h	–	ha/h
115	4,1–5,0	71	25	3000	0,6	0,98
125	4,1–5,0	78	25			1,08
150	4,6–5,6	94	25			1,31
175	5,0–6,3	112	25		0,61–0,63	1,53
200	5,4–6,9	130	25			1,74
225	5,9–7,5	150	24		0,65–0,70	1,89
250	6,3–8,2	180	22			2,03
275	6,8–8,8	233	22			2,50
300	7,2–9,5	300	21		0,72–0,75	3,00
325	7,7–10,1	366	20			3,50
350	8,1–10,7	433	20		0,72–0,75	4,00
375	8,5–11,4	500	20			4,50
400	9,0–12,0	566	20			5,00

Źródło: Muzalewski (2015, s. 75)

Source: Muzalewski (2015, p. 75)

Ocena zasadności realizacji planowanej inwestycji

Ocena zasadności realizacji planowanej inwestycji oraz jej racjonalności dokonana została na podstawie zamieszczonej tabeli 4, przedstawiającej wskaźniki wykorzystania kombajnów do zbioru zbóż. W celu wyznaczenia dokładnej wartości minimalnego wykorzystania W_N^R (ha/rok) kombajnu o mocy silnika 128,71 kW wykorzystano przedstawione powyżej równanie (8).

Ocenie poddane zostały kombajny o mocy bezpośrednio niższej tj. 125 kW oraz wyższej, tj. 150 kW.

$$W_R^N = 78 + \frac{[128,71 - 125] \cdot [94 - 78]}{150 - 125} = 80,37 \text{ ha / rok}$$

Minimalne wykorzystanie kombajnu zbożowego o mocy nominalnej silnika 128,71 kW dla podstawowych obliczeń powinno wynosić $W_R^N = 80,37$ ha/rok. W powyższych obliczeniach należy jednak zastosować wartości korygujące, tj. użytkowanie kombajnu z szarpaczem słomy – 25%.

$$W_{R(-25\%)}^N = W_R^N \cdot \left[\frac{100\% - 25\%}{100\%} \right] = 80,37 \cdot 0,75 = 60,28 \text{ ha / rok}$$

Po zastosowaniu przedstawionej metody obliczeniowej, minimalne wykorzystanie kombajnu zbożowego w ciągu roku powinno wynosić 60,28 ha.

W celu prawidłowej analizy spełnienia warunków równania minimalnego wykorzystania kombajnu zbożowego w ciągu roku należy pomniejszyć posiadaną powierzchnię zasiewów, która wynosi 71,28 ha, o zboża i rośliny technologicznie niepodobne. Zgodnie z tabelą 2, jest to kończyzna plus trawa wieloletnia na gruntach ornych oraz ugór czarny. Łączna powierzchnia powyższych upraw w 2018 r. wyniosła 2,57 ha, natomiast dla 2019 r. powierzchnia ta wyniosła 1,28 ha. Średnia powierzchnia posiadanych użytków rolnych, na których uprawiane są zboża i rośliny technologicznie podobne za lata 2018 oraz 2019 wyniosła odpowiednio 68,71 oraz 70,00 ha. Po ponownym przeliczeniu struktury uprawy kukurydzy w uprawach zbóż oraz roślin technologicznie podobnych, zajmuje ona w 2018 r. 72,48% oraz w 2019 r. 64,43%. Powyższa wartość uprawia gospodarstwo rolne do zwiększenia minimalnej wydajności kombajnu zbożowego o 5 p.p.

$$W_{R(-30\%)}^N = W_R^N \cdot \left[\frac{100\% - 30\%}{100\%} \right] = 80,37 \cdot 0,70 = 56,26 \text{ ha / rok}$$

Zgodnie z obowiązującymi wytycznymi opracowanymi na potrzeby ARiMR w opracowaniu *Zasady doboru maszyn rolniczych na lata 2014–2020*, kupno kombajnu zbożowego o mocy nominalnej 128,71 kW dla gospodarstwa rolnego o łącznej powierzchni UR 71,28 ha oraz uprawie zbóż i roślin technologicznie podobnych średnio w badanym okresie na powierzchni 69,35 ha, jest w pełni uzasadnione pod kątem racjonalności zakupu maszyn rolniczych.

Podsumowanie i wnioski

Kwestia zasadności realizacji planowanej inwestycji w dzisiejszych czasach wydaje się niezwykle istotna. Gospodarstwa rolne chcące osiągać jak największy dochód z prowadzenia działalności rolniczej powinny funkcjonować w tożsamy sposób co przedsiębiorstwa produkcyjne, tj. dokonywać niezbędnych wyliczeń poszczególnych kosztów

w celu ich minimalizacji, wybierać najbardziej optymalną metodę produkcji oraz co równie ważne nie przeprowadzać nadmiernych inwestycji w stosunku do posiadanej produkcji.

Z niniejszej analizy planowanej inwestycji w opisywanym gospodarstwie można przedstawić następujące wnioski:

1. Rolnik chcący skorzystać z Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020, z działania Modernizacja Gospodarstw Rolnych w celu zwrotu części poniesionych kosztów kwalifikowanych musi spełnić szereg wymagań począwszy od wielkości gospodarstwa, prowadzonej produkcji, do zasadności planowanej inwestycji.
2. W celu zakupu kombajnu zbożowego niezbędne jest uprzednie wyliczenie zapotrzebowania na moc, określonego w kW, dla oszacowania wydajności kombajnu.
3. Ważnym czynnikiem, który w dużej mierze determinuje zasadność podjęcia decyzji inwestycyjnej, jest przysługujący dodatkowy zapas mocy wynikający z możliwości powiększenia areалу gospodarstwa w przyszłości.
4. Badane gospodarstwo rolne w celu racjonalności przeprowadzenia planowanej inwestycji, a tym samym otrzymania dofinansowania w ramach poddziałania Modernizacja Gospodarstw Rolnych, powinno przeznaczyć całą powierzchnię posiadanych UR na uprawę roślin i zbóż technologicznie podobnych.

W badanym gospodarstwie rolnym po oszacowaniu wszystkich czynników korygujących mających istotny wpływ na zasadność podjęcia decyzji inwestycyjnej, kupno kombajnu zbożowego marki New Holland, model TC 5.70, jest uzasadnione pod względem zasadności oraz racjonalności zakupu maszyn rolniczych.

Bibliografia

- Ammann, H. (2005). *Maschinenkosten 2006*. FAT-Berichte Nr 643.
- Dreszer, K., Gieroba, J., Roszkowski, A. (1998). *Kombajnowy zbiór zbóż*. Warszawa: IBMER.
- GUS (2012). Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010. Warszawa: GUS, Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Kowalik, I., Grześ, Z. (2006). Wpływ wykorzystania maszyn rolniczych na koszty mechanizacji w gospodarstwach rolniczych o różnej powierzchni. *Inżynieria Rolnicza*, 13.
- Muzalewski, A. (2007). Przygotowanie sposobów oceny racjonalności zakupu maszyn, urządzeń i ciągników rolniczych w ramach oceny ekonomiczno-technicznej dokonywanej w Działaniu „Inwestycje w gospodarstwach rolnych” Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004–2006” oraz „Modernizacja gospodarstw rolnych” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2007–2013. Ekspertyza. IBMER. Warszawa.
- Muzalewski, A. (2007). Koszty eksploatacji maszyn Nr 22. Warszawa: IBMER.
- Muzalewski, A. (2010). Koszty eksploatacji maszyn Nr 25. Falenty-Warszawa: ITP.
- Muzalewski, A. (2013). Wyposażenie w kombajny do zbioru zbóż oraz ich użytkowanie w wybranych gospodarstwach rolnych. *Problemy Inżynierii Rolniczej*, 1(79).
- Muzalewski, A. (2015). Zasady doboru maszyn rolniczych w ramach PROW na lata 2014–2020. Warszawa: Instytut Technologiczno-Przyrodniczy Oddział w Warszawie.

Katalog norm i normatywów. (1999). Warszawa: SGGW.

<http://fadn.pl/metodyka/typologia/zasady-wtgr-wg-parametru-so/> (dostęp: 20.10.2018).

<http://www.arimr.gov.pl/pomoc-unijna/prow-2014-2020/modernizacja-gospodarstw-rolnych.html> (dostęp: 17.10.2018).

<http://www.arimr.gov.pl/dla-beneficjenta/srednia-powierzchnia-gospodarstwa.html> (dostęp: 17.10.2018).

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 5.06.2019

Do cytowania – For citation:

Rachwał, P. (2019). Dobór maszyn do gospodarstwa rolnego na przykładzie kombajnu zbożowego – studium przypadku [Selection of machines for a farm on the example of a combine harvester – a case study]. *Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych – Problems of Small Agricultural Holdings*, 1, 71–83. doi: <http://dx.doi.org/10.15576/PDGR/2019.1.71>